

ימי המדינה

הטיוטות המוקדמות של הכרזת העצמאות

מאת
יורם שחר*

תקציר

אופיה הבסיסי של הכרזת העצמאות של מדינת-ישראל כמסמך לאומי מכוון גובש בטיוטות מוקדמות שלא נחקרו ולא הוצגו עד כה. הטיוטה הראשונה חוברה על-ידי מרדכי בעהם, תוך הסתמכות על הכרזת העצמאות האמריקאית ועל מקורות השראה אחרים, ובה נקבע דפוסו של המסמך כגרטיב ציוני מפורט המוביל להכרזה מדינית אופרטיבית ולחתימה יהודית-אמונית. כן נקבע בו האיזון בין אופיה ההיסטורי והמשפטי של ההכרזה. במאמר הנוכחי מוצע ניתוח ראשוני של טיוטה זו ושל כמה מן הטיוטות שחוברו אחריה בהליך ניסוח רציף על-ידי קבוצת משפטנים, ביניהם צבי ברנזון, אורי ידין, משה זילברג ופנחס רוזן. המאמר מצביע על שינויי התוכן התכופים בנוסחות השונות ומנתח את משמעותם הערכית.

הקדמה

- א. טיוטות בעהם
 - ב. טיוטות-הביניים
 - ג. התחלות קודמות
 - ד. הצעת ברנזון
 - ה. תיקוני השלושה
 - ו. נוסח ההזמנה
 - ז. נוסח המחלקה
- נספחים

* פרופסור, בית-הספר רדוינר למשפטים, המרכז הבינתחומי, הרצליה. באיסוף החומרים שביסוד מאמר זה עזרו לי במשך השנים עשרות רבות של אנשים, קרובים, חברים, עמיתים, עוזרים, תלמידים ועובדי מוסדות גניזה ומחקר שונים. לכולם אני מודה וכולם ראויים שאזכירם בשמם, אך מחמת קוצר היריעה אוכיר רק שניים, נתן ברון וחיים שקד, שתרמו לאיסוף החומר במשך שנים. אני מודה למכון Max Planck למשפט ציבורי ומשפט בינלאומי בהיידלברג, שאירח אותי בעת כתיבת הטיוטה הראשונה למאמר זה.

הקדמה

ההכרזה על הקמתה של מדינת ישראל נוסחה במהלך כשלושה שבועות באביב תש"ח, בין אמצעו של הפסח ועד ישיבתה של מועצת העם בשעות אחר-הצהריים המוקדמות של ה' באייר. עד היום, כעבור למעלה מחמישים שנה, נשאר חלקו הגדול של מהלך זה עלום. הזיכרון הלאומי הגלה את 'הכרזת העצמאות' אל קצות הקודש והחול. מצד הקודש, הורגלו דורות של ישראלים, חילונים ומאמינים, לזכור צורות יותר מאשר תכנים. הזיכרון הלאומי אוצר את קולותיה ותמונותיה של הצגת ההכרזה, במרכזה גיבור המטיח פסוקים קצובים בקול גבוה: "בארץ ישראל קם... זכותנו הטבעית וההסטורית... לפיכך התכנסנו אנו חברי מועצת העם... בבטחנו בצור ישראל..."¹ מסדרונות המשכן הציבורי, שבהם הולכים ישראלים אל מודיהם, מפקדיהם ושופטיהם, עטורים תמונת-קלף מוארכת ובה דמותם של הפסוקים בכתב עתיק. נאומים וכתבים טקסיים חוזרים על מלותיהם בקולם ומשקלם של פסוקי-קודש. בדומה לתמונת המעמד של הקמת העם, נחרת המעמד של הקמת המדינה בזיכרון הלאומי כמעשה של הורדת דברי אלוהים, חקוקים במדיום קונקרטי, בחיקו של מנהיג-שליח, מן השמים אל העם. אלא שכנגד הקדושה הורדת מלמעלה בידי השליח, מצוירים יתר בני-האדם בתמונה זו, גם זאת במיטב המסורת היהודית, בדמותם של סוררים קשי-עורף וכפויי-טובה המטמאים את המעמד בתאוותם ותגרנותם. כך ישמעו דורות של ישראלים סיפורי-חולין על עסקנים המתחכמים אלה לאלה על 'צור ישראל', ולא יתנו את דעתם על אמיתו של הסיפור: בני-אדם, שבכוחם לברור את שם אלוהיהם, הם מנכסים, גם המאמינים שביניהם, את מעשה הבריאה שהם עושים באותה עת.

מטרתו של המאמר הנוכחי היא להביא את סיפור כתיבתה של 'הכרזת העצמאות' אל התווך שבין הקודש והחול, על-ימנת להראות כי הוא סיפור חשוב להבנת תהליך לידתה של מדינת ישראל ושל החברה המדינית המאיישת אותה. אני מבקש להראות כי בני-אדם כתבו את ההכרזה, וכי עשו מעשה אנושי מדיני מורכב, לא קדוש ולא נקלה. על המילים שבהכרזה, שהוצאו ממנה והמילים שלא נכללו בה מלכתחילה, התחבטו אנשים רבים ימים ולילות במשך שבועות, וכך גם על המסגרת ועל המבנה ועל המשקל. לא על היופי התמודדו איש עם עצמו ועם רעהו, אלא על תמצית השאלות הערכיות שבבסיס גאולתו המדינית של העם היהודי, על העבר המוליד את הזכות למדינה, על מתכונת מימושה ועל מטרתיה לעתיד.

להבנה נכונה של כתיבת ההכרזה יש לדעת שככל מעשה יצירה, גם זו תחילתה מן החלק. לא היה במשפט העמים טופס הכרזה שחבורת המייסדים היתה יכולה למלא ולקדוא אותו. תחילתה של הכתיבה בדף דיק, שעליו הניח אדם אחד עט בתל-אביב, והחל למלאו מילים אנגליות. במשך כמה שעות הוסיף אדם זה, מרדכי בעהם שמו, מחק, שינה, סידר והחזיר, ומשהניח את העט מידו היו כתובות על הדף כחמש מאות וארבעים מילים תחת הכותרת "Declaration of the Jewish State". עד שקרא דוד בן-גוריון, כעבור עשרים

1 ראו להלן נוסח ההכרזה בנספח 12.

יום, את 'הכרזת העצמאות', הוחלף דף ראשון זה בעשרות רבות של דפים אחרים, כל אחד שונה במשהו מקודמו, כל אחד עמוס הוא עצמו תיקונים והחלפות, ואף אחד אינו חדש לחלוטין. סיפורו של תהליך זה חשוב משום שמאחורי כל אלה, מאחורי המילים, המשפטים והפסקות, מאחורי סדרם ומאחורי משקלם, עמדו רעיונות. מכל מאות הפעולות היצירתיות שנעשו בתהליך הניסוח על-ידי חמישה-עשר אנשים לפחות שהיו מעורבים בו ישירות, רבים אחרים שעמדו מאחוריהם, לא מצאתי פעולה אחת שנעשתה לתפארת המליצה או ההדר האסתטי בלבד; כולן, הן התוכניות והן הצורניות, נעשו על-מנת לבטא רעיונות.

הקשר התוכני בין מילים לרעיונות מוכר ופשוט, ועל-כן חשיבותם הערכית של שינויי מילים מובנת מאליה. למשל, מי שכתב תחילה "היישוב היהודי בארץ ישראל", ואחר-כך טרח ומחק מלה אחת וכתב "היישוב העברי בארץ ישראל", הביא אל הטקסט מצבור של עמדות ערכיות על אופיו ומשמעותו של "יישוב" זה. מי שראה תחילה את הצהרת בלפור כביטוי ל"דעת המין האנושי" על זכות עם ישראל לארץ-ישראל, וחזר בו וכתב כי היא ביטוי ל"מצפון האנושות", שינה בכך לחלוטין את אמירתו על חובתן של אומות העולם כלפי עם ישראל, והוסיף לשרשרת הטיעון הציוני חוליה חדשה, דהיינו, כי האומות חבות לנו את ארץ-ישראל משום שהיכו בנו בעת שגלינו ביניהן. אלה, ומאות כמותם, הקשרים תוכניים מובנים מאליהם, ובשלם בלבד היה תהליך הניסוח ראוי בעיני ללימוד מדוקדק. אלא שחשוב לא פחות בעיני היבטו הצורני של הקשר בין מילים ורעיונות. בטרם הוחלפו בהכרזה חמש מאות מילים אלה בחמש מאות מילים אחרות, היה מי שכתב מלכתחילה חמש מאות מילים במקום שלושה-עשרה,² ומשעשה כן, הוכרע גורלו של המסמך להיות אפולוגיה ארכנית עמוסת נרטיבים, צידוקים והצהרות. בעצם אורכו, העמיד הנוסח הראשון מסר-על ההולך עמו דרך כל הטיוטות ועד הנוסח שהוקרא בפועל, ועל-כן חשובה בעיני התארכות כתיבתו של הנוסח הראשון כשלעצמה לא פחות מתוכנו של המילים שנכתבו בו. מהיבט צורני אחר, חשוב בעיני דמיון תבניתה של ההכרזה לתבניתו האופיינית של חוזה משפטי, ובו מבוא כללי, אחריו פסקה אופרטיבית ("לפיכך..."), אחריה פסקות הוראה והבטחה ("מדינת ישראל תהא..."), ואחריהן פסקת חתימה ("בחתימת ידנו... בעיר... היום..."). דמיון זה חשוב בעיני דווקא בשל המתח שבין אופיה המשפטי של תבנית נחבאת זו ובין המצלול האפי-הרואי הפורץ מן הטקסט הגלוי. בין שפע טעמים אחרים, אני מוצא במתח זה סימול יפה של הדו-ערכיות המלווה את הכרזת העצמאות מעת שהוקראה ועד היום, בין דמותה כמסמך משפטי לבין דמותה כשירת נביאים-מייסדים.

אם אמרתי כי תחילתה של הכרזת העצמאות מן החלק, לא אמרתי שכך מקורם של רעיונותיה. להיפך, עיקר טענתי במאמר הנוכחי היא כי הרעיונות מאחורי המילים והצורות בהכרזה הם רעיונותיהם של האנשים שכתבו אותה, וכי מצבורם הכולל מבטא את האני מאמין של דור מקימי המדינה באותו אופן מסובך ומורכב שבו מתגבש רצונה של קהילה באמצעות פעולה של יחידים בתוכה. המסר העיקרי במאמר זה הוא על דבר המתח בין שונותם העמוקה של חמישה-עשר גיבורי ההכרזה לבין המכנה המשותף להם. כולם היו

2 למשל: "בתוקף החלטת עצרת האומות המאוחדות מיום 29 בנובמבר 1947 מוקמת בזה

המדינה היהודית."

גברים יהודיים מבוגרים, אשכנזים ילידי אירופה, משכילים, בעלי משפחה וציונים. לא היו ביניהם חיילים לוחמים, ואיש מהם לא חווה את השואה. אלא שבתוך גבולות אלה היו ביניהם הפרשים של גיל, של אמונה דתית ופוליטית ושל אופי אישי. היו ביניהם שיסבו בארץ-ישראל עשרות שנים, והיו שיסבו בה שנים מעטות. היו ביניהם אנשי-מעשה ואנשי-דוח, עורכי-דין ורבנים, פקידים ומלומדים, ובעיקר – היו ביניהם מנהיגים ואנשים מן היישוב. לצד בעלי שררה שמרפקו את דרכם כל ימיהם אל במת ההיסטוריה, היו ביניהם צנועי-דרך שנקלעו אליה באקראי, כאלה שיגיעו אל השררה מאוחר יותר וכאלה שילכו לעולמם בין אוהביהם בלבד. לא מצאתי בסיפור כתיבתה של ההכרזה חלק גדול יותר לאלה על פני אלה. ככל שהתקדם תהליך הניסוח בזמן, כן עלו המשתתפים בו בדרג השררה, אלא שבשום היבט אפשרי לא היו ההכרעות המאוחרות חשובות יותר מן המוקדמות. מאפיינים חשובים של ההכרזה קובעו בה כבר בנוסחה הראשון, אחרים הוכרעו בהמשך, ועוד אחרים נספחו ברגעים האחרונים ממש לפני הקראתה. מכלל המכנים המשותפים של כותבי הכרזות העצמאות, פשוטים כמנהיגים, מצאתי אחד מתנשא מעל כולם, והוא עומק אוריינותם. כולם, מן הראשון עד האחרון, איתרו במדויק את המרחב הרעיוני שבתוכו הם פועלים, הבינו את השלכותיו הערכיות והמעשיות של כל תו וכל תג בנוסחה, והשכילו לשאוב פתרונות, איש איש ונטייתו הפוליטית והאמונית, מתוך מקורות שופעים של שפה ותרבות כדי להטביע את אמונתם במסמך ההקמה של מדינת-ישראל.

ההכרזה לא נועדה מלכתחילה להיכתב כמסמך נשגב,³ ועל-כן לא נמסרה לסופרי הדור ומשורריו על-ימנת שינסחיה, אלא בעיקר לעורכי-דין ועסקנים פוליטיים. הנקודה שאני מבקש להרגיש כאן ובמאמר כולו היא כי באותו דור, היתה גם באלה רוח גדולה מאוד. גודל רוחם של שני האחרונים ששמו חותמם הגדול על ההכרזה, משה שרת ודוד בן-גוריון, אינו צריך ראייה חדשה. לכאורה, הכל יודעים כי עוד הם עוסקים בתגרנות מפלגתית ובארגון קרבות צבאיים ומדיניים, עמדו להם תעצומות-נפש על-ימנת לכתוב, בהסתר חדרם ובידיהם שלהם, דברי חזון יפים כיופיה של שירת נביאים. כשלעצמי, אני מאמין כי אפילו כך, יכול עוד הרבה להיאמר על גדולתן של מחרוזות המילים שחיברו הם ושותפיהם לחבורת ההנהגה והכניסון אל תוך ההכרזה. אלא שמעניין לא פחות בעיני הסיפור שלא סופר עדיין: על גודל רוחם של אותם אלמונים מן היישוב שהולידו את ההכרזה והעמידו אותה על דגליה, שידעו גם הם לכתוב שירה גדולה. להם מוקדש המאמר הנוכחי.

עיקרו של המאמר ניתוח שיטתי של שלבי הניסוח הראשונים של ההכרזה, כסדרם בזמן,⁴ אלא שאני מבקש לחתום את המבוא הנוכחי באותו אופן שבה נחתמה ההצהרה עצמה, כלומר, באזכורו של 'צור ישראל'. סיפור מהלכיו של ביטוי זה, לכאורה בחירה

3 ראו סיפורו של 'המנשר הראשון', אשר נועד על-ידי המשפטנים של צוות ההקמה המקורי להיקרא עם סיום המנדט הבריטי, להלן טקסט להערה 24 ואילך.

4 ראו להלן נספח 1, שבו רשימה כרונולוגית של המסמכים והאירועים העיקריים הרלוונטיים לניסוח ההכרזה. המאמר הנוכחי מתמקד בעיקר במסמכים ובאירועים שבין ה-24 באפריל וה-10 במאי 1948, אך הוא מתייחס במקומות שונים גם לאירועים ולמסמכים שלפני תקופה זו ואחריה.

סתמית באחד משמות האל הלאומי, מסמל בעיני טוב מכל סיפור אחר את מורכבותו וקסמו של הסיפור הגדול יותר ואת אותם מתחים שעליהם הצבעתי בין האקראי וההכרחי, בין הגדולה והפשטות ובין החולין והקדושה.

הרבה טעמים יש לו ל'צור ישראל'. מכולם בחר הזיכרון הישראלי,⁵ הן של מאמינים והן של חילונים, דווקא בתפל ובנקלה. דווקא ל'צור ישראל' נטפל כדי להורידו משמים ולהסמיכו לסיפור חולין על כמה עסקנים שפרצה ביניהם תגרה, ובא מנהיג הדור והוריד עליהם תעלול פשרה מתחכם.⁶ דווקא מילים אלה, הכל חושבים שהם יודעים מי הכניס אותן לפסקת החתימה של הכרזת העצמאות, ובאמת אינם יודעים דבר. סיפורה של אותה תגרה ושל אותה פשרה מקצתו אמת ורובו הבל, אלא שעמד לו כוחו של ההבל להסתיר את טעמיו האמיתיים של 'צור ישראל' יותר מחמישים שנה, כאילו העדיפו גם אלה וגם אלה בצידי מפת הציבוריות הישראלית סיפור של תפלות על סיפור של אמת.

אחד מטעמיו של 'צור ישראל' שבהכרזת העצמאות של ישראל הוא אכן טעמה של פשרה בין קודש וחול. אלא שזו נולדה באמריקה, ולא בישראל, בשנת 1776, ולא בשנת 1948.

כאשר מסר תומס ג'פרסון לקונגרס הקונטיננטלי, ב־28 ביוני 1776, את הצעתו להכרזת העצמאות האמריקאית,⁷ היה המשפט האחרון בפסקת החתימה שלו כתוב כנדר חילוני שנודדים בני־אדם איש לרעהו, בלא שיערבו בו השגחה אלוהית:

"And for the support of this declaration we mutually pledge to each other our lives, our fortunes, and our sacred honour."

עד שיצא הנוסח הסופי מידיהם, ב־4 ביולי, חשבו חבריו של ג'פרסון לקונגרס כי נדר זה (כמו חלקים רבים אחרים בהכרזה) זקוק למשענת אלוהית, ולכן הוסיפו כך:

5 ראו למשל ד' בן־גוריון מדינת ישראל המחודשת (תל־אביב, הוצאת עם עובד, תשכ"ט, כרך א) 88; מכתב של דוד בן־גוריון אל א' ביין, מן הארכיון הצינוני המרכזי, כפי שהתפרסם בכתבה "על מגילת העצמאות" על המשמר 16.11.77; פ' יורמן וע' גוטמן ההכרזה על הקמת מדינת ישראל (ירושלים, הוצאת מרכז ההסברה, תשנ"ט) 40; ר' בוגדי פליקס - פנחס רוזן וזמנו (תל־אביב, הוצאת זמורה ביתן, תש"ן) 393.

6 בן־גוריון מתאר במכתבו שבהערה הקודמת ריב בין הרב מימון ואהרון ציזלינג על "המלים מתוך בטחון בצור ישראל" שבהכרזה שניסח בן־גוריון עצמו ("ישבתי לי בחדרי ונסחתי תוכנית ההכרזה..."), והוא הצליח לשכנעם לקבל את עמדתו "שכל הרוצה יפרש 'בטחון בצור ישראל' - פירוש אלוהים, וכל הרוצה יפרש 'ביטחון בצור ישראל' - פירוש בטחון בעם ישראל". לאמיתו של דבר, הסתכמה תרומתו הכללית של בן־גוריון להכרזה בכמה תיקונים בנוסח שנעשה בידי אחרים, והביטוי 'צור ישראל', בצורתו ובמקומו המדויק בהכרזה, היה בנוסח זה שבועות לפני אותו ויכוח בחררו של בן־גוריון.

7 ראו: T. Jefferson *The Papers of Thomas Jefferson* (Vol. 1, 1760-1776, Princeton University Press, 1950) 243-247. ליתר דיוק, ג'פרסון כתב נוסח זה, אך הוא נמסר לקונגרס על־ידי ועדת ניסוח שבה היה חבר. הוועדה הכניסה שינויים מסוימים בנוסח המקורי של ג'פרסון, אך לא במשפט שבטקסט למעלה.

"And for the support of this declaration, *with a firm reliance on the protection of Divine Providence*, we mutually pledge to each other our lives, our fortunes and our sacred honor."

מרדכי בעהם העתיק תחילה פסקה זו (ורבות אחרות) כלשונה, לעצמו, ב־24 באפריל 1948.⁸ במהלך העיבוד הראשון, עדיין באנגלית, לא נגע כמעט במקור, ורק פירש (וייחד) את שולחיהם של הגודרים. על "we" של ההכרזה האמריקאית הוסיף "in the name and on behalf of our Jewish People", ואחר־כך תרגם לעברית: "ולתמיכה בהצהרה זו, בהסתמכות על הגנתו של צור ישראל, הננו בשמו ובמקומו של העם היהודי נשבעים בזה באופן הררי לתת את חיינו, את רכושנו ואת כבודנו."

מאוחר יותר, תוך שהוא מעבד ועורך מחדש פעם אחר פעם את המסמך כולו,⁹ שחרר בעהם את הגודרים מן ההבטחות ההרואיות שהשיתו על עצמם קודמיהם האמריקאים, ושם בפיהם מילים של סתם החותמות מסמכים משפטיים של חולין. בכל זאת, ואולי דווקא בשל כך, השאיר את המשענת האלוהית במקומה, וכך כתב: "בבטחנו על צור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לעדות הצהרתנו זו, פה על אדמת ארץ־ישראל, היום הזה, יום ראשון לשבוע ז' אייר, התש"ח, ה־16 במאי, 1948."

לכל המאוחר נכתבה הפסקה בצורתה זו על־ידי בעהם ב־27 באפריל 1948, וכך פחות או יותר נכנסה לנוסחה הסופי של ההכרזה כעבור כשלושה שבועות, כשהיא נודדת משיטטה לשיטטה. לא דוד בן־גורדיון ניסח אותה, לא הרב מיימון, לא אהרון ציזלינג ולא משה שפירא, ואם השתלחו אלה באלה ותכססו והתחכמו, לא עשו כן על גבי הנוסח עצמו, אלא על השאלה אם לסלקו או להשאירו. ואם נגמרו תגרותיהם כפי שנגמרו, באמונת כל אחד מהם כי הוא מתחכם ליריבו, יפה לו יותר לזיכרון הלאומי שיגלה את טעמיו של 'צור ישראל' במקורו.

שתי בחירות חשובות בחר בעהם. האחת, כאמור, להשאיר שם אלוהי בחתימת ההכרזה, ולא לחלץ את כולה. האחרת, לתרגם את השם "divine providence" שבהכרזה האמריקאית לשם 'צור ישראל', ולא לשם 'השגחה עליונה', או 'השגחה אלוהית',¹⁰

8 המידע על עבודתו של בעהם מבוסס על ניירות־העבודה שלו ועל ראיונות בעל־פה שערכתי עם בני משפחתו (אשתו הלי בעהם ובניו דני ורפי בעהם) במהלך שנות התשעים, ובעיקר ב־23.3.99. תצלום הניירות מופקר בספריית המרכז הבינתחומי, הרצליה.

9 לתיאור מפורט יותר של עבודתו של בעהם ראו להלן הפרק 'סיוטות בעהם'.

10 ראו, למשל, תרגומם של מילים אלה על־ידי מתרגמים לעברית של הכרות העצמאות האמריקאית בכללותה: ח"מ מרחביה חירות ומשטר (ירושלים, הוצאת גורן, תש"ו) 278–281; 'י אריאלי המחשבה המדינית בארצות הברית – מקורות ותעודות (ירושלים,

כתרגום המקובל גם אז וגם היום. ההכרעה הראשונה מהותית והשנייה צורנית, אך בחדתי להתמקד בשנייה שכן היא משליכה על הראשונה ומסבירה אותה. מי שבחר מכל שמות האלוהות היהודית את 'צור ישראל', על כל שפע הרמזים הטמונים בו ליורעי ח"ן בדבר היחס בין שמים וארץ, בין קץ הדורות וגאולה מדינית, לא היה יכול להתייחס לכל שאלת האלוהות בהכרזה כלאחר-ידי. אני מעדיך כי בחירתו של 'צור ישראל' לא היתה יכולה להיעשות אלא בידי בעל אמונה, יודע עומקם של תפילה ופיוט, הרומז בביטוי זה למשמעותה של השעה בקוסמולוגיה היהודית, דהיינו, שאין העם מסתפק בגאולה אחת שנגאל בעבר ואינו ממתין לקץ הדורות בעתיד, אלא גואל עצמו עכשיו, בעזרת השם. בעהם לא אמר תפילת שחרית מימיו. אני מאמין שעמד לידו בעל אמונה ובחר בשמו. אני מאמין שהיה זה שלום צבי דוידוביץ, שנקרא גם הארי וגם סולומון והיו שקראו לו ראבי דוידוביץ'.

הארי סלומון דוידוביץ נולד בליטא בשנת 1887.¹¹ הוא למד בישיבות ליטאיות ועשה חיל בלימודיו, אך משנרד לאמדיקה בשנת 1903, פשט חלק מכיסויי האמונה. הוא הלך אל מרכזי הלימוד של ההשכלה הכללית והיהדות המתקדמת, ויצא מהם רב קונסרוויטיבי ודוקטור.¹² עד שעלה לישראל בשנת 1934 כיהן בקהילות שונות בארצות-הברית ואף כרב צבאי במלחמת-העולם הראשונה בצרפת. כאשר עלה לישראל מתוך בחירה ציונית, פשט סופית את כיסוי הראש, ולצד מלאכת חולין, עסק ברוח ותרגם ספרות-מופת לעברית.¹³ הוא ידע שפות רבות, היה בקי מאוד במסורות ישראל¹⁴ ונשא עמו את מיטבן של כמה תרבויות. מעל כל אלה, היתה בו אמונה שלמה בדבר מקורה האלוהי של זכות העם היהודי על ארץ-ישראל, ולצידה דחייה מוחלטת של דתיות פולחנית, של סבילות ושל הסתגרות.

הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים בשותפות מוסד ביאליק, תשכ"ז, כרך א)
S.I. Troen "The Hebrew Translation of the Declaration of Independence" 85 *J. of American History* (1999) 1381-108.

- 11 הפרטים הביוגרפיים על דוידוביץ מבוססים בעיקרם על ראיונות בעל-פה עם נכדו, דני מסינג, במהלך חודש מאי 2000. ראו גם הערך "דוידוביץ, שלום צבי" אצל ג' קרסל לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים (מרחביה, ספרית פועלים, הוצאת הקיבוץ הארצי, תשכ"ה-תשכ"ז, כרך א) 534.
- 12 את תארי השונים עשה בבית-המדרש לרבנים על-שם שכטר, במכללת הרופסי ובאוניברסיטת קולומביה.
- 13 בשנת 1943 קיבל את פרס טשרניחובסקי לתרגומי מופת. עיקר עבודתו בישראל היה תרגום לעברית של רבים ממחזות שייקספיר. עד שנת 1948 פורסמו תרגומיו להמלט, חלום ליל קיץ, מקבת ואגדת חורף. מהדורות של תרגומיו אלה ואחרים למחזותיו העיקריים של שייקספיר המשיכו להתפרסם על-ידי הוצאות תרשיש וקריית ספר עד סוף שנות השבעים.
- 14 לדוגמה, בשנת 1939 יצא לאור תרגום עברי שערך וביאר לספר של הרמב"ם שנכתב במקורו בערבית: רמב"ם פרקים בהצלחה (ש' צ' דוידוביץ עורך ומתרגם, ירושלים, הוצאת מיקצי נרדמים, תרצ"ט).

מרדכי בעהם החל במלאכת ניסוחה של הכרזת העצמאות בביתו של דוידוביץ, תוך שהוא מעתיק פטוקים בספרייתו, אולי מספרים בלבד ואולי גם מפיו, אחד מהכרזת העצמאות האמריקאית ואחד מספר דברים, אחד מהכרזת זכויות אנגלית ואחד מהחלטת עצרת האו"ם. על אותו נייר עצמו תדגם ועיבד ושינה והחליף, עד אשר יצאה מתחת ידו הגרסה הראשונה של הכרזת העצמאות של מדינת ישראל. משהלכו לעולמם, הוא ודוידוביץ, ולא סיפרו את סיפורם, לא נדע לעולם מי מהם עשה מה. ועם זאת, על בסיס הטיטות עצמן ששרדו ועל בסיס הראיות הנסיבתיות על אישיותם ועל פגישתם באותה שבת שבין ימי הפסח תש"ח, אני מאמין שהבחירה ביצור ישראל, כמו הבחירה ברוב ההכרעות החשובות, תוכניות וצורניות, שבבסיס הכרזת העצמאות, נולדה מן השילוב שבין עורך־הדין הארצישראלי מרדכי בעהם, בוגר גימנסיה 'הרצליה' בתל־אביב ובית־הספר למשפטים של אוניברסיטת לונדון, והרב המשכיל הארי דוידוביץ. היא נולדה משפע המקורות והאמונות שהביאו הם עצמם אל אותו דגם, אך גם מתוך מקומם ותקופתם, מתוך מה ששמעו ממנהיגים מדיניים ורוחניים של הדור ומתוך מודעות מלאה לצורכי השעה ומגבלותיה.

'צור ישראל' שבחתימת מסמך ההקמה הלאומי־המדיני של ישראל אכן נולד מפגישתה של חילוניות ואמונה. אלא שבניגוד לאופיה המוחצן והאלים של פגישה זו על הבמה הציבורית שעליה ישוחקו פרקיו האחרונים של הניסוח, היו לה בפרקי לידתה הראשונים רגעי שקט נחבאים, ספונים בספריותיהם הפרטיות של ישראלים יהודיים יודעי־ספר, וברגעים אלה עוצבה באמת הכרזת העצמאות של מדינת־ישראל.

בשוליה של הקדמה זו אני מבקש לחזור ולהדגיש כי המאמר הנוכחי, אפילו הוא עמום פרטים, אינו בא לשרטט אלא את קווי המתאר הכלליים של סיפור הניסוח של ההכרזה. המשימה של איסוף המסמכים כולם, בירור הפרטים לאשורם באיחור של חמישים שנה, ובוודאי עיבודם, הצגתם, ניתוחם ולבסוף פירושם תיעשה בשלבים. הסקירה הנוכחית היא שלד בלבד, שילך, כך יש לקוות, ויתמלא עם השנים.

מטעמים של מקום ועריכה, חילקתי את סיפור ניסוחה של ההכרזה לשניים. במאמר הנוכחי אני מתמקד בטיטות הראשונות שקדמו לישיבה של מנהלת העם ב־12 במאי 1948, יומיים לפני ההכרזה. את סיפורן של טיטות אחרות (הצעתו של הרש לאוטרפכט, נוסח משה שרת והתיקונים שהובילו לנוסח הסופי) אספר בהמשך.

א. טיטות בעהם

ב־20 באפריל 1948, בעת חלוקת התיקים בין חברי מנהלת העם, מונה פליקס רוזנבליט, אחרי־כך פנחס רוזן, להחזיק בתיק המשפטים.¹⁵ צוות הקמה¹⁶ מיומן, בתוכו

15 ז' שרף שלושה ימים – והם ג ד ה באייר התש"ח (תל־אביב, הוצאת עם עובד, תשי"ט) 50. עצם חברותו במנהלת העם כנציג סיעת העלייה החדשה הוכרעה למעשה שבוע קודם־לכן בישיבת הנהלת הסוכנות היהודית, ב־14 באפריל 1948.

16 המשפטנים שבצוות זה מונו תחילה לשמש כמזכירי ועדות־המשנה של המועצה המשפטית

חיים-הרמן כהן, שבתאי רוזן ואורי ידן-היינסהיימר, שעסק בירושלים באותה תקופה, בהנהגתו של דב יוסף, בהיבטים המשפטיים של הקמת המדינה, נותר מבודד בירושלים הנצורה,¹⁷ הוא ופרי עבודתו.¹⁸ משום כך, ואולי גם מטעמים פוליטיים צרים יותר, החל רוזנבליט את מלאכת ההכנה המשפטית בתל-אביב כמעט מאפס.¹⁹ הוא קיבל חדר ושירותי

שהוקמה עליי ועדת המצב, בינואר 1948, אך בהתקרב המועד של סיום המנדט, הוטלו עליהם תפקידים מהותיים של תכנון וניסוח. דאו: S. Rosen "Revisiting Some Legal Aspects of the Transition from Mandate to Independence: December 1947 – 15 May 1948" *Israel Among the Nations* (A.E. Kellermann, K. Siehr and T. Einhorn eds., The Hague, 1999) 311–316; "קרב" המועצה המשפטית – ראשית עלילות חקיקה" ספר אורי ידן (כרך ב – מאמרים לזכרו, א' ברק, ט' שפניץ עורכים, תל-אביב, הצאת בורסי, תש"ן) 209; ר' חריס "הודמנויות הסטוריות וההמצות בהיסח הרעת – על שילובו של המשפט העברי במשפט הישראלי בעקבות הקמת המדינה" שני עברי הגשר – דת ומדינה בראשית דרכה של ישראל (מ' בראון, צ' צמרת עורכים, ירושלים, הוצאת יד בן צבי, תשס"ב) 21, 29.

17 ראו מזכר שנשלח אל זאב שרף בתל-אביב ביום 6.5.48, ובו מתבקשת התערבותו של רוזן להעביר את הצוות בטיסה מירושלים המנותקת לתל-אביב, באשר הם יושבים "באפס מעשה"; תיק גנוך המדינה: ג/14/111.

18 יומנו של אורי ידן, כפי שפורסם בספר אורי ידן (כרך א – האיש ופועלו), לעיל הערה 16, בע' 17–18 (להלן: יומן ידן). ידן עצמו הספיק לעבור לתל-אביב לפני הניתוק, וכמתואר בטקסט בהמשך, הצטרף לצוותו של רוזנבליט. לגרסתו נשאר עיקר החומר בירושלים, ו"כמעט כל העבודה שנעשתה בחודשים האחרונים, צריך להתחיל אותה מחדש", אך נוסח 'המנשר הראשון', המסמך היחיד שהיה קשור ישירות להכרזה, היה עמו. כפי שיוסבר בהמשך, לא היתה המשכיות בין נוסח ההכרזה שנעשה על-ידי הצוות הירושלמי לבין ההכרזה שנכתבה ונקראה בפועל בתל-אביב. בשיחה של רוזנבליט עם נעמי פרנקל, שתועדה במכון ליהדות זמננו, המדור לתיעוד בעל-פה, שיחה 30, ב'4 בפברואר 1970, מספר: 562), אמר כי "נדמה לו... שהטיטה למגילת העצמאות לא הוכנה] על ידי הועדה הירושלמית".

19 בראיון מאוחר רוזנבליט-רוזן מספר כי בן-גוריון רמז לו על תפקידו המיועד עוד קודם למינויו בפועל, והוא (רוזן) מייחס לעצמו מעורבות בעבודת ההכנה של הצוות הירושלמי, ראיון עמו על-ידי דוד שליו (ד' שליו "אדריכל מערכת השיפוט הישראלית" דבר 6.5.73). אורי ידן, אחד מחברי הצוות, טוען טענה הפוכה. הוא ירד לתל-אביב מירושלים ב'10 באפריל, ואת כניסתו של רוזן לתפקיד הוא מתאר כך: "איש חדש, רוזנבליט, נכנס לקבוצת השלושה עשר [מנהלת העם] ותיק המשפטים הוטל עליו. הוא חדש לגמרי ולא השתתף בעבודות ההכנה הקודמות." יומן ידן, שם, בע' 18. תיאורו של שבתאי רוזן תומך בגרסתו של ידן, וזו להערכתי הגרסה הנכונה, ראו: Rosen, *supra* note 16, at p. 322. צוות ההקמה עבד בירושלים בהנהגתו של דב יוסף עד לניתוקה של העיר, ולמעשה עד למהפך הפוליטי שהעביר את השליטה בתחום המשפטי לרוזנבליט ומקורביו.

משרד במשרדו של עורך־דין מנחם דונקלבלום, וגייס שני עובדים ראשונים. האחד, אורי ידין,²⁰ חבר הצוות הירושלמי שהספיק לרדת לתל־אביב לפני הניתוק, והאחר מרכזי בעהם, משפטן תל־אביבי שעזב את השירות המשפטי המנדטורי על־מנת לסייע במשרדו של אביו יהודה, מבכירי עורכי־הדין של אותה עת וחבר במועצה המשפטית.²¹ את בעהם מינה רוזנבליט לכתוב את מסמך ההכרזה,²²

להערכתי מינה רוזנבליט את בעהם ביום ה, 22 באפריל, ערב הפסח. תזכיר²³ (להלן: התזכיר התל־אביבי) מסודר בחתימתו יוצא מתוארך בשבת, 24 באפריל, ובתחילתו הוא כותב:

"המחלקה המשפטית סבורה שביום הקמת העצמאות המדינית... יש לפרסם מנשר ראשון המציין בהקדמתו את השתלשלות העניינים שהביאו לידי הקמת השלטון העצמאי, וקובע שמועצת הממשלה הזמנית נטלה לידיה את הסמכות והאחריות למנהל המדינה."

התזכיר התל־אביבי, הן בחלקו המצוטט והן בהמשכו, דומה במבנהו ובלשונו לתחילתו של תזכיר קודם,²⁴ שהוציא הצוות הירושלמי באותו יום ה, 22 באפריל, לדב יוסף, קודמו של רוזנבליט בהנהגת הצוות המשפטי. לאותו תזכיר (להלן: התזכיר הירושלמי) אכן צירפו חברי הצוות "מנשר ראשון" ("Proclamation No. 1"),²⁵ בשפה האנגלית,²⁶ ובו שלוש פסקות קצרות של 'השתלשלות העניינים' ופסקת הכרזה אופרטיבית אחת.²⁷ בפסקה הראשונה דיברו על החלטת עצרת האומות המאוחדות ב־29 בנובמבר להכיר ב"זכותו הטבעית של העם היהודי לכונן מחדש בארץ ישראל את מדינתו העצמאית".²⁸ בשנייה הסבירו את הצורך בהקמת ממשלה זמנית לפי אותה החלטה. בשלישית דיברו על מינוים של החותמים לשמש ממשלה כזאת על־ידי החלטת המוסדות הציוניים "באישורה

-
- 20 כללית על־ידין ראו בספר אורי ידין, לעיל הערות 16 ו־18, וראו גם "שחר" יומנו של אורי ידין" עיוני משפט טז (תשנ"ב) 537.
- 21 הפרטים על בעהם על־ידי משפחתו, לעיל הערה 8. ידין מתייחס אל בעהם ביומן ידין, לעיל הערה 18, בע' 18, כאל "בעהם הצעיר", ומעיד, שם, כי שניהם "עובדים טוב יחד ומבינים זה את זה בקלות". כינויו 'הצעיר' בא להבדילו מאביו יהודה, ששימש בתפקידים בכירים במועצה המשפטית שבה עבד ידין.
- 22 עדות הלי בעהם על שיחה ישירה בין רוזנבליט ובעהם, לעיל הערה 8.
- 23 העתק התזכיר בתיק גנזך המדינה: ג/23/124.
- 24 העתק התזכיר בתיק גנזך המדינה: ג/3/111.
- 25 שם.
- 26 ניסוח ה'מנשר' באנגלית מעיד להערכתי על עמדת כותביו המשפטנים כי הוא מסמך דיפלומטי־מדיני המיועד לצריכת־חוץ יותר מאשר מסמך הקמה לאומי פנימי.
- 27 ראו להלן גוסס 'המנשר הראשון' בנספח 3.
- 28 במקור האנגלי: "The inherent right of the Jewish People to reconstitute in Palestine its independent state"

של ועדת הביצוע בהתאם להחלטת העצרת". ברביעית הכריזו כי אותה ממשלה זמנית נוטלת את השלטון במדינה היהודית.

באותם שבועות שבין ערב הפסח והכרות העצמאות השתנה המצב הבינלאומי מעיקרו, ולא היתה יכולה להיקרא הכרזה הנשענת כולה, מלבד ביטוי סמלי אחד בה, על החלטת העצרת. בוודאי לא היה יכול להישאר בעינו הפסוק המדבר על אישורה של ועדת הביצוע של האו"ם. ירין כותב ביומנו²⁹ כי לקח עימו עותק של 'המנשר הראשון' כאשר ירד לתל-אביב, אך בשל שינוי הנסיבות לא היה בו עוד שימוש. ירין עצמו טרח בימים הראשונים לעבודתו בתל-אביב בעיקר על ניסוח מנשר אחר והחוקים שלידו,³⁰ ואילו 'בעהם הצעיד'³¹ נשאר לנפשו בחג ובשבת עם אותה הנחיה לקונית לתאר את 'השתלשלות העניינים' ולהכריז על נטילת השלטון, בלא שיהיה לו מודל כלשהו להישען עליו.³²

אם חזר בעהם ביום ג, 27 באפריל ובידו מסמך³³ המתאר את הנרטיב הציוני כולו, מן ההבטחה האלוהית, דרך החורבן, הגלות, הסבל והשואה אל התקומה, ומהצהרת בלפור דרך החלטת העצרת אל חוק הפרלמנט הבריטי על סיום המנדט, ואם ניסח עוד את זכותו של העם היהודי "כעת לתפוס מקום לעצמו בקרב עמי התבל תוך עצמאות ושוויון כמגיע לו על פי חוקי הטבע ומשפט העמים כדי לחזור לחיים תקינים חופשיים ומאושרים במולדתו"³⁴ – כל זאת לפני ההצהרה האופרטיבית על נטילת השלטון – הרי מעשה ידיו הוא. במעשה ידיו זה נולדה הכרות העצמאות. עד שתיקרא, כעבור כשלושה שבועות, יעברו עליה אנשים רבים ויעשו בה שינויים גדולים. אלא שאת ההכרעות העיקריות, הערכיות והצורניות, קיבל בעהם באותם רגעים עצמם בהיסטוריה של תקומת ישראל. 'השתלשלות העניינים' תיהפך לסיפורו השלם של עם, כפי שהוא מסופר על-ידי דור המקימים, להצדקת הקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל. ממסמך משפטי נהפכה

29 יומן ירין, לעיל העדה 18, בע' 25.

30 יומן ירין, שם, בע' 19-20.

31 ראו לעיל הערה 21.

32 להלן (בפרק "התחלות קודמות") יתוארו שני מסמכים קודמים, האחד של ליאו כהן והאחר של זלמן רובשוב. נאום-הכרזה של רובשוב לפני הוועד הפועל הציוני נישא ופורסם בעיתונות כשבועיים קודם לתחילת עבודתו של בעהם על נוסח ההכרזה, אך איני מוצא השפעות לשוניות או רעיוניות משמעותיות דיין להסיק מהן השפעה ישירה. יש לציין גם כי סיעתו של רוזנבליט ("עליה הרשה") התנגדה לנאומו של רובשוב. רוזנבליט עצמו השתתף באותו מושב של הוועד הפועל כעורך-דינו ונציגו של הקונגרס הציוני, אך ניתן לשער כי היה מעורב ישירות בהחלטת הסיעה לנקוט עמדה פומבית נגד נאום רובשוב. ייתכן שרוזנבליט העביר עמדה זו לבעהם כעבור שבועיים, כאשר מינה אותו לכתוב נוסח משלו, אך אין על כך ראיה כלשהי.

33 כותרתו "הצהרה בדבר מדינה יהודית", והוא מסומן "הצעה ראשונה, 27.4.48". עותק של מסמך זה מצוי בתיק גנוך המדינה: ג/5664/20. ראו להלן נוסח 'ההצעה הראשונה' בנספח 7.

34 לשון הפסקה השמינית בהצעה.

ההכרזה לקדיש שאומר על עצמו עם בעת גאולתו, כשהוא מצדיק את עיקרי אמונתו בסיפור לידתו וחיויו. ממסמך משפטי נהפכה ההכרזה לכתב הקודש הלאומי. כשנשלח בעהם לנסח את ההכרזה, הצטווה להסתיר את משימתו. בצהרי שבת, 24 באפריל, כשאין בידו כנראה התחלה כלשהי, חשף את סודו בארוחה משפחתית. על-פי עצת משפחתו, הלך לביתו הסמוך של ראביי דוידוביץ. תוצרו של אותו ביקור הם שישה עמודים, כתובים אנגלית בכתב-ידו של בעהם על דפים תלושים ממחברת מכתבים, ועוד שני עמודים כתובים על-ידו עברית על נייר משרדי רגיל. את סדר כתיבתם אני משער מתוך תוכנם. תחילה העתיק בעהם על שלושה עמודים פסקות באנגלית, כלשונן, מתוך מקורות שסבר, כנראה בעצה אחת עם דוידוביץ, כי יהיו ראויים לשמש בסיס להכרזה. לעמודים אלה אני קורא 'טיוטת הפסוקים'.³⁵ אחר-כך כתב בעהם פסוקים אלה מחדש על עמודים אחרים, עדיין בשפה האנגלית, כשהוא מעבד אותם, והוזר ומעבד אותם לצרכיה של הכרזה ישראלית, תוך שהוא מתרחק בכל פעם מן המקור שב'טיוטת הפסוקים'. אני קורא לעמודים אלה 'הטיוטה האנגלית'.³⁶ אחר-כך תרגם את 'הטיוטה האנגלית' לעברית על גבי שני עמודים. קודם תרגם כמעט מילולית,³⁷ ואחר-כך שב לעבד את הטקסט, כשהוא מוחק ומוסיף, ושב ועושה כן, עד הנוסח הסופי. אני קורא לנוסח זה, על שלביו השונים, 'הטיוטה העברית'. בזמן כלשהו תיארך את 'הטיוטה העברית' בשוליו העליונים של עמורה הראשון: "27.4.48". מעל התאריך הוסיף "סודי" וקרא למסמך "הצעה ראשונה".³⁸ כך בדיוק הודפסה הטיוטה העברית במכונת-כתיבה והוגשה למחלקת המשפטים,³⁹ ולצידה 'תזכורת'⁴⁰ (להלן: תזכורת בעהם), שבה הוא מסביר כל שהיה טעון הסבר בעיניו.

בהמשך אחזור ואתאר את תהליך עיבודן של הטיוטות עד לצורתן הסופית כ'הצעה הראשונה', פרט אחד פרט. כאן אביא את 'תזכורת בעהם' כלשונה, כפי שנכתבה בסוף התהליך, על-מנת שיצביע בעהם עצמו על הנקודות החשובות בעיניו במבט לאחור:

"1. ההצהרה נערכה מתוך הנחה שיש להסתמך לא רק על החלטות או"ם וחבר

35 ראו להלן נוסח 'טיוטת הפסוקים' בנספח 4.

36 ראו להלן נוסח 'הטיוטה האנגלית' בנספח 5.

37 ראו להלן נוסח 'הטיוטה העברית' בשלב ראשוני זה (תרגום הטיוטה האנגלית לעברית, לפני עיבוד נוסף) בנספח 6.

38 ראו להלן נוסח 'ההצעה הראשונה' (הוא הנוסח הסופי של הטיוטה העברית) בנספח 7.

39 שם זה מצוי על גבי המסמכים הרשמיים. עותק מודפס של 'ההצעה הראשונה' בגנון המדינה: תיק ג/20/5664, ועליו תיקונים מהותיים בכתב-ידו של בעהם, לקראת ניסוחה של הצעה מאוחרת יותר, ראו להלן טקסט להערות 62-66. בידי משפחת בעהם עותק נקי של אותו מסמך, ועליו רק תיקוני טעות קלים בכתב ידו של בעהם. יש להניח כי השאיר עותק אחד נקי ומוגה בביתו ועבד במשרד על גבי עותק אחר.

40 העתק התזכורת בתיק גנון המדינה: ג/20/5664 ובתיקים אחרים בגנון. בטקסט למעלה תיקנתי טעויות הדפסה שנשארו במקור ללא תיקון. בידי משפחת בעהם הדפסה קודמת של תזכיר זה, ועליה תיקוני טעות בכתב-ידו של בעהם.

- הלאומים, אלא גם על הזכויות ההיסטוריות של העם היהודי עצמו לאור משפט העמים.
2. שלשת האבות של העם נזכרו בשמותיהם במיוחד, הואיל והם היו מקבלי ההבטחה בדבר ארץ ישראל הכלולה בתורה.
3. בקשר לוועדת הביצוע לא נזכרו במתכון תפקידיה האחרים, בכדי שלא להסתבך בשאלות של העברת השלטון ומקורו.
4. המילים 'הסיר מעצמו את האחריות לשלטון' בקשר עם סיום המנדט, שאובות מחוק הפרלמנט האנגלי בדבר סיום המנדט.
5. הפסקא האחרונה של ההקדמה, כמו גם גוף ההצהרה, שאובים בעיקר מתוך הצהרת העצמאות האמריקאית, ונותנת ביטוי משפטי לסגולות העצמאות של מדינה עצמאית."

עיון במקורות שהעתיק לעצמו ב'טיוטת הפסוקים' מלמד כי סופו של התהליך ותחילתו חד הם. אולי ידע זאת מלכתחילה ואולי נתגלגלו הדברים כך באקראי, אך משהעתיק לעצמו את הפסוק השמיני בפרק א של ספר דברים,⁴¹ קיבל על עצמו לפתוח את ההכרזה בנרטיב של צידוק, וקיבל על עצמו לפתוח צידוק זה בהבטחה האלוהית. כשהעתיק לעצמו פסקות ארוכות מתוך הכרזת העצמאות האמריקאית, אימץ לעצמו לא רק סגנון הרואי, אלא גם הכרעה ערכית לא לבחור בין הזכות־מִן־העוול והזכות־מִן־הטבע, אלא להביא גם את זו וגם את זו. ואשר להחלטת העצרת מן ה־29 בנובמבר, כבר מן ההערות הקצרות שהוא כותב לעצמו ב'טיוטת הפסוקים' היה ברור כי יחפש נוסחות שישמרו את חלקיה של ההחלטה התואמים את צורכי ההכרזה היהודית החד־צדדית ויעלימו את חלקיה האחרים. היה ברור, במילים אחרות, כי הכרזת העצמאות תגייס לטובת המעשה הציוני את כל שתוכל, גם קודש וגם חול, גם סבל וגם גבורה, גם זכות וגם עורמה.

מכל לבטי הניסוח של בעהם חשוב בעיני במיוחד תהליך בנייתו של הנרטיב הציוני בטיוטות השונות שכתב כסיפור הצדקתה של הכרזת המדינה. יש להדגיש כי סיפור זה נוגע בחלק אחד של ההכרזה, ולא בכולה, אך יש בו להערכתי כדי ללמד לא רק על הדרך שבה עבד בעהם, אלא גם על הדרך שבה נבנתה הכרזת העצמאות בכללותה. חלק מן הלבטים ומהפכי הסיפור והטיעון נבעו מן־הסתם מבעהם עצמו, אך חלקם האחר נבע להערכתי מן הדיאלקטיקה המורכבת בין אישיותו שלו ואישיותו השונה לחלוטין של הארי דוידוביץ, שהיה לידו בדגעים המכריעים שבהם שם לראשונה עט על נייר. כך גם ינבע התהליך כולו של ניסוח ההכרזה מלבטים פנימיים, ספקות אובייקטיביים, ובעיקר ממערכים מורכבים ומשתנים של התייחסות־גומלין בין גוני האמונות, האופי והתפקיד של עשרות האנשים שזומנו בכוח הנסיבות להשתתף בפועל בניסוח. כל אלה יצרו תהליך דינמי ומורכב שייעצר בצהרי יום ו, ה־14 במאי, לא משום שהגיע לבשלות פנימית אמיתית שלא היתה בו קודם, אלא משום שהנסיבות המדיניות חייבו זאת.

41 ראו להלן הערה 43.

תחילה היה סיפורו של הקשר בין העם היהודי וארץ־ישראל פשוט אצל בעהם: אלוהי ישראל הבטיח את הארץ הקדושה לעם היהודי, ואלף שנים ומחצה היתה לו לעם זה מדינה באותה ארץ. באה דעת האנושות ("opinion of mankind") והכירה בזכות היסטורית זו בהצהרת בלפור ובכתב המנדט, ובאו האומות המאוחדות והחליטו כי תקום מדינה, ותם סיפור פשוט. אחריו יוסיף בעהם טענה אוניוורסלית מן המשפט הטבעי וממשפט העמים, אלא שהיא נפרדת אצלו מן הנרטיב הציוני, ועל־כן לא אתאר כאן את התפתחותה. רק כאשר גמר לכתוב את 'הטיוטה האנגלית' כולה, חזר בעהם אל הנרטיב הציוני והחל לעבות אותו. בשתי פסקות שכתב בתחתית העמוד האחרון וסימן להכניסן בין "תום מלכות ישראל העתיקה" לבין הצהרת בלפור, החל לספר את סיפור סבלו של העם בגלות: המדינה היהודית העתיקה פסקה מלהתקיים משחרב המקדש בירושלים בידי הלגיונות הרומאיים ומשהוגלה העם ברובו ופוזר בין העמים. בשנות גלותו סבל העם מידי מרכאיו הרבים אבדות קשות בחיים וברכוש, שסופן בהשמדת שליש מתוכו בידי אויבי האנושות במלחמת־העולם השנייה. רגע לפני שהוא מניח פסקה זו האחרונה מתחת ידו, הוא זועק לתוכה כי אבדות אלה בחיים וברכוש לא נקרא אף עם לסבול כמותן למן בריאת העולם. כך נשתל אל סיפור קצר ובוטח על הבטחה אלוהית ודיבונות ממלכתית כבסיס לזכות היסטורית סיפור־ביניים על סבל ועל עוול, שישתלט על הסיפור כולו וישנה את העיקר שאליו הוא חותר, דהיינו, את משמעותה של הכרת העמים בזכות העם היהודי לחידוש ריבונותו.

כאשר בא בעהם לתרגם את 'הטיוטה האנגלית' לעברית, הוא מתחיל בתרגום מילולי של הטקסט כמות שהוא. אלא שכאשר הוא בא לתרגם את פסקת הגלות והסבל, הוא עושה שינוי פשוט לכאורה: הוא מפרק את הגלות לעוול־שלפני־השואה ולעוול־שבשואה. מייד אחר־כך הוא משנה את סדרן של פסקות ההכרה הבינלאומית. את הצהרת בלפור וכתב המנדט הוא שותל לאחר פסקת העוול־שלפני־השואה, ומייד הוא עושה את המהפך הרעיוני שמעשה פירוק הגלות חותר אליו ללא ספק. אם קודם־לכן היתה הצהרת בלפור ביטוי לדעתו של המין האנושי על זכות היסטורית קיימת, הרי שבגרסה החדשה בעהם רואה אותה כביטוי למצפנו. ואם הקשר הסיבתי בין עוול והכרה נותר עמום גם לאחר שינוי זה, הרי שהוא מחבר את השואה ואת החלטת העצרת למשפט אחד:

"...אחר ההשמדה האכזרית של שליש עמנו בידי אויבי המין האנושי מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה החליטה עצרת האומות המאוחדות שהמנדט לארץ ישראל יפקע ושמדינה יהודית עצמאית תקום בארץ ישראל..."

כדי להשלים מהלכים אלה, בעהם הולך אחורה אל פסקות הקוממיות וחורבן הבית, ובונה גם אותן מחדש. במקורה עמדה אצלו, כאמור, פסקה קצרה על קוממיות ממלכתית עתיקה בת "אלף שנים ומחצה" בשוליה של פסקת הפתיחה ההרואית על ההבטחה לאבות האומה. אני מאמין כי באותו שלב ראה הכותב עדיין את ההבטחה האלוהית כיסודה המספיק של זכות העם על הארץ, ולא כתב את פסקת הממלכתיות העתיקה אלא כמעין הערת־שוליים משפטית־מדינית על דבר תחילת מימושה הקונקרטי של אותה זכות. משהפכו העמים משופטים־מכירים לנתבעים־מודים, השתנה בדיעבד מעמדה של הממלכתיות ההיסטורית. במקום מימושה של הבטחה, היא נהפכת לתחילתו של חורבן.

במקום "אלף שנים ומחצה", בעהם מתקף כעת "מימות יהושע ועד חרבן בית שני", ומצמיד אליו מייד את הלגיונות הרומאיים ואת הגלות.

כך נהפך הנרטיב הציוני בעיקרו לכתבתביעה נגד גויי העולם, שנגשו בנו, והבטיחו תשובה וכפרה, וחזרו לסורם ביתר שאת, ושבנו והבטיחו, ואף הגדילו כפרתם: לכתחילה נגשו הגויים ביהודים אלפיים שנה וגזלו מהם חיים ורכוש. הציק להם מצפונם, והבטיחו ליהודים בית לאומי. לא גמרו לקיים, ושבנו ליפול על היהודים. איברו שליש בהם, ועתה הם מגדילים את כפרתם – לא בית לאומי סתם, אלא מדינה יהודית עצמאית. קמים היהודים וממהרים לממש כפרת עוונות זו.

מה הוביל מהפך שלם זה בניסוח עיקרי האמונה הציונית? בעיני, יש לשאלה זו חשיבות סמלית גדולה בהדבה ממידותיה של היד המוחקת ומוסיפה ומעבדת. אותו רגע ואותו מקום החלה הציונות המעשית לכתוב את כתבתהקודש הבסיסי שלה, ובניגוד לכתביקודש אחרים, נפלה לידינו הזדמנות מאוחרת לראות את המילים מתהוות.

הסבר אפשרי אחד לצמיחתו של רעיון העוול-המוליד-זכות טמון בסדר שבו השתמש בעהם במקורות ההשראה שהעתיק לעצמו. עוד בטיטה האנגלית הנקיה, מייד לאחר שמיצה את הפסוק המקראי ואת לשון החוק הבריטי המכריז על סיום המנדט, שקע בעהם בפסוקים מהכרזת העצמאות האמריקאית כדי לבנות על-פיהם את מה שיכנה אחר-כך בתזכורתו "ביטוי משפטי לסגולות העצמאות של מדינה עצמאית". אפשר שעוד הוא עושה כן לצורך פסקות ההכרזה האופרטיביות שיכתוב, נחה עליו רוח הכללית של המסמך האמריקאי, היא רוח הטרוניה הטרחנית כלפי מלך בריטניה על כל שפע העוולות שעוול נגד האמריקאים, ומתוכן קנו לעצמם זכות למרוד בו ולהכריז על עצמאותם. שם אולי, ברשימת ה-"oppressions" הארוכה, מצא בעהם את ההשראה לטענתו בדבר "מרכאיו" של העם ובדבר אותן "אבידות קשות בחיים וברכוש" שספג מידיהם בגלות.⁴²

מעדויות שונות על אותם ימים של טרם-עצמאות, אסר דוד בן-גוריון על הסרים למרותו להטיח אשמות במלך בריטניה בעת שהיא מקפלת את הגלה ומסתלקת מן הארץ, וכך בנה בעהם על המודל האמריקאי בדבר העוול-המוליד-זכות-למדינה יישום ציוני הולם. לא מדכא אחד, אלא רבים, ולא בדור אחד, אלא בדורות רבים, אך ההיסק דומה. עם שעוולו בו הגויים קונה בסבלו תרופה, ותרופתו – עצמאות מדינית.

אני מאמין שיש גרעין של אמת בהסבר זה, אלא שאין הוא מסביר את העיקר. כאז כן היום, לא היה משפטן חילוני טיפוסי בישראל פותח את הנרטיב הציוני בהבטחה האלוהית. יותר משיש להסביר מדוע החליף בעהם את ההבטחה האלוהית בעוול האומות כיסוד הזכות למדינה, יש להסביר כיצד בא אל ההבטחה האלוהית מלכתחילה. צידה האחר של אותה תמיהה הוא שקשה להאמין כי אדם שאמונתו הדתית גדולה דיה להשעין מלכתחילה את זכות הגאולה המדינית כולה על טיעון אמוני-לאומי מובהק כל-כך ימהר למהול אותו מהר כל-כך בחשבון-עובר-ושב של פגעי הגלות ואשמת הגויים. פתרונה של חידה זו, על שני צידיה, בהפרדת הנפשות הפועלות ובמידת השפעתן על ניסוחו של הסיפור הציוני.

42 כך, למשל, עוולות מלך בריטניה מתוארות באחת מעשרות הפסקות ב'רשימה האמריקאית': "He has plundered our seas, ravaged our Coasts, burnt our towns, and destroyed the Lives of our people"

אני מאמין כי את שלבי הניסוח הראשונים עשה בעהם בביתו של הארי דוידוביץ, והניח לו להשרות את אמונתו על הנוסח כולו. בשלב כלשהו הלך ממנו, וככל שהתרחק, כן השתנתה ראייתו והתחלפה רוחו של הסיפור.

מדדכי בעהם היה בן שלושים ושלוש באותה עת, משפטן ארצישראלי בורגני, אוהב שפה ויודע ספר, נטול אמונה רתית או מדינית כלשהי שתייחד אותו מבני עירו. הוא נולד באוקראינה בשנת 1915 ונדד עם הוריו בילדותו לברלין. בית אביו, עורך־דין במקצועו, היה בית חילוני מובהק. בגיל תשע עלתה משפחתו לארץ־ישראל, והוא התחנך במוסדות החילוניים־הבורגניים הטובים של היישוב היהודי, תחילה בגימנסיה העברית בירושלים ואחר־כך בגימנסיה 'הרצליה' בתל־אביב. מייד בתום לימודיו נסע לאנגליה, למד משפטים באוניברסיטת לונדון והוסמך לבריטן. עם שובו התגייס לשידות המשפטי של ממשלת המנדט, שם עבד רוב השנים, עד סמוך לתקופה המתוארת כאן. אביו יהודה ניהל בשנים אלה פרקטיקה משפטית מצליחה בתל־אביב, היה מקורב לחוגי תעשיינים, אומנים ואנשי־ציבור, ומילא תפקיד מוביל במועצה המשפטית שנוסדה סמוך להקמת המדינה במסגרת מאמצי היישוב היהודי להקים ממשל עצמי לקראת נטילת השלטון.

את הארי דוידוביץ תיארתי למעלה. מהלך חייו כולו היה חשבון דוחני מתפתח שבו הולכת אמונתו הדתית והמדינית ומתפשטת ככל שהוא מתקרב לארץ־ישראל, מן הרבנות הליטאית אל הקהילה המתקדמת האמריקאית, ומשם לעלייה ציונית מכוונת לחיי יצירה ותרבות כללית בישראל. כאן הכניס את ארון הספרים היהודי המסורתי ואת בגדי הדת לא רק לביתו, אלא לנפשו פנימה, בשל אמונתו כי הישיבה היהודית בארץ קדושה ריה לייתר את צדדיה הפומביים של הדת.

נראה בעיני ברור לחלוטין כי שלבי הניסוח הראשונים של טיוטת בעהם נעשו בהשראתו הדומיננטית של דוידוביץ. רק הוא היה יכול להריק אל תוך 'טיוטת הפסוקים' את נוסחה האנגלי של אחת מגרסות ההבטחה האלוהית בסיפורי התורה:

"Behold, I have set the land before you, go in and possess the land which the Lord swore unto your fathers, Abraham, Isaac and Jacob, to give unto them and to their seed after them."⁴³

דק בהשראתו היה בעהם יכול להכניס פסוק זה כך אל 'הטיוטה האנגלית' כנימוק הראשון, ולמעשה האחרון, לזכותו של העם היהודי על ארץ־ישראל:

"Whereas this Holy Land has been promised by the Lord God to our fathers, Abraham, Isaac and Jacob, and to their seed after them..."

את ה־"whereas", אותו 'והואיל' המוליך מבואות של חוקים וחוזים אל ה'לפיכך' שבציקרם, הביא בעהם הבריטן ללא ספק מן הפרקטיקה המשפטית. גם לאחר שיימחק בחורי־אף על־ידי דוד בן־גוריון מכל פסקות המבוא כעבור שבועות, עדיין תשרה דוחו על ה'לפיכך' ששכח למוחקו מן ההכרזה האופרטיבית ("לפיכך, התכנסנו אנו...") ועל צורתו

המבנית של מסמך ההכרזה כולו (מבוא, הכרזה, הבטחות). אלא שלא היה לו לבעה מניין להביא את שאר תוכנו של הפסוק. על מחזור כ של גימנסיה 'הרצליה' בתל-אביב לא שרתה עוד רוחם התנ"כית-הלאומית של מקימי הגימנסיה. הוא לא שמע תיאורים נמלצים של כיבוש הארץ מעל מצוקים במדבר יהודה, ולא למד על-יפה פרקי תורה. אני מאמין שרק ראביי דוידוביץ היה יכול לשאוב את תוכנו של פסוק זה, בצורתו זו, ממשעני האמונה והידע של חייו. כשדיבר את התורה לנכדו,⁴⁴ דיבר אותה בעל-יפה באנגלית, וכשדיבר איתו על הזכות הציונית, דיבר איתו על ההבטחה האלוהית. הוא חגג את השיבה כפשוטה, כמעשה חידוש ההבטחה ומימושה, ולא ניהל חשבון דמים וזכות עם הגויים, לא קרובים ולא רחוקים. אם הלך לתולדות העמים, הביא משם את האוניוורסלי ואת הנשגב, ומטעם זה המריץ בבעהם, להערכתו, למצות מהכרות העצמאות האמריקאית ומן ההכרזה האנגלית דווקא את חלקיהן המדברים על זכויותיהם של עמים במשפט הטבעי, אותה צורה כאילו-חילונית של אלוהות.

לפי עדות משפחתו של בעהם, הוא שהה אצל דוידוביץ שעות אחדות, וחזר לביתו. אני סבור שאת 'טיטת הפסוקים' ואת 'הטיטה האנגלית' בנוסחה המקורי כתב איתו ובהשראתו, וסביר להניח שנועץ בו בשאלות של תרגום, הוא עיקר עיסוקו ותהילתו של דוידוביץ בשנים אלה.⁴⁵ אלא שמשלהך לביתו, וככל שהתרחק מהשראתו של דוידוביץ, שרתה עליו רוח אחרת, והיא ששינתה את אופיו של המסמך ואופיים של הסיפורים והטענות שבו. הוא לא ביטל את מה שכתב תחילה, ולהערכתו השתדל במיוחד לשמר את הפתרונות הלשוניים המיוחדים שקיבל מדוידוביץ, אך הוא הרכיב על הנרטיב הציוני הבסיסי את סבל הגלות, וככל שהוסיף ועיבה את סיפור העוול, כן צמח סביבו רעיון ההכרה הבינלאומית כתרופה לאותו עוול. בחשיבה המשפטית, מקום שיש עוול – יש מעוול, ומן המעוול יש לתבוע תרופה. ייתכן בהחלט שההכרזה האמריקאית שימשה לו מקור תמיכה למהלך זה של טיעון, אך אני מאמין שכמו דוידוביץ, הוא בחר למצוא בה את מה שחינוכו ועולמו הפנימי שלו כווננו אותו למצוא.

שעותיו של בעהם בביתו של דוידוביץ היו מן-הסתם שעות של התעלות הרוח. אני מאמין שכאשר חזר לביתו, בית המשפחה הגדול שנמזגו בו משרד ומגורים זה בזה, חזר להתחבט בבעיות השעה המקצועיות והמעשיות יותר סביב ההכרזה. אין לי ספק שכמשפטן, התחבט בקשיים שסביב החלטת עצרת האו"ם יותר מכל שאלה אחרת. כבר טיטת הפסוקים מציגה את חיבוטיו המקצועיים באשר לדרך שבה יהיה ניתן לחלץ מהחלטה זו את מה שלא התכוונה לתת מלכתחילה, ובוודאי לא היתה מוכנה לתת באותה שעה, בימים האחרונים של חודש אפריל 1948, דהיינו, הכרזה חד-צדדית על מדינה. הדברים ידועים, ודי לי שאזכיר כי אותה החלטה חישיבה להקים ועדת ביצוע⁴⁶ שתפעל

44 ראיון עם דני מסינג, נכדו של דוידוביץ, 12 במאי 2000. מסינג תיאר את דוידוביץ ואת יחסיו עמו בהצגת-יחיד המועלית ברחבי ארצות-הברית והקרויה 'Wasting Time with Harry Davidowits'.

45 ראו לעיל הערה 13.

46 הפרק השני של החלק הראשון של ההחלטה מדבר על ועדת חמישה שתיבחר על-ידי

בארץ עם תום המנדט ותכין את מוסדות הממשל העצמי הזמניים לקראת הקמתן של שתי מדינות, אחת יהודית ואחת ערבית, על בסיס חוקה שעיקריה מוכתבים באותה החלטה. דבר לא התקיים מכל אלה, ובעצם אותם ימים אף הלך ארגון האו"ם וגלש לקראת ביטול תוכנית החלוקה והחלפתה בתוכנית נאמנות. אשר להצהרת בלפור וכתב המנדט, למצער יש לומר כי רק לאחרון היה תוקף בינלאומי מלא, וכי היישוב היהודי עשה לא מעט כדי להביאו לסימו.

פתרונו של בעהם לכל אלה, כך אני סבור, נועד לחלץ את שני המסמכים של ההכרה הבינלאומית מן ההקשר המדיני הצר והבעייתי שלהם, ולהעלות אותם לרמה היסטורית-משפטית אחרת לחלוטין. במקום החלטות דיפלומטיות של ארגונים בינלאומיים, פרי ההסדרים הדיפלומטיים של שעתם, על כל פרטיהם ומגבלותיהם, הופך בעהם החלטות אלה לאירועי כפרה בהיסטוריה היהודית בת האלפיים. פרטיהם מאבדים מחשיבותם בהקשר קוסמי זה. מי יבוא חשבון קמצני עם הקורבנות על פרט זה או אחר של מעשי התשובה והכפרה שעשה 'מצפון האנושות' לטובתם? מי יקפיד עמנו על קטנות כאשר העמים מכירים בזכותנו למדינה "אחר ההשמדה האכזרית של שלישי עמנו בידי אויבי המין האנושי"? פתרונו של בעהם, כך אני סבור, בא לבנות ללקוחו את הטיעון הרגשי והמשפטי היעיל ביותר שהיה יכול לחלצו מן הקשיים הניכרים שהעמידה מולו מערכת הנסיבות, ולו גם במחיר בנייה מחדש של הנרטיב הציוני ושינוי אופיו ודגשיו.

עד כאן הצגתי את דוידוביץ בעיקר כאיש־הרוח, בעל האמונה, השואף אל הפשוט והנשגב, ואת בעהם כאיש־המקצוע, המכפיף את תולדותיו של עם־עולם לצרכים המניפולטיביים של השעה. אני מבקש להבהיר כי אין אני עצמי רואה עדיפות מוסרית לעמדה זו על זו. כשלעצמי, איני מאמין בכוחה של טענה מיתולוגית הלקוחה ממסורתו של עם כלשהו להוליד זכות תקיפה על דבר כלשהו, בוודאי לא על ארץ שיש לה טוענים אחרים.⁴⁷ איני רואה יתרון מוסרי כלשהו בעמדה הנובעת מיפי נפשו של אדם אחד הרואה את גדולת הרגע ושומע פעמי גאולה על עמדתו של אחר, ספקן, מודאג ומפוכח, המחפש פתרונות לשאלות מעשיות ואמיתיות של השעה. עיקרו של סיפור האנשים והמקום שאני מספרו כאן בא לומר כי הנוסח שיצא מהם באותה שעה הוא מזיגה של שתי נשמות, כל אחת מהן נשמת הציונות האותנטית. הציונות האמונית הממריאה מעל ליום־קטנות ושואבת תשובות פשוטות ממיתולוגיה והיסטוריה לאומית, והציונות הספקנית המתחבלת פתרונות לצורכי המקום והשעה, שתיהן נכונות ומשתיהן יצאה ההכרזה. בחשבון רחב יותר – משתיהן יצאה המדינה.

להדגשתה של נקודה זו האחרונה אני מבקש לשוב אל פסקת החתימה, כפי שיצאה

העצרת. כל תהליך הקמתן של המדינות העצמאיות (היהודית והערבית) על־פי אותה החלטה מבוסס על צעדים קטנים ומדורגים של העברת סמכויות מן השליט המנדטורי אל הוועדה, וממנה לגופים מדיניים של בני המקום, כשכל צעד נובע מקודמו, והגופים המקומיים פועלים ברוב הדרך תחת פיקוח הדוק של הוועדה.

47 להסיר ספק, איני מדבר כאן על הזכות ההיסטורית. ראו 'ח' גנו 'זכויות הסטוריות'

משפטים כא (תשנ"ב) 193.

מתחת ידו של בעהם בנוסח הסופי שהגיש למשרדו: "בבטחנו על צור ישראל הגנו חותמים כחתימת ידנו לעדות הצהרתנו זו..." כאמור, לידתה בפסוק החותם את הכרות העצמאות האמריקאית. אך מה נותר ממקור זה? חותמי ההצהרה האמריקאית גייסו את ההשגחה העליונה לחוקם בעת שהם גודרים איש לרעהו ברעש גדול את "חיייהם את רכושם ואת כבודם הקדוש". תחילה, כשתרגם מן האנגלית לעברית, גייס בעהם גם את אחיו הציוניים לגדור נדר כזה⁴⁸ בבטחם בצור ישראל. בשלב מאוחר יותר, משחזר ועיבר את הנוסח העברי בביתו, שחרר אותם מן הפתוס, וביקש רק את ידם להתום על המסמך. בכל-זאת השאיר להם את צור ישראל לעמוד לידם. אני מאמין שיש בשילוב זה של קודש וחול, של

48 המקור בהכרות העצמאות האמריקאית, שבעהם מתחיל ממנו את עבודתו, הוא: "we mutually pledge to each other our lives, our fortunes and our sacred honor". בעהם מתחיל לתרגם מילים אלה לעברית כך: "הגנו... נשבעים בזה באופן הדדי לתת את חיינו, את גורלנו...", אלא שאז הוא מוחק את "גורלנו", שם במקומה את המלה "רכושנו" ומסיים במילים "ואת כבודנו". הנוסחה העברית הופכת אז להיות: "הגנו... נשבעים בזה באופן הדדי לתת את חיינו, את רכושנו ואת כבודנו". לצד הסרת הקדושה מן הכבוד (במקום "our sacred honor" נכתב רק "כבודנו"), מעניינת בעיני במיוחד, הן מטעמים לשוניים והן מטעמים ערכיים כלליים, החלפת גורל ברכוש כתרגום המונח "fortunes" שבמקור. מתרגמי ההצהרה האמריקאית לעברית התחבטו במקום זה בדיוק ונחלקו. בשנת 1945 תרגם חן מלך מרחביה (לעיל הערה 10, בע' 281) את הפסוק כולו כך: "מתוך הסתמכות איתנה על הגנת ההשגחה האלוהית, הגנו ערבים הדדית בחיינו, באשרנו וכבודנו הקדוש". בשנת 1969 תרגם יהושע אריאלי (לעיל הערה 10, בע' 108) פשוט ויפה כך: "בהישענו בכל לב על מגן ההשגחה האלוהית, אנו ערבים זה לזה בחיינו, בקנייננו ובקדושת כבודנו". תרגומו המילולי הנכון של 'fortunes' מאנגלית אמריקאית לעברית הוא קניין או רכוש, ולא גורל או אושר. דוידוביץ, ששפתו האנגלית אמריקאית והוא מעביר את רוב חייו הבוגרים ער לאותה עת באמריקה, ידע זאת ללא ספק. איני בטוח שבעהם ידע זאת כשכתב תחילה "גורלנו". מעבר לשאלה המילולית עצמה וההשערות המתבקשות ממנה על תהליך העבודה המשותפת ביניהם, יש להצביע על הקשרים תרבותיים רחבים יותר. הזיקה בין החסד האלוהי והעושר הגשמי היא מעיקרי האמונה הפרוטסטנטית והתרבות הרוחנית והמדינית סביבה. שבועתו החגיגית של אמריקאי ברכושו, לצד חייו וכבודו המקודש, טבעית ומובנת מאליה במקומה ובזמנה. ג'פרסון עצמו דיבר תחילה, בחלק אחר של ההכרזה האמריקאית, על זכותו של אדם לרדוף אחר הרכוש (במפורש: "pursuit of property"), ורק אחר-כך תיקן למונח הנדרף 'אושר' (ראו: Troen, *supra* note 10, at p. 1384). כל אלה אינם טבעיים כלל ועיקר לבני אמונה ותרבות אחרות. אני מעריך שישראלים מן היישוב בשנות הארבעים התקשו ערכית, ולא רק מילולית, לכלול שבועה על הרכוש הפרטי במעשה החתימה של מסמך היסטורי נשגב, ועליכן חיפשו מפלט, במודע או שלא במודע, ב'אושר' או ב'גורל'. אני מניח גם שלבטים אלה תרמו לא מעט להחלטתו המאוחרת של בעהם לבטל לחלוטין את השבועה כולה, ולהחליפה בלשון משפטית יבשה ותכליתית.

דוידוביץ ובעהם, של נסתר וגלוי, הרבה יותר ממה שנראה לעין. 'צור ישראל' אינו רק אחד משמות האל העברי ואינו מצטיין רק בתכונה הערמומית שיוחסה לו מאוחר יותר, שכל 'צד' חילוני ודתי יקרא בו מה שירצה. אני מאמין שדוידוביץ בחר דווקא בשם זה משום שהוא נושא עמו מטענים מיוחדים של הקשר במסורת הגאולה היהודית.

הקשרו המטפורי הפשוט של הביטוי 'צור ישראל', כדימוי האל הלאומי לסלע משען יציב לעם, היה יכול להיות נגיש לכל משכיל עברי חילוני בעל דגישות לשונית.⁴⁹ לא כן הקשרו המסורתי של ביטוי זה לגאולה בתפילה היהודית לדרווחיה ומיקומו בחתימתה של ברכת הגאולה. אילו היה כותבה של פסקת החתימה של הכרזת העצמאות נזקק רק להקשר הראשון (האל כמשען), לא היתה סיבה שיעדיף את 'צור ישראל' על 'השגחה עליונה'. אמרתי למעלה כי פסקת החתימה נבנתה תחילה כתרגום ולא כיצירה מקורית, ולא היה נגרע מן הפסוק דבר, לשוני או רעיוני, אילו היה המתרגם משעין את הנדר שנודרים בו חותמי ההכרזה על 'השגחה', שהיתה מקובלת יותר לשונית כתרגום Providence, ולא על 'צור'. אם בא השם לספק משען, אין 'השגחה' דעה מן ה'צור'. כך גם אם לא בא השם אלא רק להסתיך שמות מפורשים יותר. זה גם זה שתומים לבור. זה גם זה ברורים למשכיל. אני מניח על-כן ש'צור ישראל' נבחר לא רק כשם משען לחתימה סתם, אלא כשם משען לחתימתה של ברכת גאולה יהודית מדינית עכשווית, וכי בחירה זו לא היתה יכולה להיעשות אלא על-ידי יהודי מאמין, אומר תפילה. יתד מזה, אני מניח שנעשתה בכוונה מדויקת מאוד על-ידי יהודי שעיין בתפילה, ולא רק אמר אותה, והיה יכול לדלות משמעויות מרבדים עמוקים יותר של מסורות יהודיות לגוניהן.

"צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל" הוא תחילתה של פסקת הסיום בברכת הגאולה החותמת את הברכות שלאחר קריאת שמע הנאמרת בתפילת שחרית מדי יום על-ידי יהודי מאמין. מעבר לעובדה זו והמשמעות המיידית המתבקשת ממנה לענייננו, חשובה העובדה שבמשך הדורות התחבטו פוסקי הלכה שונים בפרטי ניסוחה של הברכה.⁵⁰ לכאורה, אלה תהיות על הטיות של פועל ועל זמנים בדקדוק. לאמיתו של דבר, יש בהן הד ברור להתלבטויות תיאולוגיות על טיבה של הגאולה ועל

49 באותו סוף-שבוע עצמו שבו כתב בעהם, להשערתי, את הטיוטות הנידונות כאן, פרסם נתן אלטרמן ב'טור השביעי' שלו בעיתון דבר פואמה שכתרתה "לילו של אליהו הנביא", ובה המילים "...צור ישראל... יברך את חגכם עלי לחם העוני". בהקשרם המלא של מילים אלה בפואמה מוצג 'צור ישראל' כאל לאומי תומך המספק לעם, לפחות לפי העמדה האמונית המסורתית, משען חלופי או נוסף לפועלם של בני היישוב הלוחמים. ראו נ' אלטרמן הטור השביעי (תל-אביב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ג, כרך א) 138. אני מודה לאסף הרמלין על מידע זה.

50 ראו למשל, י' מ' אלבוגן התפילה בישראל בהתפתחותה ההסטורית (י' עמיר, י' היינמן עורכים, י' עמיר תרגם, תל-אביב, הוצאת דביר, תשל"ב) 17-18, 200. י' היינמן "על דפוס פיוטי קדום" ספר השנה למדעי היהדות והרוח של אוניברסיטה בר אילן - קובץ העשור תשט"ז-תשכ"ה (כרך ד-ה, ח' ז' הירשברג, מ' בר עורכים, ירושלים, הוצאת קרית ספר, תשכ"ז) 132.

הקשר המשולש בין עם ארץ ואלוהים. יש ראיות לכך שבארץ-ישראל של תקופת המשנה היה שגור הביטוי "צור ישראל וגואלו..." בתחילת הפסקה, וכי כך היו חותמים ברכה זו בארץ-ישראל במילים אלה בדיוק גם בתקופות מאוחרות הרבה יותר.⁵¹ והנה, בתלמוד הבבלי סובר האמורא רבא כי חתימתה הנכונה של הברכה היא "ברוך אתה ה' גאל ישראל", ואילו "גואל ישראל" ראוי לומר רק בתפילת שמונה-עשרה, שכולה לשון בקשה ותחינה.⁵² סביר להניח כי בפועל גברה ידו של המנהג הבבלי, ואין מדברים עוד על גאולה בקריאת שמע של בוקר אלא בלשון עבר, אולם לאורך הדורות חוזרים פוסקים שונים להתמודד עם הפער שבין נוסחים אלה בהקשרו של ויכוח על גוסס מקביל בקריאת שמע של ערבית בימי חג.⁵³

מאתורי היבטיו הלשוניים של ויכוח זה היה כל יהודי מאמין יכול לזהות את המתח המשיחי שבבסיסה של ברכת הגאולה. הגאולה שלא היתה נתונה במחלוקת בגלות היתה גאולת העבר, היא יציאת מצרים. לא היתה מחלוקת גם על זכותו של המתפלל לבקש גאולה עתידית. אלא שהמדבר על גאולה בהווה רומז למשיחיות ומקרב את הקץ. העמדה המסורתית היתה כי יש להשאיר את ארץ-ישראל ופסקיה לעבר הרחוק ולעתיד הרחוק, וכל עת שהעם יושב בגלות מוטב לו שיודה על גאולה אחת שכבר נגאל בעבר, ויעשה תשובה מלאה על-מנת שיהיה ראוי לגאולה בעתיד. וכך, גם מי שהתירו הסמכתה של גאולה ל'צור ישראל' בלשון הווה, נדחקו לתרץ היתר זה באופן שיעקר אותה מחשד משיחיות, ומאותה סיבה בדיוק היו שהקפידו ליתר ביטחון שלא לברך על גאולה בלשון הווה כלל.⁵⁴

לא הבאתי תיאור זה של גוני ברכה ותפילה אלא לומר ש'צור ישראל', יותר מכל שם אלוהי אחר, בא לארץ-ישראל באביב תש"ח כשהוא טעון עמדות ערכיות כבדות על היחס בין ארץ ושמים, בין אדם למקום ובין ארץ-ישראל וגולה. אני מאמין שכאשר החזירו הרבנים הראשיים, מאוחר יותר באותה שנה, את 'צור ישראל וגואלו' הארצישראלי במלואו לקודקס התפילה הציוני באמצעות התפילה לשלום המדינה,⁵⁵ היתה בניהם

51 ירושלמי, ברכות, פרק א, הלכה ו; ש' י' זוין לאור ההלכה - בעיות וברורים (ירושלים, הוצאת בית הלל, תשל"ח) רלו.

52 פסחים, ק"ו, ב. יש להרגיש שגם בפיוטים, שעליהם נהגו להקפיד פחות, היו שהשתמשו בלשון "גואל", ולעומתם היו שנמנעו מכך, מחזור סוכות שמיני עצרת ושמחת תורה לפי מנהגי אשכנז (ד' גולדשמידט עורך, ירושלים, הוצאת קורן, תשמ"א) 8.

53 ראו אזכור מחלוקת אלה אצל רבי עקיבא איגר גליון הש"ס לירושלמי, לעיל הערה 51, דיבור המתחיל "וצ"ל צור ישראל וגואלו".

54 כך, למשל, מצוין במשנה ברורה, סו, לג, כי אנשי מעשה אינם סומכים ידיהם על תירוציו של אחד החכמים שאזכרו בגליון הש"ס, שם, שם, ואינם מברכים בלשון "גואל" בשום מקום, כולל תפילת ערבית של חג.

55 הדיה של המחלוקת המתוארת כאן נשמעים כעבור חמישים שנה במחלוקת סביב תוקפה של תפילה זו ונוסחה בקהילות החרדיות הספרדיות: ע' אלדר "מי חיבר את התפילה לשלום המדינה" הארץ 20.4.99. כמו בכל הדורות, ובוודאי כמו בעת לבטי הניסוח

אמירה ברורה על תחילת הגאולה. אני מאמין שגם 'צור ישראל' הקצר נבחר על-ידי דוידוביץ כדי לסמן את משמעותה של ההכרזה בעיניו, שגם היא פעולה 'חד-צדדית' של גאולה-עכשיו, הן מול אומות העולם והן מול בורא עולם.

כדי להסיר ספק, איני טוען שדוידוביץ ידע דוים שהיו נסתרים מגדולים בתורה. רבנים ציוניים חשובים חתמו מזמן לזמן את אגרותיהם בביטוי 'צור ישראל', במיוחד כשעסקו בענייני הארץ והגאולה המדינית,⁵⁶ ולפחות פעם אחת הגיע ויכוח על השימוש בביטוי זה לפודום ציבורי יהודי כללי.⁵⁷ כל שאני טוען הוא כי נגינתו של ביטוי זה ומשמעות מיקומו בפסקת החתימה היו סתומות למי שלא נשא תפילה כלל. הופעתו של 'צור ישראל' בתנ"ך עצמו דלה מאוד. הוא אינו מופיע כמעט כלל בשירת ימיה הביניים, וככל שיכולתי לבדוק, גם לא בספרות ההשכלה או בספרי הלימוד והקריאה הציוניים-הלאומיים ששימשו במוסדות החינוך היהודיים העירוניים בשנות המנדט. לאמיתו של דבר, מופעו דל מאוד גם בספרות האגדה וההלכה השכלתנית שהיתה עשויה להיות נגישה לחילוני סקרן, אוהב שפה ורגיש לנגינתה ככל שיהיה. מיקומו בקודקס היהודי היה ברובד התפילה והאמונה הצרופה ובתחומו של הביטוי הדתי-הלאומי בחוגים מסוימים בדור התקומה.

עיקרו של סיפור זה על לידתה של הכרות העצמאות בפגישה בין שני אנשים מן היישוב היהודי שהנסיבות קלעו אותם לחדר אחד ברחוב ארנון שבתל-אביב. חיברו אותם

המתוארים כאן, אלה הן מחלוקות יסודיות על משמעותה של המדינה באתוס הגאולה היהודי, ולא על פדט פורמלי זה או אחר של סמכות רבנית או על מילים בעלמא.

56 הרב הרצוג עצמו חתם איגרת על עניין הקמת המדינה וחוקיה העתידיים במילים "בעזרת צור ישראל וגואלו" בטבת תש"ח (י' א' הלוי הרצוג תחוקה לישראל על-פי התורה (א' ורפהטיג עורך, ירושלים, הוצאת מוסד הרב קוק, תשמ"ט, כרך א) 266). הרב קוק חתם בשנת תר"ע אגרת על ענייני קרקעות ומצוות בארץ-ישראל במילים "וצור ישראל ימהר ויחיש לגאלנו" (י' ל' הכהן מימון הראי"ה (ירושלים, הוצאת מוסד הרב קוק, תשכ"ה) קו), והרב מוהליבר קרא ל"צור ישראל וגואלו" בחתימתה של איגרת להרצל ערב הקונגרס הציוני בבאזל (מובאת אצל ש' פרס עם הרצל לארץ חדשה (תל-אביב, הוצאת זמורה ביתן, תשנ"ט) 104).

57 ב'28 בפברואר 1939 התכנסו נציגי מוסדות שונים של היישוב היהודי בארץ-ישראל לכינוס מחאה שכוורתו "הכינוס היישובי". אחת מפסקות הקריאה הפומבית שסיכמה את הכינוס פנתה לבני היישוב כנראה במילים: "בכח אחדותנו ומשמעתנו תופר מזימת מתנגדינו ותקוות ישראל תהי - בעזרת צור ישראל וגואלו". על ארבע המילים האחרונות התגלעה מחלוקת חריפה בין דתיים וחילוניים בכינוס (ראו הכתבה "הויכוחים בכינוס היישובי" הצפה 3.3.39) והעיתונים היומיים שציטטו את הקריאה למחרת נחלקו בין אלה שמסרו את הפסקה במלואה (ראו עמודי השער בעיתונים "הארץ" ו"הצפה" מיום 1 במרס 1939), לבין אלה שהשמיטו אותן ארבע מילים (ראו עמודי השער בעיתונים "הבקר" ו"דבר" מאותו תאריך). אני מודה לשירה, צופיה ודוקטור מיכאל כץ שהפנו את תשומת-ליבי לעניין זה.

השכלה רחבה, ידיעת שפות, מתינות פוליטית סובלנות וצניעות,⁵⁸ אלא שהאחד גדל והיה לאיש בישיבה ליטאית והאחר בגימנסיה הרצליה בתל-אביב; האחד עלה מתוך בחירה והאחר הובא כילד; האחד עסק בעיקר בתרגום ספרים והאחר בעיקר בעריכת-דין. הדיאלקטיקה שביניהם הולידה מציגה מסוימת שלא היתה אפשרית אילו היה הניסוח נעשה בידי אחד מהם, והיא תמשיך לאפיין את תהליך הניסוח לכל אורכו. אלא שבשלבים מאוחרים יותר, ודווקא המוכרים יותר, לוותה דיאלקטיקה זו בעימות חריף בין שליחיהן הפוליטיים של אותן תפיסות-עולם ואותן מחלוקות בין המשפטי והמדיני, הפרגמטי והנבואי. אני מוצא קסם מיוחד בכך ש"צור ישראל" ו"חתימת ידנו" נמזגו מלכתחילה ברחוב ארנון בדרכי נועם.

ב. טיטוטות-הביניים

'ההצעה הראשונה' הוגשה למחלקת המשפטים⁵⁹ לכל המאוחר ביום ג', 27 באפריל 1948. כעבור שנים-עשר ימים, ביניהם ימי חג ושבתי, הוגשה לאותה מחלקה הצעת-נוסח של צבי ברנזון.⁶⁰ להערכתי,⁶¹ היתה זו האחרונה מבוססת על קודמותיה, אלא שיש טעמים מצוינים לראות אותה כפתיחתו של פרק חדש בתהליך הניסוח. משום כך אני מתקף את הימים שבין הצעות אלה כחטיבה נפרדת, וקורא לטיטוטות שנוסחו בהם 'טיטוטות-הביניים'. טיטוטות אלה נכתבו בתוך המחלקה עצמה על-ידי בעהם עצמו, תוך מעורבות הולכת וגוברת של עובדי המחלקה האחרים וכנראה גם של אנשים נוספים.

כדי להקדים את המאוחר וכדי להבהיר טוב יותר את מהלך הניסוח בכללותו, יש לומר כי עד ה-9 במאי לא נשאר הרבה מן 'ההצעה הראשונה' אם מודדים אותה מלה מלה. היא נקצצה ונחתכה ושונתה והוחלפה, ובכל זאת, בשום שלב, לא רק כאן, אלא עד לרגע ההכרזה, אין תהליך מתחיל מן החלק. מי שמחליף, מחליף ביטוי אחד בביטוי אחר, וגם אם החדש אומר ההיפך מן הישן, ואולי דווקא אז, האחד נובע מן האחר, מגדיר אותו ומסבירו. אלה שהיו מעורבים בעיבוד ידעו בחריפות רבה את משמעות תיקונייהם ועשו אותם ככוונה גדולה. לפעמים הסבירו במפורש ולפעמים הדברים מסתברים מאליהם, אך בשום מקרה אין מדובר בהצטעצעות-לשון לשמן או במשחקים של חן ומשקל. אותם אנשים המעבירים את ההכרזה תחת ידיהם באותו שלב, גם אם אינם שייכים לחבורת ההנהגה המדינית ואינם הוגי-דעות מובילים, פועלים את פעולתם תוך מודעות עמוקה לחשיבותו ההיסטורית של המסמך ולחשיבותן הערכית של מילים. ככל שניתן להעלות מיומנו של ידן, הם גם לא עברו תוך ניסיון לבחש את רצונו של אדם זה או אחר בהנהגה הפוליטית. הם הכניסו אל המסמך את אמונתם על הטוב והאפשרי.

58 שניהם היו גם גברים ממוצא מזרח אירופי, אמידים, נשואים ואבות לילדים.

59 ראו לעיל הערה 39, על מיקומם של עותקי מסמך זה.

60 ראו להלן הערה 109.

61 ראו בהמשך בפרק 'הצעת ברנזון'.

'ההצעה הראשונה' הוגשה כאמור יחד עם 'תזכורת בעהם' ביום ג, ה'27 באפריל. על גבי עותק-המשרד שלה⁶² נעשו שינויים גדולים בכתב-יד, ככל הנראה של בעהם עצמו, ובסופם שונה כיתוב השוליים ל"הצעה שנייה" והמסמך תוארך מחדש: 4 במאי 1948.⁶³ לצד מסמך זה מצוי דף, גם הוא כתוב בכתב-ידו של בעהם, הנראה בעליל כרישומים המתארים את שלד התיקונים⁶⁴ (אני קורא לו 'מסמך השלד'). אני מעריך כי הימים שמייד לאחר ההגשה, כולם ימי חג ושבתי, לא היו ימי עשייה נמרצת, וכי בעהם ניגש לעבודה מלאה במשרד עצמו רק ביום א, 2 במאי. ביום ב שלמחרת יכתוב ידין ביומנו כי "אמש ישב עם בעהם עד קרוב ל-12 בלילה"⁶⁵, אך מתיאור העניינים שהוא מדגיש באותה עת נראה כי ידין מתרכז בעיקר בחוקים, כגון פקודת סדרי השלטון והמשפט, ולא בהכרזה. אני מסיק מכל אלה כי 'ההצעה השנייה' נכתבה בעיקר על-ידי בעהם עצמו במהלך יומיים שקדמו להגשתה בפועל.

פרטים אלה חשובים במיוחד לרקעו של השינוי העצום שבין 'ההצעה הראשונה' ו'ההצעה השנייה'. אדם אחד מוחק ומחליף ומוסיף בכתב-ידו ובונה את השנייה מן הראשונה, אלא שכשם שהיה קשה להאמין כי אדם אחד יעבוד שינויי עמדה גדולים כל-כך בנוסחים שבין 'טיוטת הפסוקים' ו'ההצעה הראשונה', קשה להאמין גם כאן כי הם משקפים מהפכים בנפשו של בעהם לבדו. אין זאת אלא שקיבל את עצתו או דרישתו של מישהו לעשות אותם שינויים.

כדי להבין שינויים אלה יש לחזור ל'הצעה הראשונה' ולהציג את שלד הפסקות בה. בפסקה הראשונה מתוארת ההבטחה האלוהית. בשנייה – חורבן הבית והגלות. בשלישית מתואר סבל העם, ברביעית – הצהרת בלפור והמנדט הבריטי, ובחמישית – השואה והחלטת העצרת. עד כאן הנרטיב הציוני שבנייתו תוארה בפרק הקודם. הפסקה השישית מדברת (עדיין) על ועדת הביצוע של האו"ם, והשביעית על החלטת מלך בריטניה "להסיר מעצמו את האחריות" לארץ-ישראל. בשמינית ניסח בעהם הצהרה כללית על זכות העם היהודי "על פי חוקי הטבע ומשפט העמים" והתשיעית היא פסקת ההכרזה האופרטיבית, שתישאר גם היא דומה בעיקרה עד הנוסח הסופי. (כאן היא כתובה: "לכן, אנו, נבחרי היהדות העולמית... מצהירים בזה... על הקמת מדינה יהודית.") הפסקה העשירית היא הודעה פורמלית על נטילת השלטון ("עם כל הסמכויות, הרשויות והתפקידים למנהל המדינה"), והאחת-עשרה היא הוראה לתושבים לציית לשלטונות ולשמור על השקט. הפסקה האחרונה היא פסקת החתימה שתוארה למעלה ("בבטחנו על צוד ישראל...").

שש משתיים-עשרה פסקות אלה נמחקות לחלוטין במשיכת עט ב'הצעה השנייה', ובמקומן נוספות שתיים אחרות, מנוסחות בכתב-ידו של בעהם על גזירי נייר נספחים.⁶⁶ מן 'ההצעה הראשונה' נותרות רק שתי פסקות ההכרה (הרביעית והחמישית) כשהן מנוקות

62 ראו לעיל הערות 39-40.

63 ראו להלן נוסח 'ההצעה השנייה' בנספח מספר 8.

64 מסמך השלד נמצא בתיק גנוז המדינה: ג/5664/20.

65 יומן ידין, לעיל העדה 18, בע' 19.

66 הגזירים נמצאים בתיק גנוז המדינה: ג/5664/20.

מסיפור הסבל והשוואה, שתי הפסקות האופרטיביות (התשיעית והעשירית), פסקת הציות (האחת-עשרה) ופסקת החתימה (השתיים-עשרה). במקום פסקות ההבטחה, החורבן, הגלות והסבל מנוסחת על גזיר נפרד פסקה קצרה אחת, וזו לשונה:

"הואיל והעם היהודי קשור מראשית תולדותיו קשר היסטורי לארץ ישראל, ושמר על קשר זה במשך כל שנות גלותו הארוכה ופיזורו בין עמי תבל..."

מלבד מילים אלה האחרונות שנשמרו מן המקור, פסקה זו משנה את סיפור הציונות לכל אורכו. אזכורה של ההבטחה האלוהית ומימושה בריבונות מדינית מומר בהתייחסות כללית ל"קשר היסטורי". מבטלת ההתייחסות המפורשת לחורבן, לסבל ולשוואה, והגלות נותרת בסיפור הציוני רק כ'במת זמן' שעליה נשמר אותו קשר היסטורי.

מייד לאחר-מכן מנוסחת פסקה המרכיבה על הנרטיב הציוני טענה חדשה:

"והואיל וזוהו כמה דורות עמל העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי בארץ ישראל..."⁶⁷

ונמחקת הפסקה היפה שעובדה מתוך הצהרת העצמאות האמריקאית על דבר זכות העם למקום שווה בין עמי תבל "על פי חוקי הטבע ומשפט העמים"⁶⁸. במקום פסקה הבעייתית על דבר ועדת הביצוע של האו"ם, המתקן מביא ציטטה ארוכה בת שש פסקות הישר מהמבוא להחלטת העצרת, כולה מלל היסטורי והצהרתי, ואף לא דבר מחלקה האופרטיבי של ההחלטה.

בשולי כל אלה המתקן מוסיף פסקה הקודאת לעובדי המדינה לחזור לעבודה, ודומה כי תוספת זו מסמלת את המהפך העובר על טיוטת בעהם בתוך שבוע בלבד מאז הוגשה. אופק הנרטיב הציוני נדחס אל העבר הקרוב, נמחקת הטענה על זכויות טבעיות ומשפט העמים ומודגש חלקו האופרטיבי והמשפטי-השלטוני של מסמך ההכרזה.

לסקירה הנוכחית חשוב במיוחד צמצומו ושינויו של הנרטיב הציוני. המהפך הערכי החשוב ביותר הינו ללא ספק סילוקה של הנגיעה האלוהית מתחילתו של הסיפור. חשוב גם להדגיש כי זה שינוי שלא יתהפך עד לקריאתה של ההכרזה בפועל. האל הלאומי סולק כאן מסיפור העם היהודי ולא יישוב אליו עוד. פרק הריבונות הממלכתית העתיקה יישוב לסיפור זה בהמשך, אך לא כביטוייה הממומש של הבטחה מיתולוגית, אלא כעובדה היסטורית. מן הצד האחר נובט ברגע זה בתולדות ההכרזה סיפורה של ההגשמה הציונית החדשה מעשה-ידי-אדם, וגם כאן חשוב להראות את הקרקע שממנה הוא צומח. בגרסה הקודמת דובר רק על זכותו התיאורטית של העם היהודי להקים את ביתו, כצידוק למימוש שיחל עם ההכרזה. בגרסה הנוכחית הזכות מושתקת ומודגשת העשייה. מכאן ואילך תישמע בכל הגרסות הטענה, בנוסף זה או אחר, כי העם היהודי עומד ממילא זה זמן

67 בגרסה המקורית טען בעהם רק כי "העם היהודי לא ויתר על זכותו להקים מחדש את מדינתו" (תחילת הפסקה השמינית).

68 הנוסח המלא של הפסקה ב'הצעה הראשונה' מדבר על זכותו של "העם היהודי... לתפוס מקום לעצמו בקרב עמי תבל תוך עצמאות ושוויון כמגיע לו על פי חוקי הטבע ומשפט העמים".

בבניין ביתו הלאומי בארץ־ישראל. לבסוף, למרות התיבה "מצפון האנושות" שנותרת בדקעה של הכרזת בלפור, מסולק מן ההכרזה ללא שוב מהלך הטיעון המתאר את פעולות ההכרה הבינלאומית במאה העשרים כפעולות של פיצוי וכפרה על עוולות העבר שעשו עמי העולם ליהודים.

כיוונם הערכי של שינויים אלה ברור. הדגש מועבר מן המובטח והראוי אל העשוי והנדרש, מן העבר אל ההווה והעתיד ומן ההצטרקות אל הקביעה והציווי.

איני יודע מה הניע שינויים אלה. 'מסמך השלד' רומז לסדר־עבודה שונה מאוד מסדר השינויים בטיטות שקדמו ל'הצעה הראשונה'. שם ניכר מן הרברים הרבים של שינויים, מחיקות ותוספות ומכלי הכתיבה השונים שבהם השתמש המנסח כי מדובר בתהליך מתמשך, רצוף חיפושים וספקות. כאן נערכים השינויים בהינף אחד, לפי תוכנית שלד מסודרת. ייתכן כמובן שבעהם הגה שינויים אלה במהלך השבת והחג, מיצה אותם לעצמו ב'מסמך השלד', בא למשרד ביום א, 2 במאי, ועשה אותם בהינף אחד. גם מן ההיבט האישי אין הנחת התיקון העצמי בלתי־אפשרית. אם אני צודק בהנחתי על הטיטות הקודמות, הרי שמהלכן מבטא את שחרורו של בעהם מדוידוביץ. עד 'ההצעה הראשונה' עשה מחצית הדרך, וכאן, ב'הצעה השנייה', הוא משלים אותה. אם בשלבים הראשונים הלך בצעדים קטנים ומהססים, הרי הוא רוכש מיומנות וביטחון ועושה את הצעדים האחרונים בתנופה ובכוח.

אפשרות מסתברת לא־פחות היא כי 'מסמך השלד' נכתב על־ידי בעהם בעקבות שיחה עם אדם אחר או במהלכה, וכי 'ההצעה השנייה' מבטאת את השראתה של רוח אחרת על מסמך ההכרזה. נימוקים רבים, ערכיים וסגנוניים, תומכים באפשרות זו, אלא שאין מקומם בניתוח הנוכחי. אסתפק בנימוק הנובע מ'תזכורת בעהם', שצורפה, כזכור, ל'הצעה הראשונה'.⁶⁹ בפסקה השנייה של אותה תזכורת בעהם מסביר את אזכורם של האבות כנושאי ההבטחה האלוהית. בפסקה הרביעית הוא מצביע על חוק הפרלמנט הבריטי כמקורו של הנוסח המשפטי שבו הוא מתאר את סיום המנדט, ובפסקה החמישית הוא מציין את השראתה של הכרזת העצמאות האמריקאית על נסיונו לתת "ביטוי משפטי לסגולות העצמאות של מדינה עצמאית". גם אם הוא מוצא צורך להסביר בדיוק אותם פרטים בהצעה שייראו מוקשים בעיני הקורא המיועד, בעיקר רוזנבליט עצמו, הרי שלא היה כותב את תזכורתו אם לא היה עומד מאחוריהם. קשה להאמין שישנה את דעתו בעצמו בדיוק באותן נקודות עצמן, ויסקל מהצעתו אותם שלושה מקורות השראה, בעיקר המקורות התנ"כיים והאמריקאיים שבהם פתח את עבודתו ב'סיוטת הפוסקים', בלא שקיבל על כך הוראה או עצה מפורשת.

אם אכן ניתנה הוראה או עצה כזו, איני יודע מי מקורה. מועמדים טבעיים היו יכולים להיות רוזנבליט וירין. הראשון אינו מזכיר מעורבות אישית ממשית בשלבי ניסוח אלה בראיונות מאוחרים הנערכים איתו,⁷⁰ ואין גם סימן אחר בעובדו⁷¹ למעורבות כזאת.⁷²

69 ראו הנוסח ומראה המקום, לעיל הערה 40.

70 ראו הראיונות עם נעמי פרנקל ודוד שלו המוזכרים לעיל בהערות 18–19.

71 אני מודה לרות בונדי על שאפשרה לי לבדוק במסמכים השמורים אצלה.

72 ראו כללית אצל בונדי, לעיל הערה 5.

שתיקה זו אינה אומרת כמעט דבר, הן משום שעדותו נעשית ממרחק שנים והן משום שעסק באותה עת בעניינים דבים אחרים, ושיחתו עם בעהם, אם היתה, ייתכן שהסתכמה בהנחיות קצרות וכלליות שעובדו על-ידי בעהם עצמו לנוסחות מלאות. שתיקתו של ידין משמעותית יותר. הוא מדווח על אירועי אותם ימים ישירות ליומנו בלשון אישית מאוד, ושותפותו האישית הממשית בתיקוני גוסס קטנים יחסית בניסוח ההכרזה ב-9 במאי, לפחות חמישה ימים אחרי האירועים הנידונים כאן, מצוינת אצלו במפורש תוך הבעת התרגשות ניכרת.⁷³ אילו היה משפיע השפעה עמוקה ויסודית כל-כך על רוחו של המסמך כבר במקורו, סביר להניח שהיה כותב על כך ביומנו.⁷⁴ יותר מזה, אותם תיקונים מאוחרים עצמם שעליהם הוא מדווח בפירוט ולהם הוא אחראי כשותף הולכים ברוחם ובכיוונם בכיוון הפוך ל'הצעה השנייה'. כמה מהם מכניסים בחזרה אל הנוסח המוצע בדיוק אותם ביטויים שנפלו בין 'ההצעה הראשונה' ו'ההצעה השנייה', כגון הפסקה על "מלך בריטניה שהניח היום מידו את המנדט על הארץ הזאת ונטש את האחריות לשלטון בה", וההתייחסות למדינה "אשר תפוס את מקומה הראוי בקרב עמי תבל". אחרים, כגון אזכורו המפורש של "אבי הציונות המדינית תאודור הרצל", תואמים בדוחם את כיוונה של 'ההצעה השנייה', אך לא במשקלם וסגנונם. אולם כל אלה ראיות דלות, ופירושו יכול להיות אחר. יש ראייה פשוטה וישירה לכך שידין ובעהם עבדו יחדיו שעות ארוכות ב-2 במאי,⁷⁵ וייתכן ש'מסמך השלד' נבנה על-ידי בעהם לאחר שיחה קצרה עם ידין, הדומיננטי מבין השניים.

כמה אנשים נוספים נעו בסביבתם של גוסס מחלקת המשפטים באותם ימים, בעיקר משה זילברג וצבי ברנזון,⁷⁶ אחר-כך שופטים של בית-המשפט העליון, ואולי גם זלמן רובשוב-שו"ר,⁷⁷ אחר-כך נשיא המדינה. המכנה המשותף שלהם באותה עת ובאותו הקשר היה קרבתם האישית או המקצועית לרוזנבליט. לפי כל הראיות על הנסיבות של עבודת הניסוח בפועל, היו ידין ובעהם, ואחר-כך צבי בייקר, מכונסים בחדר שהוקצה לכך במשרדו של עורך-דין דונקלבלום, ופעלו שם כצוות עצמאי, מנותקים מעבודת המשרד

73 ב-10 במאי הוא כותב: "אתמול הביא רוזנבליט את נוסח ההצהרה עם התיקונים של ברנזון... ישבנו, בייקר, בעהם ואני, ועברנו שוב על הנוסח... באיו קלות מעיזים אנו לגשת אל עניין נכבד זה... ופתאום דרשנו ששמו של הרצל ייזכר... ועוד כהנה וכהנה, הכל דברים העומדים ברומו של עולמנו הפוליטי וההסטורי, ואנו זכינו לטפל בהם." יומן ידין, לעיל הערה 18, בע' 22.

74 להסיר ספק, אין כל סיבה טקסטואלית או רעיונית להניח כי 'ההצעה השנייה' נוסחה בצורה כלשהי על 'המנשר הראשון' שהביא עימו ידין מירושלים, לעיל טקסט להערות 24-29.

75 יומן ידין, לעיל הערה 18, בע' 19.

76 על מעורבותם של זילברג ושל ברנזון ראו במקומות שונים ביומן ידין, לעיל הערה 18.
77 ראו להלן הערה 144 והטקסט שלידה באשר למעורבות מאוחרת יותר של רובשוב. מיומנו של ידין (לעיל הערה 18, בע' 25) עולה כי קיווה שרובשוב יהיה מעורב, אך אין ביומן רמז לכך שמעורבות כזו אכן התקיימה.

הרגילה, אך נעזרים בצוותו הטכני,⁷⁸ ומנותקים גם מרוזנבליט, שהמשיך לעבוד במשרדו ובמקומות אחרים. זילברג קיים מגע ישיר עם השלושה,⁷⁹ אך ברנזון ורובשוב, ככל שהיו מעורבים, עשו זאת בתיווכו של רוזנבליט. מבין השלושה, תהיה לברנזון מעורבות מכרעת ומתועדת על המשך הניסוח,⁸⁰ לזילברג מעורבות קטנה יותר⁸¹ ולרובשוב מעורבות גרמזת שאין עליה ראיה ישירה כלשהי. גם כך יתמקדו הראיות על מעורבותם רק בשלבים מאוחרים יותר של הניסוח. אני מביא פרטים אלה בשלב הנוכחי רק כדי למצות את רשימת האנשים שהיו עשויים (תיאורטית) לעמוד מאחורי בעהם בשעה ששינה את כיוונו של נוסח ההכרזה בימים שלפני ה-4 במאי. לאמיתו של דבר איני מזהה את טעמו ורוחו של אף אחד מהם באותו שינוי. אם היה אדם אחר מעורב, אולי מחוג מכריו וקרוביו של בעהם מחוץ למשרד, אין על כך ראיות כלשהן.

כך או כך, מתוך העותק המתוקן של 'ההצעה הראשונה' והגזירים שנספחו לו הודפסה 'ההצעה השנייה' ותוארכה 4 במאי 1948.

עד השלב החשוב הבא ייווצרו עוד שתי הצעות, אך אין בהן מהפכים משמעותיים והן ניתנות לתיאור בקצרה. על אחד מעותקי 'ההצעה השנייה'⁸² מחק, כנראה בעהם, אותה פסקה מיוחדת בדבר חובתם של עובדי הציבור להמשיך בעבודתם, והחליף אותה במילים קצרות באותה רוח בתחילת הפסקה הבאה (הקוראת לכלל התושבים לציית). המסמך הודפס מחדש⁸³ לאחר תיקון זה, כשכותרתו עדיין "הצעה שניה, 4.5.48", אך אני מכנה אותו 'ההצעה השלישית' מסיבה שתוברר מיד.

'ההצעה השלישית', שהודפסה במקורה על שני עמודים, הודפסה מחדש באותו יום⁸⁴ על עמוד אחד בלבד, בלא המובאות הארוכות מתוך החלטת העצרת שנספחו, החל ב'הצעה השנייה', לפסקה העוסקת באותה החלטה. במקור הודפסה בשולי מסמך זה גם הכותרת "הצעה שניה, 4.5.48", אך בעותק המצוי בגנוז המדינה שונתה הכותרת בעיפרון ל"הצעה רביעית".⁸⁵ להסיר ספק, אין בהצעה זו שינויים אחרים. השינויים

78 על ניתוקם של השלושה (בעהם, ידין ובייקר) יש עדות עקיפה בעל-פה מפי עורכת-דין עודדה לחמן על אימה, ידידה לוי, שעבדה ככתבנית במשרד דונקלבלום וסיפרה על עבודת השלושה ועל הטיטוט שהדפיסה בשבילם. בשולי אחד מעותקי 'ההצעה השנייה' בתיק גנוז המדינה: ג/5664/20 כתובה בכתב-ידו של בעהם הוראת ביצוע ל"גב' לוי". ידין מספר עליה ביומנו (יומן ידין, לעיל העדה 18, בע' 20, 24).

79 ידין כותב ב-7 במאי כי הוא ובייקר (ואולי בעהם) ישבו עם זילברג "שעות רבות, אתמול עד חצות", על ניסוח טיוטה של פקורת סדרי השלטון והמשפט, וכי זילברג "נתן תרומה חשובה". יומן ידין, לעיל הערה 18, בע' 21.

80 דאו להלן הפרק על 'הצעת ברנזון'.

81 דאו להלן הפרק על 'נוסח המחלקה'.

82 העותק בתיק גנוז המדינה: ג/5664/20.

83 גם הדפסה זו בתיק גנוז המדינה, שם.

84 גם הדפסה זו בתיק גנוז המדינה, שם.

85 דאו להלן נוסח 'ההצעה הרביעית' בנספח מספר 9.

המשמעותיים בשלב זה של ניסוח ההכרזה נעשו בין ההצעה הראשונה לשנייה. ההצעה השלישית והרביעית לא הוסיפו שינויים של ממש. אני מאמין, בין היתר בשל הרפסטה של 'ההצעה הרביעית' על עמוד אחד, כי חברי בעהם וירין ראו בה הצעה מגובשת הראויה לשכפול והפצה רחבה יותר מאשר כל הטיוטות שקדמו לה. לא כך קרה. 'ההצעה הרביעית' נשארה בעיקרה טיוטה משרדית.

לפי המשתמע מעדותו של ירין,⁸⁶ לא היה דוונבליט מרוצה מעבודת פקידיו, והוא מסר את 'ההצעה הרביעית' לצבי ברנזון על-מנת שינסחה מחדש. כבר ביום ו, ה'7 במאי, ירין מדווח ליומנו כי "דוונבליט מספר שמסר את הצעתנו לברנזון שעבד אותה מחדש".⁸⁷ עד שתודפס ב'9 במאי, היום הראשון לשבוע ההכרזה ההיסטורי, תשוב ההצעה ותעבור שינויים נוספים במחלקת המשפטים, אך בשל תרומתו המכרעת של ברנזון לשלב זה של ניסוח ההכרזה, תקרא אותו ההיסטוריה המאוחרת על-שמו.⁸⁸

בטרם יסופר סיפורו של שלב זה לפרטיו, יש לחזור לאחור אל שתי התחלות שלא תוארו עד כאן, הן הצעת החוקה של ליאו כהן וגאום ההכרזה של זלמן רובשוב-שו"ר.

ג. התחלות קודמות

בחודש ינואר 1948 הגיש דוקטור ליאו כהן הצעת חוקה למדינה היהודית,⁸⁹ ובראשה שני מסמכי מבוא, האחד כותרתו "Constituent Act" והאחר כותרתו: "Preamble, or: Declaration to be adopted by the Jewish Members of the Constituent Assembly". הצעת החוקה גופה אוזכרה ותוארה פעמים רבות כחלק מן ההיסטוריה החוקתית של מדינת-ישראל, אך מכיוון שמסמכי המבוא, בעיקר הראשון, נעשו מיותרים לאחר קום המדינה, לא ניתנה להם תשומת-לב. עם זאת, שני מסמכים אלה מהווים נוסח ראשון של טקסט הכרזה חגיגי שנועד להיקרא עם החלטה על הקמת המדינה ואימוצה של חוקה. המסמך הראשון, ההצהרה המכוננת, בנוי כולו, מתחילתו עד סופו, על בסיס החלטה 181 של עצרת האו"ם, שניתנה כחודש קודם-לכן, ב'29 בנובמבר 1947. באותה עת סמך הממסד היהודי הציוני על החלטה זו, וכונן את הוועד הלאומי להכנתה של מדינה יהודית על-פיה. כהן פעל במסגרת זו, וכל 'המסמך המכונן' צופה מהלכי הקמה כסדרם המדויק שנקבע להם בהחלטת העצרת. הוא בונה כל מהלך כזה כפסקת מבוא מנמקת ("הואיל ועצרת האו"ם... והואיל ולפי אותה החלטה... מועצת מדינה זמנית... שתוקם על ידי ועדת הביצוע... בחידות למועצה המכוננת... והואיל והמועצה המכוננת... בחרה ממשלה

⁸⁶ יומן ירין, לעיל הערה 18, בע' 22.

⁸⁷ שם, שם.

⁸⁸ ראו להלן הפרקים 'הצעת ברנזון', 'תיקוני השלושה' ו'נוסח ההזמנה'.

⁸⁹ תיק גנוך המדינה: חצ/16. על הנוסח שבתיק כתוב רק "Jerusalem, 1948", אך לצידו הערותיו המפורטות של יעקב רובינזון על מסמך זה, והן מתוארכות 31 בינואר

זמנית... הצהירה כנדרש על ידי העצרת...") המובילה אל ההחלטה כי תוקם מדינה בתאריך שתקבע הממשלה הזמנית, וכי החוקה שבהצעה תיכנס לתוקף עם ההקמה. חשוב בעיני יותר מסמך המבוא השני, לא בשל התפקיד שיועד לו, אלא בשל תוכנו וסגנונו. כהן מסביר בתזכיר שהוא מצרף להצעתו את הכותרות החילופיות שהוא מציע למסמך זה (בעברית - "מבוא או הצהרה שתאומץ על ידי חברה היהודיים של המועצה המכוננת"): אם יחליטו ערביי ישראל להחרים את מעמד קבלתה של חוקת המדינה היהודית, ייקרא המסמך כ"מבוא" על דעת המועצה המכוננת כולה; אם לא יחליטו הערבים להחרים את המעמד, יתנגדו נציגיהם מן-הסתם למבוא זה, ומכיוון שאין זה נאה (it "would hardly seem appropriate") שמבוא לחוקה יתקבל ברוב קולות בלבד, יקרא אותו החברים היהודיים לבדם באותו מעמד כהצהרתם שלהם ("הצהרה שתאומץ על ידי חברה היהודיים..."). איני רוצה להכביר מילים על כיעורו של תעלול זה. זה נוסח ה'מבוא' או ה'הצהרה' שהוא מציע, במקורו האנגלי (להלן: 'הצעת ליאו כהן'):

"WE, THE JEWISH PEOPLE,

Humbly giving thanks to the God of our fathers for having delivered us from the burden of exile and brought us back to our ancient land,

Recalling the tenacious endurance and the heroic sacrifice of countless generations for the survival of our people...

Gratefully remembering the faithful remnant which maintained the continuity of Jewish settlement in Palestine throughout the centuries and the inspired efforts of the pioneers of the national revival,

ARE RESOLVED to rebuild our Commonwealth in accordance with the ideals of Peace and Justice of the Prophets of Israel, to open our land to every Jew who seeks entry, to maintain the rights of the stranger within our gates and the peace of the Holy Land, and to promote the security and prosperity of all who dwell within."

הבאתי טקסט זה במלואו בהקשרו המדויק כדי להצביע על כמה נקודות, רובן ערכיות ואחת סגנונית.

חשוב בעיני להדגיש, דווקא על רקעו של התעלול הפוליטי המתוכנן, כי הנרטיב האמוני-הציוני המנוסח כאן על ידיו של כהן מופרד אצלו לחלוטין מן הרקע המשפטי-הבינלאומי שעליו הוא משתית את המסמך האחר, 'האקט המכונן'. בעצם הנחתו כי אזרחי המדינה הערביים לא יקבלו את המסמך הנוכחי כמבוא לחוקת מדינתם, הוא משמיע את המובן מאליו, דהיינו, כי סיפור אמוני-היסטורי זה הוא סיפורה של הציונות כפי שהוא מסופר עליידי ציונים, ולא אמת מקובלת על הכל. התפוררותה המהירה של החלטת העצרת בחודשים הבאים לא תשאיר בידי הנסחים-לעתידי חומרים משפטיים עשירים דיים

לבנות עליהם את עיקר נימוקי ההכרזה, וכך יתפוש הנרטיב הציוני מקום הולך ובוולט במסגרת הכללית השומרת לכל אורך שלבי הניסוח על אופי ארכני ומצטדק. ועדיין יישאר זה סיפורו של העם היהודי כפי שהוא מסופר על-ידי לוחותו ברגע נטילת הריבונות. שנית, מעניינת בעיני, בהשוואתו של נרטיב ציוני זה לנרטיבים מאוחרים יותר, נקודת תחילתו הכרונולוגית והאמונית. למרות פנייתו ל"אלוהי אבותינו" ואזכור "ארצנו העתיקה", אין הכותב מודה לאל על קוממיות העבר, אלא על גאולת ההווה מן הגלות. באותו הקשר השוואתי מעניין בעיני מקומה הבולט יחסית של טענה שתיבלע כמעט לחלוטין בנרטיבים מאוחרים, היא טענת המשכיותו של היישוב היהודי בארץ-ישראל. כאן טוען כהן את 'טענת פקיעין' כפשוטה על דבר התיישבות יהודית רצופה בכל מהלך המאות, אך מוסיף עליה קישוט מעניין ביטוי הרומז להשראתה של אותה המשכיות על מאמצי החלוצים לתחייה לאומית. לבסוף, ואולי בעיקר, חשוב בעיני סגנונו של כהן ועולם הביטויים והדמויים שהוא נשען עליו. ביטויים כגון "עקרונות השלום והצדק של נביאי ישראל", "לפתוח את הארץ בפני כל יהודי המבקש להיכנס", משולבים בפסקת שאיפה והתחייבות על אופיה של המדינה העתידית, יאפיינו גם נוסחים מאוחרים יותר, וכמותם מבנה ומשקלה של ההכרזה כולה – נרטיב מצדיק המוביל אל הכרזה הנגמרת בעקרונות-היסוד של המדינה העתידית.

'הצעת ליאו כהן' אינה טיוטה ראשונה של הכרות העצמאות, שכן אינה חלק מהליך רציף של ניסוח שנגמר בהכרזה בפועל. עם זאת היא חלק מן התשתית הרעיונית והסגנונית שעליה בנו בני אותו דור את מסמך ההקמה הלאומי.

מרכיב חשוב אחר בתשתית זו הוא נאומו של זלמן רובשוב-שז"ר, לימים נשיא מדינת-ישראל, במושב הסיום של כנס הוועד הפועל הציוני, בלילה שבין ה-11 וה-12 באפריל 1948 (להלן: 'הכרזת רובשוב').⁹⁰

בין ה-6 וה-12 באפריל התכנסו בתל-אביב ראשי התנועה הציונית בארץ-ישראל והתפוצות וגיבשו תוכנית מוסכמת לעצם הקמתה של המדינה עם סיום המנדט הבריטי ולחלוקת התפקידים הפוליטית במוסדותיה. דוד בן-גוריון סימן את כיוונו של הכינוס בנאום נמרץ על חובתו של העם היהודי לבחור בחיי "עצמאות יהודית במולדת", וניסח את עקרונות זכותו לעשות כן. אני מביא דברים אלה, בצורתם הגולמית,⁹¹ כהערת-ביניים על תרומתו של בן-גוריון עצמו לתשתית הרעיונית בבסיסו של מסמך ההכרזה הסופי:

"היהודים, גם בארץ וגם בגולה... מוכרחים לעמוד על זכותם ועל זכות עמם במולדת ולמולדת, לעצמאות, ולעמוד בכח ברגע שבכח מנסים לשלול מהם זכות זו, שאנחנו רואים בזאת גם זכות היסטורית, זכות אבות, וגם זכות יצירת דורות של חלוצים בארץ, וגם זכות בינלאומית, וגם זכות הסבל והטרגדיה היהודית בעולם במשך דורות ובדורנו..."

כעבור יומיים, ביום ה, ה-8 באפריל, החלה בעבודתה החשובה שבועדות הכינוס,

90 ראו להלן נוסח 'הכרזת רובשוב' בנספח מספר 2.

91 פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל הציוני מיום 6 באפריל 1948, באצ"מ: S5/322.

היא הוועדה המדינית בראשותו של דוקטור ישראל גולדשטיין האמריקאי. עיקרה של עבודת הוועדה התמקד בהצעת החלטה בת חמישה סעיפים קצרים, שעיקרם: שלילת הנסיבות להמיר את תוכנית החלוקה בתוכנית אחרת כלשהי, הודעה על הכוונה להקים "ממשלה יהודית ומנית" עם סיום המנדט, והודעה על היות "ידי העם היהודי מושטות לשלום עם העם הערבי". במקביל לחילוקי־דעות חריפים שהתגלעו בוועדה זו מימין ומשמאל, מונתה ועדת־משנה בת שלושה חברים לניסוח הכרזה שתוקרא במעמד של קבלת ההחלטות המדיניות על־ידי מליאת הכינוס. ייתכן שהיו חברים, בעיקר מן הימין, שהאמינו כי מינויה של ועדת־משנה זו מבטא הסכמה מדינית להכרזה ברורה על עצמאות מדינית מלאה.⁹² יושב־ראש הוועדה, חבר סיעת הציונים הכלליים, מסביר אחרת, דהיינו, כי לא ציפה מן הוועדה אלא כי תנסח הכרזה שתיתן לאותה החלטה מדינית עצמה שתוארה למעלה "תוקף יתר... גם כלפי חוץ"; לשון אחרת, שתאמר במילים גדולות ובאריכות את המעט שאמר הרוב הפוליטי בקצרה ובפשטות, אך תעלה בעצם הדר הטקס את רמת המעמד לכמעין־הכרזה. לא המילים, אלא נגינת המילים היתה חשובה בעיני ההנהגה הפוליטית שהובילה מעמד זה, ומטעם זה בדיוק בחרה את זלמן רובשוב, גדול דברניה, לעמוד בראש ועדת־המשנה. גם הוא הבין מן־הסתם את התפקיד הלהגני שיועד לו, שכן לפי דברי היושב־ראש עצמו,⁹³ היה דרוש יום שלם ולחץ כללי של ההנהגה כדי שיקבל אותו על עצמו. כחברים לידו מונו עמנואל ניומן, ממנהיגי יהדות אמריקה, ודוקטור ישעיהו וולפסברג, נציג תנועת המזרחי הדתית־הלאומית, לשעבר נשיאה של תנועה זו בגרמניה. ניומן נטש את ועדת־המשנה כמעט עם מינויה, ובמקומו מונה (בלא לקבל על כך אישור מאת מליאת הוועדה המדינית) דוקטור שמואל מרגוסס, גם הוא נציג ניו־יורקי של סיעת הציונים הכלליים.

סדר הזמנים המתואר כאן לא הותיר לעבודתה של ועדת־המשנה אלא את שישי ושבת, ה־9 וה־10 באפריל. בהיעדר תיעוד או עדות אחרת על עבודתה, אין דרך לדעת מה היתה מידת השפעתם של שני החברים האחרים, אך הנוסח המלא של הנאום, כתוב בקפידה

92 למשל יוסף שכטמן, נציג ברית הצה"ר, בישיבת הלילה של ה־11 באפריל (אצ"מ: SS/322), המתאר כך את יוזמתו להקמת אותה ועדת־משנה, תוך מחאה על הנוסח שהוקרא בפועל: "בשם הסיעה שלנו אני הצעתי... שתוצע לוועד הפועל הציוני הצהרה של אי־תלות". מן ההקשר ברור כי הדובר, שמושבו בניו־יורק, משתמש בביטוי האחרון כבמשחק־מילים על הביטוי "independence" באנגלית. כאשר חבר אחר באותה סיעה (שמסון יוניצ'מן מפריס) מדבר בהמשך אותה ישיבה על "אינדפנדנס ביל" (זה הכיתוב בפרוטוקול), מתריס לעומתו פנחס לוביאניקר־לבון מסיעת פועלי ציון, לימים שר הביטחון: "אף אחד לא החליט שהצהרה תשא את השם 'אינדפנדנס ביל'. נמצא מישהו שהשם מצא חן בעיניו. עמד והדביק שם זה להצעה". ואחרי כל אלה, בשעה שהציג ישראל גולדשטיין את החלטות הוועדה המדינית לפני המליאה, מצטט אותו הפרוטוקול באנגלית כך: "We have adopted a general political resolution, followed by a declaration of independence..."

בכתב־ידו של רובשוב בעיפרון על שנים־עשר דפי נייר קטנים, ובו שינויים ותיקונים מהותיים שעשה במהלך הכתיבה,⁹⁴ מעיד לפחות במקצת שחלקו של רובשוב היה דומיננטי. להערכתו, עשה את הניסוח לברו, לאחר שניהל שיחות עם גולדשטיין, מרגוסס וולפסברג, ואולי גם ניומן. רישומה של הכרות העצמאות האמריקאית ניכר בנוסח שכתב, ואני מאמין שהיתה בכך ידם של הנציגים האמריקאיים שסביבו.⁹⁵ יתד מרמו לכך אני מוצא בדברי היושב־ראש גולדשטיין העונה על הטענות הנשמעות מכל עבר נגד אדיכותה של 'הכרות רובשוב':

"הריני יודע הכרזה אחרת על עצמאות שהיא ארוכה קצת יותר והיא ההצהרה של ג'פרון".

לצידה של אמירה זו אומר בקצרה שכל שהיתה 'הכרות רובשוב' עמוסת מילים, היתה הכרות בן־גוריון, זו שתיודע כהכרות העצמאות של מדינת־ישראל, ארוכה כמעט כמוה, ולא מעט ממלותיה הגדולות של האחת נכללו בפסוקיה של האחרת. כמו בכל האנשים והמעשים של אותה עת, ואולי של כל עת, נמזגו גם כאן הנלעג והנשגב, ההיסטוריה והרגע. רובשוב, כמו מי שיבואו אחריו, תרם תרומה משמעותית לתשתיתה הרעיונית והלשונית של ההכרזה.

ניתוחה של 'הכרות רובשוב' במלואה,⁹⁶ כמו הנוסחים שלפניה ואחריה, חורג ממסגרתו של התיאור הנוכחי. ועם זאת יש חשיבות השוואתית רבה לתיאור אופיה הכללי, להכרת כמה מפסקותיה ולמעקב אחר כמה משינויי הלשון שעברה היא עצמה. על אופיה של ההכרזה ניתן לומר כי היא מורכבת בעיקרה משני רכיבים שלא נמצאו בטיוטות השונות שנסקרו עד כאן. הרכיב האחד – השענת הצידוק להקמת המדינה על כתב־טענות ארוך, עמוס עלבון ופחדים, נגד בריטניה. הרכיב האחר – מערך עשיר ומורכב של הבטחות בדבר אופיה הדמוקרטי ושחר השלום של המדינה העתידית. על בריטניה מלין רובשוב כי לא השכילה לקיים את ייעודו של המנדט שקיבלה מחבר־הלאומים. במקום לסייע לעליית יהודים, "נעלה את השערים בפני מעוני עמנו... על מעפילינו שמה הסגר וגייסה כוחות ממרחקים לדון אותם לחיי סכנה ואבדון. את שממות ארצנו הסגירה לשימון נצח ואת יריבינו בנפש, בני בריתם של גדול צודדי עמנו ואיב

94 כתב־היד בארכיון גנוים שבבית־הסופר בתל־אביב: תיק 248, כ-10948.

95 ניתוח מצוין של השראת ההכרזה האמריקאית על ההכרזה הנוכחית ראו בכתבתו של משה גודארי, להלן הערה 118.

96 הנוסח המלא של הכרזה זו פורסם במקומות שונים, אך בהבדלי נוסח, חלקם קטנים וחלקם משמעותיים. פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל שבה הוקראה ההכרזה, כאמור לאחר חצות הלילה שבין ה'11 ל'12 באפריל, אצ"מ: S5/322, הוא להערכתו הנוסח המדויק ביותר של הנאום בפועל. נוסח אחר, שונה בכמה פרטים, פורסם למחרת בשער עיתון (דבר 12.4.48). באסופה של רובשוב־שזר (ז' שזר בחצר המטרה – דברים על האומה והארץ, תרע"א-תש"ח (ירושלים, הוצאת הספרייה הציונית, תשל"ה) 376) מובא נוסח הקרוב יותר לכתב־היד, המתואר לעיל ליד הערה 94. נוסחים נוספים נכללו בפרסומים שונים של הסוכנות היהודית מייד לאחר הנאום ובתקופות מאוחרות יותר.

האנושות כולה, בחרה לבני ברית לה...". בריטניה של רובשוב פתחה את שערי הארץ לפני "פורעים פולשים שחדרו מעברים.... לבצע כאן את אשר זמם ולא כלה שטן העולם" וכעת היא עומדת "להפקיר לתוהו ובוהו את אשר טפחנו ורבינו בעמל נמלים במשך דורות". הוא מסיים פסקת נהי וקלון זו בועקת פחד: "ארץ תקוות גאולתנו עומדת ליהפך, חלילה, למלכודת לשארית ישראל." אין לי ספק כי רובשוב חוצב פסוקי־טענה אלה מלבבו, מתחושות אמיתיות של חרדה קיומית וזעם על האם הגדולה שהפקירה את בני חסותה לאונס וכליה; אך אני מניח גם כי נטל את נגינתם של פסוקים אלה מרשימת הטענות הטרחנית שג'פרסון מטית באותה ממלכה עצמה כמעט מאתיים שנים קודם־לכן בהכרזת העצמאות האמריקאית. די לי שאומר כי מלבד הר קלוש ומבוזר לסגנון טענה זו בשלבים ראשונים של טיוטות בעהם, אין הנסחים של הכרזת העצמאות נגדרים אליה עוד בטיוטות הבאות, בין משום שחוקה עליהם מצוות ההנהגה הפוליטית ובין משום שהם מבינים את פרכותיה ואת חוסר תוחלתה. מלך בריטניה ישולח בטיוטות הבאות לביתו בלא תודה ובלא טיבה.

בסיסה האחר של 'הכרזת רובשוב' שופע אור ונדיבות, והוא נראה לכאורה כהיפוכה הגמור של מסת המרורים שבה הוא פותח. יריבים בנפש, בעלי־בריתו של שטן־העולם, פורעים־פולשים ודרי הישימון זוכים בה כולם ביד של שלום ואחוה, ונקראים להשתתף בבנייתה של ארץ חמדה, כולה ברכה ויצירה, חירות וקדמה. איני יודע ליישב סתירה זו. אולי היא מגיעה משני צידיה של אותה נפש אנינה המיטלטלת בין ביעותים וחזונות. אולי היא מגיעה מסדר תיקון־חצות של חסידים מסוימים, שתחילה הם צועקים לפני קונם צעקה גדולה על מצוקותיהם, ואחר־כך הם עושים עמו שלום ומתמלאים שמחה והתלהבות גדולה. כך או כך, ראויים כמה מפסוקי האור של רובשוב לציטוט מלא:

"המדינה היהודית אשר עם ישראל יקים בארץ נחלתו תהא מדינה של צדק ושל חירות, של שוויון כל תושביה, ללא כל הבדל של דת גזע ומין וארץ מוצא, מדינה של קיבוץ גלויות והפרחת שממות, מדינה של חיי יושר ורעות, וחזון נביאי ישראל יאיר לפנינו את הדרך.

ואל ערבי המדינה העברית ואל שכנינו סביבנו מופנית קריאתנו היום - בעצם ימי מערכת הדמים אשר כפו עלינו - לאחווה ולשלום ולשתוף פעולה. עם השלום הננו ולבנין של שלום באנו הנה. נקום ונבנה יחד את מדינתנו כאזרחים שווים שוי זכויות ושוי חובות, מתוך אמון וכבוד הדדי ומתוך הבנת אמת לצרכי הזולת. אנו אמונה ותקוה, כי קרוב היום וערבי המדינה ושכנינו סביבנו יוכחו לדעת כמונו כי חרותנו אחות היא לחרותם, ובכנות שתופנו נעוצה הברכה לארץ כולה על כל תושביה ושכניה."

אני מביא פסוקים אלה לא רק בשל יופיים, אלא בעיקר בשל דמיונם הברור לפסוקים דומים שייכנסו לטיוטות מאוחרות יותר, וחלקם ישרדו עד לנוסח הסופי. בין אם זה דמיון מקרי ובין אם לאו, נראה לי חשוב להדגיש את מה שנבחר להיות בהכרזת העצמאות של מדינת־ישראל לעומת כל מה שהיה יכול להיבחר ונדחה. פסוקי העלבון והחרדה של רובשוב נגד מלך שבגד, הם או דומיהם, היו יכולים להיבחר ונדרחו. פסוקי ההבטחה שלו נבחרו ונשארו.

כדי להדגיש את אופיו של תהליך הניסוח כתהליך של בחירה, יפה להצביע לדוגמה על כמה תיבות בפסוקים אלה המשתנות בידי של רובשוב עצמו תוך גיבוש הפסוקים. בקריאתו לערביי המדינה הציע תחילה כי "נקום ובנה את מדינתנו כאזרחים שווים". במחשבה נוספת הוסיף "יחד". אחר־כך נמלא התלהבות נוספת, והוסיף את הפסוק המליצי "עם השלום הננו ולבנין של שלום באנו הנה", שלא היה שם קודם. שני אלה בטיטה שבכתב־ידו. בנאמו עשה שינוי נוסף. על הבטחתו לשוויון "ללא הבדל של דת, גזע ומין וארץ מוצא", הוסיף ליתר הרגשה את התיבה "כל", וכך קרא הבטחה לשוויון ללא כל הבדל. ועל כל אלה יש להוסיף את המובן מאליו, דהיינו, כי מלכתחילה כתב מה שכתב מתוך בחירה. בהחלטת העצרת מה־29 בנובמבר נדרשה המדינה היהודית להתחייב פעמיים, פעם בהצהרתה של הממשלה הזמנית ופעם בחוקה הקבועה, כי לא תקיים הפליה כלשהי בין תושביה מטעמים של גזע, דת, לשון או מין. רובשוב, גם אם 'העתיק' מהחלטה זו, היה יכול שלא לעשות כן, וכשם שהיה יכול להשאיר את ה"לשון", היה יכול להימנע מלהוסיף את "ארץ מוצא". הבטחה אחרונה זו חורגת לחלוטין מן המסגרת הרעיונית של סעיף השוויון בהחלטת העצרת. זו שמה את השוויון (לאמיתו של דבר, את אי־ההפליה) בפרק על זכויות דתיות וזכויות מיעוטים, וללא ספק התכוונה לזכויותיהם של ערבים במדינה היהודית (ושל יהודים במדינה הערבית). שאלת 'ארץ המוצא' שבה התחבט רובשוב היתה חלק מן החשבון הפנימי של קהילת המהגרים היהודית, ואולי במיוחד שלו עצמו.

שני פסוקים אחרונים ראויים לציטוט מ'הכרות רובשוב', והם פסוקי החתימה. כך הוא כותב:

"אנו – חיינו קודש להגנת חרות עצמנו, ואם נכונו לנו עוד נסיונות ומערכות – בכל נפשנו ובכל מאורנו נגן על מפעל תקותנו. לימינו הצדק, אתנו מאויי כל הדורות באומה. אתנו מצפון העולם. אתנו צוואת מיליוני קדושינו־מעונינו ואתנו רצון החיים האיתן של מיליוני שרידינו. עלינו קדושת הגבורה של לוחמינו־מגינינו, ואל אלוהי ישראל לנו לעזר."

אם הצבעתי קודם על השראה אפשרית של ההכרזה האמריקאית, הרי היא ניכרת להערכתי גם כאן, אלא שלהבדיל מבעהם, שימיר כעבור שבועות אחדים את הנדר ההרואי בחתימה משפטית, רובשוב שומר על הסגנון האמריקאי ומתאים אותו לאתוס היהודי־הציוני. יהודי אינו נודר את חייו, קניינו וכבודו, אלא את חייו, נפשו ומאודו, ואת הנדר אינו נודר הדדית לחבריו, אלא הוא מכריז אותו לשומע עלום. כמו בעהם, רובשוב מייחד את האל התומך, אלא שבמקום 'צור ישראל' העמום, רובשוב נוקב ב"אל אלוהי ישראל" הגלוי והמפורש. בין כל הפרדוקסים הקטנים המרכיבים את המעקב אחר הקשר בין מילים לנפשות פועלות, זה מעניין בעיני במיוחד. עם כל קרבתו המתוקשרת לחסידות ולנסתר, גלש רובשוב בגילוי־שם מפורש זה אל מעבר למידה יהודית מקובלת, ואילו דווקא השילוב המינורי בין חילונותו של בעהם ואמונתו הפרטית של דוידוביץ יוליד בחירה מושלמת שתשפיע על שפת הגאולה המדינית של הדור כולו.

הבאתי את פסקת החתימה גם כדי להצביע על שאלה ניסוחית אחרת, היא שאלת השלד כולו. הטיטות שראינו עד כאן נבנו משלושה רכיבים עיקריים: צידוק הזכות

המדינית, הכרוה פורמלית על מימושה וחתימה חגיגית. גם אם נרשמו פרטים מסוימים של הבטחה לעתיד, הרי רק אצל רובשוב הם עומדים כרכיב רביעי, העומד, רעיונית וסגנונית, בזכות עצמו. מבנה זה יהיה מבנה הכרות העצמאות בנוסחה הסופי, וגם אותו יש לחגוג כמעשה-ידי-אדם, פרי בחירה מודעת. בשעה שכתב אותו דור את הכרותו, לא היה יכול לדעת בביטחון כי לא יכונן חוקה ולא יהיו לו עקרונות כתובים לבנות עליהם מחויבות לשלום ולצדק חברתי ומדיני. מדינת-ישראל היתה יכולה לקום בלא שתהיה במסמכיה מלה אחת על אופיה, מלבד שהיא יהודית. מי שמאמין במקריות ייחס את פסקות ההבטחה בהכרות העצמאות להתפרצותו הרגשית של הסדר שהוציא את עצמו בכוח המילים ממציאיות מסויסת ובנה לו חלום אוטופי על מדינת-מופת לעתיד. אחרים יאמינו כי אלמלא כתב רובשוב פסוקים אלה, היה מישוהו אחר כותב אותם, שגם אם לא היה בהם הכרת משפטית, היה בהם הכרח רוחו של הדור כולו, שהאמין בכנות כי דרישתם של השלום והצדק ונתינתם חד הם.

בשולי הדברים האלה אני מבקש להצביע על הקשר נוסף שלא נידון עד כה, וגם בהמשך יינתן לו משקל שולי בסקירה הנוכחית. מה מכריזה הפסקה האופרטיבית ובשם מי? רובשוב הבין והבינו רוב חברי הוועד הפועל הציוני שאין הוא מורשה להכריז על הקמת המדינה. גם אם ישתמש בצמד המילים 'מדינה יהודית' פעמים אחדות בנאומו, אין הוא מרשה לעצמו להציבן כמושא ההכרזה עצמה בפסקה האופרטיבית. כשהוא כותב את סופה של פסקה זו בכתב-ידו, הוא מתחיל במילים "עם תום שלטון המנדט תקום המדינה...", ומייד הוא מוחק את המלה האחרונה, וכותב "תקום הרשות העליונה של המדינה היהודית". כאשר הוא קורא את נאומו, הוא משנה שוב ואומר מילים אחרות. במקום להודיע על הקמתה של "רשות עליונה", הוא מודיע כי "תקום הממשלה של המדינה היהודית". עניין זה הינו ללא ספק החשוב ביותר מן הבחינה המדינית-המשפטית בכל תהליך הקמתה של המדינה. על שתי חלופות אלה יוספו, כידוע, לפני ואחרי נוסח זה, חלופות אחרות, ביניהן שיסמיכו את התואר 'זמנית' לשמו של המוסד המוקם.⁹⁷ אלא שמעניינים יותר בעיני, דווקא בשל הדגש שבחרתי לשים ברכיבים אחרים בהכרזה, לבטיו של רובשוב בעניין נציגותם של המכריזים.

בשם מי נעשית ההכרזה כולה? בנוסחה הסופי יכנה בן-גוריון את החותמים "נציגי היישוב העברי והתנועה הציונית". עד שתיקבע נוסחה זו יתגלגלו נוסחים אחרים, כל אחד ומטענו הפוליטי והסמלי מאחוריו. רובשוב כתב תחילה: "על דעת התנועה הציונית העולמית ובהסכמת כל בית ישראל, אלא שנמלך בדעתו והוסיף בכתב-ידו גם "על דעת כנסת ישראל בארץ". כשקרא את נאומו במליאת הכינוס, שב והשמיט מילים אלה. מסגרתם של חיבוטים אלה טעונה הסבר. השאלה הראשונה שעליה יצטרך כל נסח לענות היא שאלת זהותו של השולח, שבשמו נעשית ההכרזה. עליו לבחור בין היישוב היהודי⁹⁸

97 למשל, החלטת עצרת האו"ם 181 דיברה על הקמת "מועצת מדינה זמנית" (Provisional Council of state), חלק א, חלק משנה ב, סעיף 5 [http://www.yale.edu/lawweb/avalon/un/res181.htm].

98 או בגרסה אחרת, 'היישוב העברי'.

בארץ-ישראל, הקהילה היהודית בתפוצות, צירוף שניהם זה לצד זה או מיוזגם לעם אחד. השאלה השנייה היא עצמה שאלה של ייצוג מוסדי. מי שמבקש לשים עצמו נציגו של היישוב בארץ-ישראל, למשל, יכול לעשות זאת ישירות ויכול לעשות זאת בתיווכו של מוסד זה או אחר הנתפס בעיניו כנציגו של אותו יישוב. בן-גוריון בחר בשעטנז. את שליחותו של היישוב העברי נטל במישרין ("אנו... נציגי היישוב העברי"), ואילו את היתר נטל מן הביטוי העמום "התנועה הציונית" (אנו... נציגי... התנועה הציונית), שהיא ספק רעיון, ספק מוסד, וכך השאיר גם עמימות באשר לשאלה הראשונה שמנית. ⁹⁹ רובשוב משתמש בביטוי מוסדי מדויק יותר, הוא "התנועה הציונית העולמית", ונוקט בכך עמדה הן בדבר היקפו הגיאוגרפי של השולח המקורי והן בדבר המוסד המתווך את נציגותו לחותמי ההכרזה. משמעותו של הביטוי "בהסכמת כל בית ישראל" לאוזן רגישה היא – יהודים בארץ ובעולם שאינם רואים את התנועה הציונית העולמית כנציגתם. הוספתה של "כנסת ישראל בארץ" כגוף שההכרזה נעשית "על דעתו", מוציאה נוסחה זו מאיזונה. במהלך כל שנות היישוב היהודי בארץ-ישראל התחוללו מאבקים מוסדיים על ייצוגו. די לי שאומר בהקשר זה כי "כנסת ישראל בארץ" מייצגת לכל הדעות, לכל היותר, רק את יהודי ארץ-ישראל, אך ייתכן שאינה מייצגת את כולם, ובוודאי ייתכן שאינה הגוף הייצוגי היחיד שלהם, וייתכן שיש לה מעמד אחד לעניינים מסוימים ומעמד אחר לעניינים אחרים. כאשר זרק רובשוב את שמו של גוף זה נקט עמדה מיוחדת מאוד, הן על ארגונו של היישוב והן על אופי שליחותם של הנוטלים את השלטון המדיני. בהקשר הרחב יותר, זו עמדה בדבר המפעל הציוני כולו ובדבר הקשר בין עם, ארץ ומדינה. איני אומר זאת אלא כדי לומר שהמעקב אחר תהפוכות הניסוח של הכרות העצמאות יכול שיתמקד כולו בגוני משמעותיהן של הגדרות גיאוגרפיות ומוסדיות של הגופים המכריזים, הגופים השולחים והגופים המוקמים, וגם כך יגיע אל שאלות-היסוד שבבסיס הקמת המדינה, משמעותה ואופיה, אלא שבחתי לעשות כן בסקירה הנוכחית במישרין, ולא באמצעות רמזים מתווכים.

ד. הצעת ברנזון

קטעתי למעלה את הרצף הכרונולוגי של סיפור עבודת הניסוח במחלקת המשפטים ב'הצעה הרביעית', שתוארכה 4 במאי 1948. הבאתי כסיפור-ביניים שתי התחלות קודמות שלא היה ביניהן קשר, ועד כאן לא נראה כי היתה להן השפעה ממשית כלשהי על המהלכים המעשיים לקראת הניסוח הסופי. ¹⁰⁰ עשיתי זאת מפני שאני מאמין שהצעת

99 "התנועה הציונית", כשהיא מצוינת לאחד "היישוב היהודי בארץ ישראל" יכולה להיתפס כמוסד הפוליטי של היישוב היהודי שמחוץ לארץ-ישראל, אך הביטוי עמום דיו לסבול גם את העמדה שתנועה זו מייצגת את העם כולו, בארץ ובתפוצות.

100 להסיר ספק, אני מניח כמוכרן מאליו שבעה וידין ראו את הצעת ליאו כהן (למשל, יומן ידין, לעיל הערה 18, בע' 20) ואת 'הכרות רובשוב', בין במקורן ובין בדיווח עיתונאי. אני טוען שאין ראייה שהשתמשו בנוסחים אלה בפועל בעבודתם.

ברנוון' נבנתה על 'הצעה הרביעית' מה-4 במאי, תוך שהיא נוטלת חומרים חשובים גם מ'הכרזת רובשוב' מה-12 באפריל.

ברנוון מספר פעמים אחדות¹⁰¹ כי התבקש על-ידי רוזנבליט לכתוב הכרזת עצמאות. ברנוון, אז היועץ המשפטי של ההסתדרות הכללית של העובדים, עבד במשרד עורכי-הדין של רוזנבליט מעת התמחותו ושמר על קשרים קרובים איתו ועם המשרד. בשבועות שלקראת הקמת המדינה השתייך לקבוצת אנשים שסבבה את רוזנבליט במשרדו זה ודנה עמו בעניינים שבסמכותו,¹⁰² בלא שתקיים קשר מסודר עם גרעין העובדים במחלקת המשפטים, שעבד במקום אחר.¹⁰³ יש להניח כי רוזנבליט פנה אל ברנוון באותה מסגרת לא-פורמלית וקיבל את הסכמתו על-אתר.

ברנוון מספר¹⁰⁴ גם שרוזנבליט הקציב לו ארבעים ושמונה שעות בלבד להשלמת עיבודו, ומתארך תקופה זו שבוע לפני ההכרזה. מכלל הנסיבות שתוארו למעלה יש להניח כי עבד בימים ד-וה, 5 ו-6 באפריל.

כמה היתה הצעה זו של ברנוון התחלה חדשה? בעדותו שלו על עבודתו הוא אומר¹⁰⁵ כי לא קיבל הנחיות מרוזנבליט על תוכנה של ההצעה, וכי לא היו לפניו דוגמות של מדינות אחרות או אפילו החלטת העצרת מה-29 בנובמבר. אלא שאת אמירתו המסכמת – "ישבתי אפוא בחדרי וכתבתי בעצמי טיוטה"¹⁰⁶ – אפשר להבין שלא כהלכה, כאילו ישב אל מול שולחן חלק, והות לשונם של רבים מפסקי הצעתו לפסוקים שבהצעות קודמות אינה מותירה ספק שכדבריו של אורי ידין,¹⁰⁷ לא ביצע ברנוון אלא עריכה מחדש של טקסטים קיימים.¹⁰⁸ אני מקדים ואומר כי לדעתי, מיצה את הטוב שבכל הקיים והוציא מתחת ידו מסמך מעולה, טוב בכמה מובנים מן הנוסחים שלפניו ואחריו. ועם זאת לא

101 למשל, במאמרו "חזון ועצמאות" סקירה חודשית – ירחון לקציני צה"ל (אפריל-מאי 1979) 54, בחוברת צ' ברנוון מגילת העצמאות: חזון ומציאות (ירושלים, הוצאת שירות הפרסומים של מרכז ההסברה, תשמ"ח), ובסקירתו האוטוביוגרפית בספר ברנוון (א' ברק, ח' ברנוון עורכים, תל-אביב, הוצאת נבו, תשנ"ז, כרך א) 91.

102 ראו לעיל טקסט להערות 73-74. על השתתפותו של ברנוון בקבוצה זו מעידה גם בטי הינדן, מזכירתו של רוזנבליט במשרד עורכי-הדין, בראיון בעל-פה לרות בונדי, 19.3.84 (תמליל הראיון אצל גברת בונדי). הינדן מציינת גם את עורכי-הדין פרנקל ודונקלבלום כחברים בקבוצה זו.

103 ביומן ידין, לעיל הערה 18, מתואר משה זילברג, אז עורך-דין פרטי שעבד בשכנות למשרדיהם של רוזנבליט ודונקלבלום, פעמים אחדות (למשל בע' 21-22) כמתווך בין רוזנבליט והצוות של מחלקת המשפטים.

104 ברנוון, לעיל הערה 101, בע' 92.

105 שם, שם.

106 שם, שם.

107 ידין כותב ביומנו (לעיל הערה 18, בע' 22): "רוזנבליט ספר שמסר את הצעתנו לברנוון שעיבד אותה מחדש". וכן (שם): "אתמול הביא רוזנבליט את נוסח ההצעה עם התקונים של ברנוון."

108 על העמדה כי תרומתו של ברנוון לתהליך הניסוח היא 'עיבוד', ולא התחלה מן החלק,

ייתכן שהגה מן החלק פסוקים דבים דומים כל-כך לפסוקיהן של טיוטות קודמות. אם יש לקח ברור ממהלכי הניסוח שתוארו עד כאן, הרי הוא שלמרות השראות הדדיות ומבני-לשון מקובלים של אותה תקופה, כתבו אנשים שונים בסגנונות שונים ואף שינו את עמדותיהם וסגנונם תוך כדי כתיבתם שלהם. זה נוסח 'הצעת ברנזון' במקורה:¹⁰⁹

"הצהרה על הקמת מדינה יהודית.

בזכות הקשר ההסטורי והמסורתי הבלתי מנותק של עם ישראל לארץ ישראל ובזכות העמל וההקרבה של חלוצים, בונים ומגינים שהפדיחו את שממות הארץ וכוננוה מחדש ככיתו הלאומי של העם היהודי; ובהתאם לרצון מצפון האנושות כפי שבא לידי בטוי בהצהרה בלפור, במנדט על ארץ ישראל מטעם חבר הלאומים ובהחלטת עצרת האומות המאוחדות מיום ט"ז כסלו תש"ח (29 בנובמבר 1947) בדבר הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל; וכדי להסיר את מארת הגולה של העם היהודי ותלותו בזרים כמעוט בכל מקום, לקבץ את פזוריו ולהבטיח להם חיי עבודה ויצירה, חרות ועצמאות במדינה משלהם;

אנו, מועצת העם, נבחרים מוסדות התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל, המכונסים כאן במעמד חגיגי עם תום המנדט הבריטי, מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית חפשית, עצמאית ודמוקרטית בארץ ישראל בגבולות שהותוו בהחלטת עצרת האומות המאוחדות, עם כל הזכויות והסמכויות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית.

אנו מצהירים כי מהיום ועד להקמת שלטונות סדירים על פי חוקה, שתאושר על ידי אסיפה מכווננת של המדינה היהודית, תהיה מועצת העם מועצת ממשלה זמנית, אשר בידה מלא סמכויות החקיקה והשלטון במדינה, חובת השמירה על בטחונה וההגנה על שלמותה ועצמאותה.

109 ניתן ללמוד בבירור מלשונה של תזכורת שכתבו ידין, בייקר ובעהם לרוזנבליט ב-9 במאי 1948, מייד לאחר מסירתה של 'הצעת ברנזון' לרוזנבליט (בהמשך לתזכירים קודמים המוחלפים במחלקת המשפטים בתהליך ניסוחה של ההכרזה, קודם ל'הצעת ברנזון', ראו לעיל הערות 23-25, 40). לאחר כותרת התזכורת "הצהרה על הקמת המדינה היהודית", הם כותבים: "אנו עברנו על ההצהרה הנ"ל כפי שהיא עובדה באחרונה על ידי מר ברנזון...". התזכורת (שתכונה על-ידי בהמשך 'תזכורת השלושה', להלן בפרק 'תיקוני השלושה') מצויה בתיק גנון המדינה: ג/5664/20. יש להניח שאילו היתה הצגה זו של הדברים מנוגדת למציאות, היה ניתן לכך ביטוי משמעותי בתגובת הנוגעים בדבר. נוסח זה מצוי בשני עותקים בתיק גנון המדינה: ג/5664/20. עותק אחד נקי. העותק האחר שימש מסד לתיקונים בכתב-ידו של אורי ידין. העותק הנקי אינו מתוארך. על העותק האחר כתב ידין "9.5.1948", ובשוליו העליונים נכתב בכתב-יד אחר "הצעת ברנזון 9/5/48". הנוסח שברנזון מביא בספר ברנזון, לעיל הערה 101, בע' 92, הוא נוסח מאוחר יותר (שאני מכנה בהמשך 'נוסח ההזמנה') הכולל תיקונים שונים שנעשו במשרד.

אנו מצהירים כי הספר הלבן הבריטי על ארץ ישראל משנת 1939 הוא בלתי חוקי וחסר תוקף, וכל חוק, תקנה או צו שהוצאו על פיו בטלים ומבוטלים. המדינה היהודית תהיה מדינה של קבוץ גלויות ועליה חופשית ליהודים, של חרות צדק ושלוש ברוח חזון נביאי ישראל וההיסטוריה היהודית ובהתאם לעקרונות מגילת האומות המאוחדות ומשפט אחד יהיה בה לכל התושבים ללא הבדל גזע, דת, לשון או מין.¹¹⁰

כל תושבי המדינה מצווים לציית למועצת הממשלה הזמנית ולרשויות שתוקמנה על ידה ונדרשים לשמור על השקט והשלום ולשתף פעולה לטובת הכלל. אנו קוראים במיוחד לערבים במדינה היהודית לשתף פעולה כאזרחים שווי זכויות וחובות, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי ארצות ערב ומצפים לעזרת כל הארצות. ובבטחנו בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הצהרתנו זו, פה על אדמת ארץ ישראל, היום הזה, מוצאי שבת ז' אייר התש"ח (15 במאי 1948).

אילו הייתי צריך להוכיח את נביעתה של 'הצעת ברנזון' מטיוטות קודמות בראיה אחת בלבד, הייתי בוחר את פסקת החתימה, העשירית והאחרונה, בהצעתו. זו לשונה של פסקת החתימה של 'ההצעה הרביעית':

"בבטחנו על צור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לעדות הצהרתנו זו, פה על אדמת ארץ ישראל, היום הזה, יום ראשון לשבוע ז' אייר, התש"ח, (16 במאי, 1948).

מילים אלה נכתבו, כאמור למעלה, על-ידי מרדכי בעהם, בין בהשראה פנימית ובין בהשראת אחרים, כעשרה ימים קודם לאותן ארבעים ושמונה שעות שבהן חיבר ברנזון את הצעתו. בצורתן זו עברו מהצעה אחת לאחרת עד אשר הגיעו ל'הצעה הרביעית' ב-4 במאי. ברנזון, שחיבר את הצעתו ביומיים הבאים, לא היה יכול לקחת מילים אלה אלא משם. השינוי היחיד שעשה היה בקירוב תאריך ההכרזה המיועד מיום א 16 במאי למוצאי-שבת 15 במאי. תחושת הרחיפות המדינית הלכה והחריפה באותם ימים בקצב מהיר, ומוצאי-שבת היו הזמן הראשון שבו היתה ההכרזה יכולה להיעשות לאחר תום המנדט הבריטי ולאחר צאת השבת.

דברים דומים על מקורם של פסוקים שלמים ב'הצעה הרביעית', על סגנונם והרעיון המיוחד הטמון בהם, ניתן לומר בביטחון גמור על חלקים רבים אחרים ב'הצעת ברנזון'. הפסקה השנייה אצל ברנזון היא חיבור ערוך היטב בין שתי פסקות ההכרזה הבינלאומית

110 זה ניסוחו של הסעיף המקביל בהחלטת עצרת האו"ם 181, לעיל הערה 97, חלק א, חלק-משנה ג, פרק 2, סעיף 2: "No discrimination of any kind shall be made between the inhabitants on the ground of race, religion, language or sex". קשה להניח שלא נשען על נוסח זה. נוסח רובשוב שונה, שכן אין הוא מדבר על לשון וכן מדבר על ארץ מוצא. ביתר הפסקה ניכרים סימנים רובשוביים מובהקים, אך אין ספק שיש לפניו גם נוסח של החלטת החלוקה.

ב'הצעה הרביעית'. בעהם התחבט הרבה עד שהמיר את "דעת האנושות" ב"מצפון האנושות" כמקורה ופשרה של הצהרת בלפור. למעלה הראיתי את התשתית הרעיונית שבבסיס המרה זו (מצפון האנושות המתווך בין העוול ותרופתו). הראיתי גם שבין 'ההצעה הראשונה' ו'ההצעה השנייה' סולקה רובה של תשתית זו, וכי "מצפון האנושות" נשאר בה תלוש מהקשרו. כך או כך שב בעהם וכתב ב'הצעה הרביעית':

"והואיל ומצפון האנושות, כפי שהוא בא לידי בטוי בהצהרת בלפור ובמנדט הארץ-ישראלי מטעם מועצת חבר הלאומים, הכיר בקשר ההסטורי בין העם היהודי וארץ-ישראל, ובנמוקים להקמתו מחדש של ביתו הלאומי בארץ הזו..."

הפסקה השנייה ב'הצעת ברנזון' ("ובהתאם לרצון מצפון האנושות כפי שבא לידי בטוי בהצהרת בלפור, במנדט על ארץ ישראל מטעם חבר הלאומים...") לא היתה יכולה לבוא אלא מכאן. אין שני אנשים, קרובים ככל שיהיו בחינוכם¹¹¹ ובעולם הרעיונות והמבנים הלשוניים סביבם, שיכתבו דווקא כך ולא אחרת את ההתייחסות להכרה הבינלאומית. ברנזון ניקה וסידר וייפה ואף חיבר את החלטת העצרת לאותה פסקה. משנעלם, עוד בשלב 'ההצעה השנייה', הדירוג הכרונולוגי הקפדני של העוולות ותרופתן (נגישות הגלות - הצהרת בלפור - השואה - החלטת העצרת), אכן לא היה עוד טעם בהפרדה בין מסמכי ההכרה הבינלאומית השונים, ועל-כן חוברו יחדיו בידי ברנזון, אומן הצמצום והתכליתיות. אלא שאת התשתית הלשונית והסגנונית לקח מן 'ההצעה הרביעית'.

כך בדיוק נעשה בפסקת ההכרזה עצמה. עצם קיומה הוא הרכיב היחיד במסמך ההכרזה שקיומו הכרחי. אלא שלואו כהן ניסח רכיב זה בדרך אחת, רובשוב ניסח בדרך אחרת, בעהם ניסח בדרך שלישית, וכל אדם אחר היה מנסח בדרך רביעית אילו היה מתחיל מן החלק. צבי ברנזון הלך בדרכו של בעהם, משה שרתוק המשיך באותה דרך ודוד בן-גוריון צעד בה את הצעד האחרון. כך נכתבה פסקת ההכרזה ב'הצעה הרביעית':

"לכן, אנו, נבחרי התנועה הציונית בתפוצות והיישוב היהודי בארץ ישראל, המכונסים כאן בכינוס חגיגי, הננו מפרסמים ומצהירים בזה חגיגית, על הקמת מדינה יהודית חפשית ועצמאית בארץ ישראל ללא תלות בכל מעצמה אחרת ועם כל הזכויות והסמכויות המלאות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית."

כך כתובה פסקה זו, הפסקה הרביעית, ב'הצעת ברנזון':

"אנו, מועצת העם, נבחרי מוסדות התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל, המכונסים כאן במעמד חגיגי עם תום המנדט הבריטי, מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית חפשית, עצמאית ודמוקרטית בארץ ישראל בגבולות שהותו בהחלטת עצרת האומות המאוחדות, עם כל הזכויות והסמכויות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית."

111 בעהם וברנזון למדו בעיקר בארץ-ישראל, הראשון בתל-אביב והשני בצפת, עשו שנים מספר באנגליה עד שהוסמכו לעריכת-דין, ועבדו במקצוע זה בארץ-ישראל עד התקופה המתוארת כאן.

תרומתו של ברנזון לנוסח זה בולטת וברורה, ועליה הוא ראוי בעיני לשבח ההיסטוריה. הוא ביקש להוסיף על תכונותיה של המדינה היהודית את התכונה שהיא דמוקרטית.¹¹² הוא הציע לנהוג בהגינות מדינית ולתחום את המדינה היהודית לגבולות שהותו בהחלטת העצרת. הוא ניסח פתרון אלגנטי לשאלת הייצוג על-ידי שהסמך "מוסדות" ל"תנועה הציונית" ומחק את מיקומה של תנועה זו ב"תפוצות". הוא גם שילב לכאן התייחסות עובדתית קצרה ותכליתית לסיום המנדט הבריטי, במקום פסקות טרחניות או מתחכמות שיצאו ונכנסו בנוסחים אחרים. לבסוף, סילק מן הפסקה את ההכרזה על ביטולה של ה"תלות במעצמה אחרת", שנשארה שם כסרח-עודף זר עוד מן המקור האמריקאי שממנו נלקח חלקה האחרון של הפסקה על "זכויות וסמכויות... מדינה עצמאית". אלא שהוא עשה את כל אלה על גבי התשתית שבי"הצעה הרביעית'. כמו בן-גוריון ימים מספר אחריו, השכיל ברנזון לקחת חומרים קיימים ולהעלות אותם כמה מעלות מעלה, רעיונית ולשונית, במהירות, ביד בוטחת ובתנופות עט עזות. יותר מזה, דווקא מי שידע כך לחתוך את המיותר ראוי למקצת בעלות על מה שהשאר. מי שהבין כי שאלת ה"תלות במעצמה אחרת" (לשון יחיד) אינה רלוונטית כלל עם הסתלקותה של בריטניה ראוי לכל שבח על שהשכיל להשאיר את "חוקי הטבע ומשפט העמים" כמקור משען נוסף להכרזה. בן-גוריון יצטרך לנסח ברגע האחרון פסקה חדשה שלמה בעניין זה ("זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית") לאחר שתסולק מן הטיטות המאוחרות יותר. ובכל-זאת, את כל אלה עשה ברנזון על בסיסה של תשתית קיימת.

זהות לשונית ברורה יש גם בין פסקת הציות, היא הפסקה השמינית אצל ברנזון, לבין פסקה מקבילה ב'הצעה הרביעית', וכן בין חלקי פסקות ותיבות לשוניות משותפות כאן ושם (למשל "מהיום... ועד להקמת שלטונות סדירים על פי חוקה, שתאושר על ידי אסיפה מכוננת של המדינה היהודית"¹¹³); אלא שמעקב אחר כל היבטי הדמיון בין שתי הצעות אלה אינו מוסיף על הברור ממילא. חשובה הרבה יותר העובדה ששלוש מבין הפסקות ב'הצעת ברנזון' אינן מצויות כלל בהצעות של מחלקת המשפטים עד כאן, אלא שאני

112 לעניין זה יש חשיבות מיוחדת לנוכח הקשר בין סעיף 1 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ס"ח תשנ"ד 90, הקובע כי "זכויות היסוד של האדם בישראל מושגות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל", וסעיף 1א של אותו חוק-יסוד הקובע כי מטרת חוק-היסוד הוא "להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית".

113 בפסקה החמישית ב'הצעת ברנזון'. להסיר ספק, איני מצביע על הדמיון שבפתרון המשפטי, אלא על המבנה הלשוני של ניסוחו. הרעיון הבסיסי של הסמכת המוסדות המוקמים כמוסדות זמניים עד כינון החוקה (להבדיל מעד כינון המדינה העצמאית, כנדרש בהחלטת העצרת) מתבקש כמעט מאליו במסמך שבו המכריזים מבקשים להקים מדינה עצמאית מייד, בניגוד לסדר שקבעה העצרת, אך כל שני אנשים שונים היו מנסחים רעיון זה באופן שונה.

סבור כי גם שתיים מהן נבנו על בסיסו של טקסט קיים. המדובר בפסקות השביעית והתשיעית ב'הצעת ברנזון', שנבנו להערכתי על פסקות מקבילות ב'הכרזת רובשוב'. עצם בחירתו של ברנזון להכניס פסקת הבטחה דמוקרטית ופסקת קריאה לשלום לנוסח של הכרזת העצמאות הינו, לטעמי, תרומתו החשובה ביותר להכרזה עצמה. מסמך-היסוד הלאומי משתנה בעקבות בחירה זו שינוי יסודי ומתבגר בהינף-עט. במקום תביעתו של תינוק מדיני הרואה רק את צרכיו וזכויותיו ותובע את מימושו ומייד, המסמך נהפך לכתב התחייבות מאוזן המכיר בזולת ובאחריות הבאה עם הכוח. אין ספק בעיני כי פסקות אלה הן החשובות ביותר בהכרזת העצמאות בכל טווח זמנים שמעבר לעשייה המדינית המיידית. בהיעדר חוקה כתובה, ישמש תוכנן המקור היחיד לעקרונות-יסוד חרותים, וגם היום, מששולבה ההכרזה בפרקי החוקה הכתובים, ימשיכו פסוקים אלה לשדר את המסר הערכי העיקרי שבמסמך-יסוד לאומי זה. פרטי תוכנם ישתנו עוד פעמים אחדות עד ההכרזה בפועל, אך עיקריהם יישמרו, ואין לי ספק שהחלטתו של ברנזון להכניס עיקרים אלה אל המסמך נבעה מאותם מאגרים ערכיים פנימיים שזיינו אותו בהמשך דרכו בבית-המשפט העליון. הבחירה - בחירתו, אלא שהוא השתמש בתשתית קיימת למימושה. כך הכריז זלמן רובשוב לפני הוועד הפועל הציוני חודש קודם-לכן:

"המדינה היהודית אשר עם ישראל יקים בארץ נחלתו תהא מדינה של צדק ושל חירות, של שוויון כל תושביה, ללא כל הבדל של דת וגזע ומין וארץ מוצא, מדינה של קיבוץ גלויות והפרחת שממות, מדינה של חיי יושר ודעת, וחזון נביאי ישראל יאיר לפנינו את הדרך.

ואל ערבי המדינה העברית ואל שכנינו סביבנו מופנית קריאתנו היום - בעצם ימי מערכת הדמים אשר כפו עלינו - לאחווה ולשלום ולשתוף פעולה. עם השלום הגנו ולבנין של שלום באנו הנה. נקום ונבנה יחד את מדינתנו כאזרחים שוים שוי זכויות ושוי חובות, מתוך אמון וכבוד הדדי ומתוך הבנת אמת לצורכי הזולת."

וכך מכריז ברנזון בפסקה השביעית ובפסקה התשיעית בהצעתו:

"המדינה היהודית תהיה מדינה של קבוץ גלויות ועליה חופשית ליהודים, של חרות צדק ושלום ברוח חזון נביאי ישראל וההסטוריה היהודית ובהתאם לעקרונות מגילת האומות המאוחדות ומשפט אחד יהיה בה לכל התושבים ללא הבדל גזע, דת, לשון או מין.

אנו קוראים במיוחד לערבים במדינה היהודית לשתף פעולה כאזרחים שווי זכויות וחובות, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי ארצות ערב ומצפים לעזרת כל הארצות."

אין מדובר בזהות פסקות מוחלטת. ברנזון מסדר מחדש את ההבטחות, מוסיף וקוצץ ואף משנה את עולם-הסמך שעליו הן נשענות, כל זה ללא ספק בכוונת מכוון, ולא לשם יפי הלשון. הוא מקדים את זכות השיבה לזכות השוויון, אולי כרמז לדעתו שזו יסודית יותר מזו. הוא מוסיף הבטחה לשלום, לצידן של ההבטחות לחירות וצדק, ומשעין את שלושתן, בין היתר, על העקרונות של מגילת האומות המאוחדות. משעשה זאת, הוא "ממיר" שוויון של ארץ מוצא בשוויון של לשון, וכך מקרב את ההבטחה כולה לנוסחה

שנדרשה בהחלטת העצרת של אותו ארגון.¹¹⁴ מן הצד האחר, הוא מחליף את ההבטחה "לשוויון כל תושביה ללא כל הבדל..." להבטחה הצרה יותר כי "משפט אחד יהיה בה לכל התושבים ללא הבדל...", וכך הוא מתרחק מהחלטת העצרת שדרשה התחייבות נפרדת, הן על השוויון עצמו והן על ה-"equal protection of the laws".¹¹⁵

ובכל זאת, כשם שאמדתי בהשוואות קודמות, אין ספק כי אלה שינויים שעושה ברנזון על גבי תשתית קיימת, ולא על החלק. את עיקרן של התיבות הלשוניות הוא שומר וגם את עיקרם של החיבורים הנעשים בפסקות אלה. אין הכרח שקיבוץ הגלויות וזכות השוויון ידורו בפסקה אחת. אין הכרח ש"חזון נביאי ישראל" יוועק אל הפסקה, בין מצידה זה ובין מצידה האחר.¹¹⁶ אין הכרח שתושט אל שכנים דווקא יד אחווה צמוד ליד שלום. אין גם הכרח שיפנה המכריז אל "ערבים במדינה היהודית" כאשר הוא מזמין אותם לפעול "כאזרחים שוי זכויות ושוי חובות". גם כאן אני אומר שככל שיהיה ללשון העברית הציונית של אותו דור מאגר משותף ומוגבל של ביטויים ורעיונות, הריהו גדול דיו לאפשר מספר גדול מאוד של גוונים, משקלים וסדרים, ואין שני אנשים מוציאים ממנו פתרונות רעיוניים ולשוניים דומים כל-כך. אומנם, את הביטוי "מארת הגלות" לא היה ברנזון יכול למצוא ב'הצעה הרביעית' או ב'הכרזת רובשוב', שכן לא היו שם. היה זה, אכן, ביטוי אופייני למלל הציוני של היישוב,¹¹⁷ ואיתודו של מסמך כלשהו שבו נכתב אינו מעיד כשלעצמו דבר על קשרו להצעתו הנוכחית של ברנזון. לכאורה, היה אפשר להרחיב מסקנה זו על דמיונם של הביטויים כולם, אלא שבהקשר הנוכחי הוא בעיני חריג המעיד על הכלל. דמיון הפסקות שעליו אני מצביע חורג הרבה מעבר לדמיונם של הביטויים עצמם, כל אחד לעצמו.

- 114 החלטת העצרת 181 מיום 29 בנובמבר 1947, לעיל הערה 110. על היחס בין ההכרזה והחלטת העצרת ועל הדילמות הערכיות המגולמות בהכרזה, ראו א' קמיר "למגילה' יש שתי פנים: סיפורן המזור של 'הכרזת המדינה הציונית' ו'הכרזת המדינה הרמוקרטית'" עיוני משפט כג (תש"ס) 473, וכן: P. Lahav "A Jewish State to be known as the State of Israel: Notes on Israeli Legal Historiography" 19 *L. and Hist. Rev.* (2001) 387; E. Rubinstein "The Declaration of Independence as a Basic Document of the State of Israel" 3(1) *Israel Studies* (1998) 195.
- 115 החלטת העצרת מספר 181, שם, סעיף 3 של אותו פרק.
- 116 אך ניתן למצוא פסקת הבטחה ובה אזכור של "The ideas of peace and justice of the prophets of Israel" קודם ל'הכרזת רובשוב' בהצעת ליאו כהן, ראו לעיל טקסט לאחר הערה 89.
- 117 למשל, דוד בן-גוריון מדבר על "מארת הגלות" כבר בשנת 1915 במאמר שפורסם בעיתון הניו-יורקי קעמפער שטימע, גיליון 27, ונכלל על-ידיו בקובץ מאמריו (ד' בן-גוריון "מתן-ארץ" ממעמד לעם (תל-אביב, הוצאת דביר, תרצ"ג) ג). לפי עדותו, כתב הוא עצמו את המקור העברי: "אנו מבקשים בא"י מולדת - רוצים אנו לתקן בה את מארת הגלות, להתקשר את מקור החיות, היצירה והבריאות - את האדמה ולחדש את חיינו המולדתיים" וכולי. ראו גם לעיל הערה 116.

בשנת 1973 התבקש ברנזון על-ידי משה גורארי¹¹⁸ להגיב על דמיון הנוסחות בין הצעתו ובין 'הכרזת רובשוב'. הוא משיב כי ייתכן שקרא את הכרזתו של רובשוב בעיתונות, וכי ניבים ממנה נבלעו בו שלא במודע. הסבר אפשרי אחר, ספק מוצע על-ידי ברנזון ספק על-ידי גורארי, הוא כי רובשוב ערך את 'הצעת ברנזון' עדיכה לשונית לבקשתו של רוזנבליט, בלא ידיעתו והסכמתו של ברנזון, והטמיע לתוכה ניבים וביטויים משלו. כל שאוכל לומר על שני הסברים אלה הינו כי לכל היותר הם עונים על הדמיון שבין שתי פסקות אצל ברנזון ושתיים אצל רובשוב, אך אינם עונים על הדמיון בין פסקות אחרות אצל ברנזון לבין 'ההצעה הרביעית' שעליה לא ידע גורארי לשאול את ברנזון. הצעה זו לא פורסמה ברבים, והתערבותו של הצוות ממחלקת המשפטים בהצעתו של ברנזון מתועדת במדויק.¹¹⁹ היא נעשתה לאחר שמסר את הצעתו הנידונה כאן. אם ניתן להאמין שרובשוב החליף את פסוקי ברנזון בפסוקיו שלו כשעברה ההצעה תחת ידו, אין כל היגיון באפשרות שהחליף באותה הזדמנות כמחצית נוספת מפסוקי ברנזון בפסוקי 'ההצעה הרביעית'. אילו היה מעשה-מרכבה משונה זה מתבצע על גבי רוב הצעתו של ברנזון בידי רובשוב או בידי אחרים, קשה להאמין שברנזון לא היה מזהה אותו סמוך לכיצועו ומסיר מעצמו בעלות על המסמך.¹²⁰

אני חוזר על הערכתי כי 'הצעת ברנזון' היא עיבוד מחדש של חומרים קיימים. הוא חיבר את הטוב ביותר שבעבודת קודמיו, הסיר כמויות גדולות של מלל, חיק טענות טובות, סילק טענות-סרק ושינה את אופיו של המסמך באופן מכריע בעצם החיבורים שחיבר. הרבה ממה שעשה יקולקל בידי הבאים אחריו, אך הוא הצליח להטמיע במסמך מידה גדולה של רגישות מדינית וחברתית ואיזון מצוין בין תביעת העבר ותקוות העתיד, בין נטל ההיסטוריה והאחריות שבכוח. מעל לכל אלה מצטיינת 'הצעת ברנזון' בתמצותה. הוא הצליח לומר בעשר פסקות קצרות וצלולות כל מה שהיה ראוי להיאמר.¹²¹

118 גורארי, עובד בכיר בסוכנות היהודית, היה מעורב ישירות בשלב מאוחר יותר של ניסוח טיוטות ההכרזה, ופרסם מאמר עיתונאי רחב היקף: מ' גורארי 'חבלי לידתה של מגילת העצמאות' דבר 11.5.73. הוא הכיר את 'הכרזת רובשוב' ואת 'הצעת ברנזון' (והצעות מאוחרות יותר), אך כנראה לא את הטיוטות של מחלקת המשפטים שקדמו ל'הצעת ברנזון'.

119 על פרטיה המדויקים של התערבות זו ראו בפרק הבא, 'תיקוני השלושה'.

120 למיטב ידיעתי, ברנזון עצמו כותב בפומבי על הצעתו בשנת 1979, כלומר, כשלושים שנה לאחר האירוע עצמו, וייתכן שנשכחו ממנו פרטים הנוגעים באירוע. עם זאת, נוסח של הצעה המיוחסת לברנזון (למעשה, זה 'נוסח המחלקה', להלן בפרק 'נוסח המחלקה') מתפרסם אצל שרף כבר בשנת 1959 (לעיל הערה 15, בע' 103), והוא עצמו מתמודד בפומבי עם דמיון הנוסחות ביוזמתו של גורארי בשנת 1973 (לעיל הערה 118), ובכל-זאת הוא בוחר לא להתייחס לשאלות אלה בכתיבתו שלו.

121 דוגמה מצוינת לכושרו של ברנזון לתמצת את הנרטיב הציוני, על הדילמות העיקריות שבו, במשפט בהיר אחד ניתן למצוא בהחלטתו בע"א 72/62 אוסולד רופאיון נ' שר-הפנים, פ"ד טז(4) 2428, 2455: "שאיפתו המרכזית של העם בכל הדורות היתה להתחזר

לסיכומם של דברי הערכה אלה על עמדותיו הערכיות של צבי ברנזון ועל יופיה של גרסתו, אני מבקש להביא מובאה מדברים קצרים שנאמרו שעות ספורות לפני שהוקרא הנוסח הסופי במעמד ההכרזה. עד שהגיעה ההכרזה לנוסחה זה, נדד אפיונה של המדינה כ'דמוקרטיה' מהמקום המרכזי שקבע לה ברנזון למקום אחר,¹²² ומשם סולקה סופית אל מחוץ להכרזה.¹²³ והנה, לפי פרוטוקול ישיבתה של הוועדה הפוליטית של מפלגת הפועלים המאוחדת,¹²⁴ קם יצחק יצחקי, מראשי התנועה באותה עת, בבוקרו של יום ההכרזה, ה־14 במאי, וביקש כך:
 "להזכיר דמוקרטיה, כי ריבונות זה לא אותו דבר."

אולי אמר יותר ורק הפרוטוקול קיצר, ואולי היו דבריו מורכבים ומתוחכמים יותר, אלא שאין בעיני תמצית יפה יותר לרעיון שהוא מבקש להביע. אילו היתה ההכרזה נקראת בנוסחו של צבי ברנזון, היה נאמר בה על מדינת־ישראל לא רק שהיא מדינה חופשית ועצמאית, אלא גם שהיא מדינה דמוקרטית. משבאה מנהלת־העם לדון בהכרזה, דחק בן־גוריון בחבריה והכריחם להסיר את תוארה כמדינה עצמאית,¹²⁵ אך כאשר חיבר הוא עצמו את אחת הפסקות החשובות והידועות ביותר בנוסח הסופי,¹²⁶ כתב:
 "זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית."

ויצחקי, יוצא הצבא האדום ובית־הספר למשפטים של אוניברסיטת פריס וממייסדי הליגה לשינתוף יהודי־ערבי, מבקש גם הוא כברנזון לפניו להודיע קבל עולם לא רק על הזכות, אלא גם על המופת. ריבונות, הוא מזכיר את המובן לכאורה מאליו, אינה דמוקרטיה. ריבונות היא כוח, ואילו הדמוקרטיה באה לשים לו גבולות. בפועל, הוזכרה ריבונותה של המדינה ואף הוזכרה יהדותה. דמוקרטיה לא הוזכרה.

ה. תיקוני השלושה

ביום א, ה־9 במאי, היום הראשון לשבוע ההכרזה, כתבו בעהם, ידן ובייקר תזכורת

-
- עשרת קוממיות העם היהודי לישנה על־ידי קיבוץ גלויות וחירוש החיים הלאומיים העצמאיים שלנו בארץ האבות, ערש הלאומיות היהודית והדת היהודית."¹²²
- 122 על מהלך זה ראו להלן טקסט להערת 130 והלאה.
- 123 ראו להלן נוסח הצעתו של משה שרת, כפי שהוגשה למנהלת־העם ב־12 במאי 1948, בנספח 11. הפסקה הרלוונטית, שממנה נמחק אפיונה של המדינה כמדינה דמוקרטית, ממוספרת בהצעה זו 15.
- 124 פרטיכל הישיבה בארכיון יד־טבנקין, רמת־אפעל; חטיבה 13, מיכל 4, תיק 3.
- 125 פרטיכל ישיבת מנהלת־העם, 12.5.48 מנהלת העם – פרוטוקולים (ירושלים, הוצאת גנוך המדינה, תשל"ח) 28. ראו בהרחבה שחר, לעיל הערה 20, בע' 543–547.
- 126 ראו להלן 'הנוסח הסופי' בנספח 12.

לרוזנבליט שכותרתה "הצהרת הקמת המדינה היהודית" (להלן: 'תזכורת השלושה')¹²⁷.
הם כותבים:

"אנו עברנו על ההצהרה הנ"ל כפי שהיא עובדה לאחרונה על ידי מר ברנזון ומציעים להכניס בה אי אילו תיקונים."

ובהמשך הם מתארים את התיקונים ומנמקים את רובם. למחרת ידין כותב ביומנו כך:
"אתמול] ישבנו, בייקר, בעהם ואני, ועברנו שוב על הנוסח [לאחר עיבוד ברנזון], תקנו כמה תיקונים והגשנו אותו מחדש לרוזנבליט עם תזכורת-הסברה קצרה. באיזו קלות מעיזים אנו לגשת אל עניין נכבד זה... ופתאום דרשנו ששמו של הרצל ייזכר, שציון הגבולות של המדינה יימחק, שביטול הספר הלבן יבוא לא כאן אלא בפקודת יסוד המדינה, ועוד כהנה וכהנה, הכל דברים העומדים ברומו של עולמנו הפוליטי וההיסטורי, ואנו זכינו לטפל בהם."

המעקב אחר טיטות העבודה של השלושה מאפשר הצצה אל דרך עבודתם. כמו ב'הצעה השנייה', נמצא גם כאן דף עבודה ועליו שלד התיקונים שיערכו (להלן: 'דף העבודה'). ארבעת הראשונים שבהם כתובים בכתב-ידו של מרדכי בעהם. חמשת הבאים כתובים בכתב-ידו של אורי ידין. התיקונים המתוכננים נעשים כולם בכתב-ידו של ידין על גבי אחד העותקים של 'הצעת ברנזון' ועל גזיר נייר נספח, אלא שתוך כדי תיקונים אלה נעשים, באותו כתב-יד, תיקונים נוספים שלא תוכננו. ניתן לשער כי בשלב כלשהו של פגישה בין בעהם וידין, ואולי גם בייקר, נטל ידין מבעהם את הובלת הניסוח על צדדיו המעשיים. מאוחר יותר, תוך שהוא מטליא את התיקונים המתוכננים אל תוך הטיטה המקורית, הוא הוגה תיקונים נוספים ועושה אותם.

כמה מן התיקונים המוצעים טריוויאליים, אך אחרים יורדים לשורש הסוגיות הבסיסיות ביותר של תהליך הקמת המדינה, והם ראויים לפירוט. יותר מכל טיטה אחרת עד כאן, שפע החומר המקורי – הטיטות, כתב-היד, היומן וההסברים שבתזכורת – מאפשר לאתר במדויק את הכוונה שמאחורי כל תיקון ולהבין את רקעו.

התיקון המהותי הראשון ש'תזכורת השלושה' מסבירה לרוזנבליט נוגע בשאלת גבולות המדינה, והוא מצביע בכירור על כיוון הרעיוני של ההצעות כולן:

"בפסקה הראשונה של גוף ההצהרה נמחקו המלים 'בארץ ישראל בגבולות שהותו בהחלט עצרת האומות המאוחדות'. תהיה זו, לדעתנו, שגיאה, גם מבחינה משפטית, להצהיר מראש על גבולות קבועים בשעה שעדיין אין לראות מה יהיו באמת גבולות המדינה."

אם אין הדברים ברורים מאליהם, יש לפרשם כך: ההכרזה שהשלושה מציעים, גם לאחר הצעותיהם לתיקונה, וכמו כל הצעות הנוסח לפניהם ואחריהם, מסמיכה את זכותו של העם היהודי למדינה בארץ-ישראל על החלטת עצרת האו"ם מן ה-29 בנובמבר 1947.

127 תיקי גנזך המדינה: ג/5664/20; ג/124/22.

בשעה שרוב הנוסחים המתוארים בסקירה הנוכחית נכתבים, ברור שכמה מתנאים של החלטה זו אינם יכולים להתקיים עוד, יעשו היהודים מה שיעשו. הפלוגתא המתמצית בתיקון הנוכחי נוגעת בתנאי אחד שהיהודים יכולים לקיימו, אלא שהם מפולגים בעניין נכונותם לעשות כן. הפירוש המעשי של 'הצעת ברנזון' הינו שככל שהדבר תלוי ביהודים, הם יתחמו את מדינתם בגבולות שקבעה העצרת. הפירוש המעשי של התיקון המוצע ב'תזכורת השלושה' הינו שככל שהדבר תלוי ביהודים, הם יקחו את כל מה שיאפשר להם כוחם לקחת. בלא קשר למוסריותה או תבונתה של עמדה זו או אחרת מבין השתיים, אין ספק בעיני שאין תמיכה 'משפטית' בעמדתם של השלושה, וכי הם נושאים את המשפט לשוא בהקשר זה. השר הממונה עליהם יאמר בישיבת מנהלת העם את ההיפך על שאלת הגבולות,¹²⁸ וגם הוא ינסה לשאת את שם המשפט לחיזוקו, עד שיעמיד אותו דוד בן-גורדיון על מקומו. "משפט", יאמר לו בן-גורדיון, "זה דבר כזה שקובעים אותו אנשים."¹²⁹ בעהם, בייקר וידין, "אנשים", ולא משפטנים, מציעים גם למחוק לחלוטין חידוש אחר של ברנזון, הוא המחויבות לשוויון כלשונו בהחלטת העצרת. כך הם כותבים:

"אנו מציעים למחוק את המלים 'ומשפט אחד יהיה בה לכל התושבים ללא הבדל גזע, דת, לשון או מין'. ההוראות בנוגע לבתי הדין הדתיים של הדתות השונות אינן עולות בד בבד עם עקרון זה. מלבד זה הוא מהווה דק את אחד העקרונות המרובים של מגילת האומות המאוחדות, ומוטב להזכיר את העקרונות האלה דק באופן כללי וסתום."

מילים אלה, במיוחד האחרונות, מדברות בעד עצמן. כמו בעניין הגבולות המדיניים, המתקנים מציעים למנהיגיהם, אלה גם אלה גברים יהודיים דוברי עברית, לא לנדב ביוזמתם גבולות לכוחם. מה שיתנו - יתנו, ומה שלא יתנו - יגידו שאינם חייבים. מהפך זה האחרון שהם מציעים, גם אם לא יצליח בידם בטווח הארוך, משתלב במהלכים ניסוחיים נוספים בעלי משמעות היסטורית חשובה לשיח החוקתי של מדינת ישראל. ב'דף העבודה' שבו תוכננו התיקונים, שורבטו, מייד לאחר ההוראות למחיקת סעיף השוויון,¹³⁰ המילים: "7-4: להעביר דמוקרטיה". כך השלושה מתכננים לדלל חידוש נוסף של ברנזון,¹³¹ והוא אפיונה של המדינה היהודית כמדינה 'דמוקרטית' בפסקת ההכרזה האופרטיבית. במקום "יהודית, חפשית, עצמאית ודמוקרטית", הם מציעים לכנות אותה בפסקת ההכרזה "יהודית, חפשית וריבונית", ואת התואר 'דמוקרטית' הם מציעים להעביר לפסקת ההבטחה, שממנה הם מבקשים, כאמור למעלה, לקצץ את ההבטחה לשוויון.

128 פרטיכל ישיבת מנהלת העם, 12.5.48, לעיל הערה 125, בע' 107.

129 שם, שם.

130 הנוסח המילולי של הוראה זו שם הוא: "7 לגמור באומות מאוחדות." זו ההוראה למחוק מן הפסקה השביעית ב'הצעת ברנזון' את המילים "האומות המאוחדות", דהיינו, המילים "ומשפט אחד יהיה...".

131 ראו לעיל טקסט ליד הערה 112, והשוו לשון 'ההצעה הרביעית' ו'הצעת ברנזון' בטקסט שמעל הערה זו.

מה הם מבקשים להשיג במהלכים אלה? אין ספק שהם מונעים במידה מסוימת על-ידי שיקולים מבניים וסגנוניים. מ'דף העבודה' נראה כי מלכתחילה ביקש מי מהם להחזיר את הביטוי המשונה "ללא תלות בכל מעצמה אחרת" אל פסקת ההכרזה,¹³² ובמהלך הניסוח מחק ידין ביטוי זה, וכתב את המלה הנכונה: "ריבונית". משניגש לפסקה עצמה, מצא שם שני כינויים קרובים: "חפשית" ו"עצמאית", מחק את השני מביניהם וכתב: "ריבונית". אלא שבשלב התכנון לא ראו המתקנים סיבה לסלק באותה הזדמנות את הכינוי "דמוקרטית". הם עשו זאת בשלב שבו חיפשו דרכים לדלל את תוכנה של פסקת ההבטחה ולמלאה במלל "כללי וסתום", כלשונם. הסמכת שתי מחיקות אלה לפסקת הסבר אחת ב'תזכורת השלושה' היא חוכמה שלאחר מעשה. כאן הם כותבים:

"באותה פסקה הוספנו את המילה 'ריבונית...' ולעומת זאת העברנו את המלה 'דמוקרטית' לפסקה אחריה אשר דנה על האפי הפנימי של המדינה."

ושבו, לכאורה, הם נוקטים בלשון של עורכים-מסגננים, כאילו הם מכניסים ביטוי אחד, מוציאים ביטוי אחר ומעבירים אותו למקומו הנכון. הגיונו ה'עריכת' של הסבר זה טמון בהנחה, הבעייתית כשלעצמה, כי אופיה של מדינה כ'חופשית וריבונית' הוא עניין של חוץ, ואילו אופיה של מדינה כ'דמוקרטית' הוא עניין של פנים. למצער אני אומר שהגיון זה אינו מתיישב עם השארת אופיה של המדינה כ'יהודית' בפסקת ההכרזה. אלא שלאמיתו של דבר, דווקא במה שהם מנסים להסתיר, הם מגלים. גם אם פעלו משיקולים עריכתיים, הרי שאלה עצמם ניוונו מעמדות ערכיות ברורות. ההתרסה הגאה על חופש, על עצמאות ולבסוף, לאחר לבטי ניסוח רבים, על ריבונות מתחברת להם עם יהדות ואינה מתחברת להם עם דמוקרטיה. זו תשובתם הציובית הגאה לגויים. את הדמוקרטיה הם מסלקים אל ה'עניינים הפנימיים', שבהם שליט זקוף 'כללי וסתום' עושה כבתוך שלו.

בתוך ימים אחדים תיעלם הדמוקרטיה גם מפסקת ההבטחה,¹³³ אך לדור שהתרגל לראות את היהדות והדמוקרטיה צמודות זו לזו כמאפייניה של מדינת-ישראל חשוב לדעת את תולדות זוגיותם הקצרה בניסוחה של הכרזת העצמאות. לרגע קצר אחד היו (כמעט) צמודות בפסקה אחת, ברגע נוסף הוגלתה הדמוקרטיה לפסקה אחרת, ועוד רגע אחד סולקה מן ההכרזה ללא שוב.

כיוונם של התיקונים עד כאן מלמד כמובן מאליו על יחסם של השלושה לפסקת ההבטחה השנייה שחידש ברנזון, זו המופנית לערביי המדינה ולארצות השכנות. לכאורה, הם מציעים תיקונים סגנוניים, ובהתאם לכך הם כותבים ב'תזכורת השלושה' רק: "בפסקא שלפני האחרונה חלו אי אלו שנויים שאין צורך להסביר אותם במיוחד." אך השוואה זהירה של הנוסחים ומעקב אחר מהלכי הניסוח של ידין מצביעים על מטענים ערכיים עמוקים המוטעמים בתיקון זה.

כזה היה נוסחו המקורי של ברנזון:

132 שם, שם.

133 ראו הצעתו של משה שרת אצל שרף, לעיל הערה 15, בע' 177.

"אנו קוראים במיוחד לערבים במדינה היהודית לשתף פעולה כאזרחים שווי זכויות וחובות, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי ארצות ערב ומצפים לעזרת כל הארצות."

וכך הציגו השלושה לכתוב במקומו:

"אנו קוראים לערבים, אזרחי המדינה היהודית, ליטול חלק בבניין מדינתנו, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי הארצות השכנות ופונים אל עמי העולם להכיר בנו כחבר שווה זכויות וחובות במשפחת העמים."

ב'דף העבודה' ידין כותב על פסקה זו רק: "9 עזרת הארצות." אני מניח כי בשלב התכנון ביקשו השלושה רק להסיר את סימן החולשה שבפנייה לעזרתן של ארצות העולם, ולהחליפו בהכרזה גאה יותר. ידין מתחיל את מימושו של תיקון זה על-ידי שהוא מחליף את סופה של הפסקה האמורה על גבי העותק המקורי של 'הצעת ברנזון' בקריאה לארצות "להכיר בנו כחבר נאמן במשפחת העמים". רק בשלב הבא ידין עושה, כנראה על דעת עצמו, שינויי נוסח נוספים הנוגעים בערביי ישראל ובונה מחדש את הפסקה כולה. תחילה הוא בונה את הנוסחה הבאה:

"אנו קוראים לערבים, אזרחי המדינה היהודית, לשתף את עצמם בבניין מדינתנו, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי הארצות השכנות, ופונים אל עמי תבל לקבלנו לקרב משפחת העמים."

בכך משתנה לחלוטין אופיה של ההבטחה. במקום התחייבות לתת לערבים הנמצאים במדינה היהודית בעת ההכרזה מעמד שווה של זכויות ושל חובות, מוזמנים כאן אלה מבין הערבים שהינם גם אזרחים לעבוד בבניין. נאמן לדרך השלושה בפסקה הקודמת, ידין מוחק כל התייחסות לשוויון, ומי שיודע את ייסוריהם של רבים מערביי ישראל בקבלת אזרחות לאחר קום המדינה יבין את ההבדל בין קריאת שיתוף לערביי ישראל כולם כאל 'אזרחים' וקריאת שיתוף לאלה מהם בלבד שנעשו אזרחים.

בשלב זה ידין מבקש לעשות תיקונים נוספים, ועל-כן הוא מוחק את הפסקה כולה ומנסח אותה מחדש על גזיר נייר נפרד. הוא מתחיל מחדש: "אנו קוראים לערבים, אזרחי המדינה היהודית, לשתף..." כאן הוא נעצר, אולי מפני שהקריאה לשיתוף קשה עליו, מחליף מלה זו וממשיך: "ליטול חלק בבניין מדינתנו, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי הארצות השכנות, ופונים אל עמי העולם להכיר בנו כחבר שווה זכויות וחובות במשפחת העמים." כך נדד שוויון הזכויות והחובות באותה פסקה, הפך כיוון וקיבל משמעות חדשה. לא היהודים מבטיחים לתת אותו לערבים במדינת היהודים, אלא היהודים דורשים לקבלו מן הגויים בעבור מדינת היהודים. בצורתה זו תוצע הפסקה על-ידי השלושה למחלקת המשפטים. סמלית בעיני העובדה שרעיון השוויון למדינה בין מדינות העולם, שהופיע במקורו אצל בעהם ב'הצעה הראשונה' ('לתפוס מקום לעצמו בקרב עמי התבל תוך עצמאות ושוויון') והוצא משם כבר ב'הצעה השנייה', חוזר בסיבוב הנוכחי ונכנס דרכו אל הנוסח הסופי המוצע למנהלת-העם על-ידי מחלקת המשפטים. כמו תיקונים אחרים שתוארו כאן, הם שבים ומקבעים את השפעתם הדומיננטית של עובדי המחלקה, בעיקר ידין ובעהם, על מסמך ההכרזה, ומסיטים אותו מן הכיוון שנתן לו ברנזון.

בשולי תיקונים חשובים אלה אני בוחר להביא תיקון קטן אחד, שהסברו בפי המציעים מציג באור חריף עוד יותר את עולמם הערכי הפנימי. במקום לרוחה של ההיסטוריה היהודית, שאליה הציג ברנזון להסמיק את מחויבותה של המדינה לחירות, צדק ושלוש ("המדינה היהודית תהיה מדינה של... חרות צדק ושלוש ברוח חזון נביאי ישראל וההיסטוריה היהודית"), המתקנים מציעים¹³⁴ להסמיק מחויבות זו לרוחו של "אבי הציונות המדינית, תאודור הרצל". הסברם:

"הזכרנו [בפסקה זו], אחרי נביאי ישראל, את תיאודור הרצל. לדעתנו יש צורך להזכיר את השם הזה, בפרט אחרי שזכר שמו של בלפור שעם כל חשיבותו אינו אלא אחד מחסידי אומות העולם."

תגובה אחת על הדברים האלה היא שגם כאן נסגר מעגל בין טיטוטות, הוא מעגל השמות של בעלי-זכות המועלים על במת ההיסטוריה בטיטוטות ההכרזה. בטיטוטה הראשונה, זו של בעהם ודוידוביץ, הועלו בשמם המפורש אברהם, יצחק ויעקב. 'תזכורת בעהם' מסבירה כי "שלושת האבות של העם נזכרו בשמותיהם במיוחד, הואיל והם היו מקבלי ההבטחה בדבר ארץ ישראל הכלולה בתורה". אלה סולקו בין 'ההצעה הראשונה' ל'הצעה השנייה', ולא שבו עוד, וכך נשארה ההכרזה יתומה מאב, כשנקוב בה רק שמו של גוי, "שעם כל חשיבותו" – אינו יהודי. כעת משיבים השלושה עטרה ליושנה וקוראים מעל הבמה שם של אב יהודי, שגם אם אינו אבי העם, לפחות הוא "אבי הציונות המדינית". כך, אם אני ניוון מהסברם שלהם.

ההיבט החשוב יותר של תיקון זה אינו נוגע בשמות כלל, אלא בהקשר הרחב שבו נעשה, יהא אשר יהא מה שהסבירו המתקנים. "אבי הציונות המדינית, תאודור הרצל", אינו רק 'יהודי', אלא הוא משמש לשלושה תחליף ל"היסטוריה היהודית" שעליה השעין ברנזון את עקרונות החירות, הצדק והשלוש. אילו היו המתקנים רוצים רק לאזן את שמו של 'גוי' חשוב בשמו של יהודי חשוב, היו להם מקומות רבים אחרים לעשות זאת. הם בחרו לשים אותו חלף ההיסטוריה היהודית, ולטעמי, החמיצו, אולי שלא במודע, את הטענה הבסיסית שטען ברנזון באותו הקשר. ברנזון לא השעין את ההבטחה לשלוש, לחירות ולצדק על רוחה של ההיסטוריה היהודית סתם מפני שהיא היסטוריה או סתם מפני שהיו בה יהודים שכתבו אוטופיות מדיניות; אני מעריך שהוא קרא לעם היהודי בעת גאולתו לזכור את סבלו ולהיזהר במיוחד בסבלם של אחרים הנתונים מעתה למרותו. הרצל, ככל שידע להוביל קורבנות של פוגרומים אל סף הריבונות המדינית, לא הקדיש בחזונו האוטופי מחשבה רבה לסבלם של אחרים או אפילו לקיומם. הוא חזה אוטופיה ליהודים בלבד.

134 תיקון זה אינו מתוכנן בדף השלד, והוא נעשה, להערכתני, על-ידי ידיו תוך כדי עבודתו על פסקת ההבטחה כמתואר למעלה, אך הוא מנומק, כמצוטט למעלה, בתזכורת החתומה על-ידי השלושה.

1. נוסח ההזמנה

ביום ג, ה'11 במאי, הוציא זאב שרף, מזכיר מנהלת העם, הזמנה, וזו לשונה:
 "הריני להודיעך כי הישיבה הבאה של מנהלת העם תתקיים ביום ר' הבא, 12 במאי 1948, ג' אייר תש"ח, בשעה 3 אחה"צ, באולם הקרן הקיימת לישראל.

2. ר"פ אני ממציא לך

(א) הצעת פקודת יסוד המדינה

(ב) הצעת הכרות העצמאות של המדינה היהודית

שתי ההצעות הנ"ל תעמודנה לדיון בישיבה הבאה.¹³⁵

למסמך שצורף למסמך זה, וכותרתו "הכרות העצמאות של המדינה היהודית", אני קורא 'נוסח ההזמנה'.¹³⁶
 'נוסח ההזמנה'¹³⁷ נשאר בבסיסו גרסה מתוקנת של 'הצעת ברנזון', אך הוא נעשה על-ידי נסח חדש שקיבל את רוב הצעות התיקון שב'תזכורת השלושה'. ייתכן שנסח זה היה רוזנבליט עצמו, אך לא ניתן לקבוע כך בוודאות.¹³⁸ עד שיונה נוסח סופי של מחלקת

135 תיק גנוך המדינה: ג/123/23.

136 עותקים של הצעה זו מצויים בתיקים אחדים של גנוך המדינה, כולם מתוארכים בשוליהם העליונים בהדפסה 9.5.48: ג/124/21 (עותק אחר ובשוליו העליונים הכיתוב "הצעת צ. ברנזון") ג/5664/20 (שלושה עותקים נקיים); ג/123/31 (חמישה עותקים נקיים); ג/123/38 (עותק אחר נקי). כל אלה עותקים משוכפלים של אותה הדפסה, על עמוד אחד (אני קורא לו 'העותק המשוכפל'). הדפסה אחרת של אותו נוסח, בהבדלים צורניים קטנים, על עמוד אחד, מצויה בג/124/22 (עותק אחר ובשוליו העליונים הכיתוב "נוסח צ. ברנזון", ומתחתיו שוב "צ.ברנזון") וב-ג/5664/20 (עותק אחר נקי). בתיק ג/123/38 מצוי גם עותק של הדפסה נוספת של אותו נוסח, ברווח גדול יותר ועל שני עמודים. ניתן לשער כי תחילה הורפס הנוסח המרווח יותר על שני עמודים, ואחר-כך 'נרחס' בהדפסה מחדש או בדרך אחרת לעמוד אחד כדי ליצור את 'העותק המשוכפל' שצורף להזמנה שלמעלה. עותק כזה מצוי, למשל, בתיקו של אהרון ציולינג, אחד מחברי מנהלת העם (ארכיון יד טבנקין, ארכיון הקיבוץ המאוחד, רמת אפעל: חטיבה 15, סדרה 9, מיכל 16, תיק 01א) יחד עם "פקודת יסוד המדינה" שנזכרה בהזמנה שלמעלה.

137 ראו להלן נוסחו של 'נוסח ההזמנה' בנספח 10.

138 ידין מציג רשימה (לעיל הערה 18, בע' 25) של המשתתפים במהלכי הניסוח של ההכרזה בין תחילת העבודה של מחלקת המשפטים וישיבת מנהלת העם ב'12 במאי: "קודם על

המשפטים ב-12 בחודש, יעבור הנוסח עיבוד נוסף גדול יותר, ותרומתו של יוצר 'נוסח ההזמנה' הנוכחי אינה גדולה. בחרתי להפרידו ולציין אותו בעיקר כדי להצביע על העובדה שההצעות ב'תזכורת השלושה' עברו תחת ידו של נוסח בל"ר נוסף שהקפיד לסלק מתוכן את שלא היה מקובל עליו, ובכך קיבל על עצמו את היתר.

בשניים בלבד שונה 'נוסח ההזמנה' מן ההצעות שב'תזכורת השלושה': בשם המסמך ובשאלת הגבולות. ברנזון קרא להצעתו "הצהרה על הקמת מדינה יהודית". השלושה דיברו בתזכירם עדיין על "הצהרת הקמת המדינה היהודית". בכותרתו של 'נוסח ההזמנה' נאמר: "הכרזת העצמאות של המדינה היהודית". וכן, כנגד הצעתם של השלושה למחוק כל התייחסות לגבולות, הנוסח הנוכחי מציע לתחום את המדינה במפורש "בגבולות שהותוו בהחלטת עצרת האומות המאוחדות".

שני עניינים אלה, שאלת השימוש בביטוי 'עצמאות' ושאלת התוויית הגבולות, יהיו העניינים העיקריים שיעסיקו את רוזנבליט עצמו בישיבת מנהלת העם המתכנסת ביום ד של אותו שבוע,¹³⁹ ובשניהם הוא יתמוך בעוז (אך בלא הצלחה) בעמדה העולה מן הנוסח הנוכחי. שניהם, כמו כל העניינים הנידונים לכל אורכו של ניסוח ההכרזה, אינם עניינים של סגנון, אלא של עמדה מדינית ומוסרית בסיסית. הגישה המסוימת שרוזנבליט מבטא בשני עניינים אלה הינה כי אין טעם להצניע את העובדה שהעם היהודי מקים מדינה ממש, ולא ממשל זמני, אך דווקא בשל כך עליו להודיע את גבולותיה ועליו לעשות כן במסגרת ההסכמה הבינלאומית הקיימת.

דווקא בגלל העובדה הברורה שעמדות אלה אינן הכרח, אלא הן נובעות מתשתית ערכית מסוימת, אני מבקש לשוב ולהדגיש את העובדה שמלבד בשני עניינים אלה, קיבל האחראי לנוסח זה את כל תיקוני השלושה בשינויי נוסח קלים. אם לא היה זה רוזנבליט עצמו, הרי שהיה אחראי לכך כשר הממונה על המחלקה. איני יודע ליישב עובדה זו עם העובדה שהוא עצמו ביקש מברנזון להתערב בתהליך הניסוח, הגם שידע מן-הסתם את עמדותיו. כך או כך, אין ספק שנוסח זה, שנשלח אל חברי מנהלת העם כטיטה הרשמית הראשונה של הכרזת העצמאות, שב והסיט את כיוונו הערכי של מסמך ההקמה הלאומי לכיוון אחר משהיה לו יומיים קודם-לכן, אני עומד על דעתי שהשפעתו של ברנזון תישאר דומיננטית גם בהמשך, ולו גם בשינוי המבני שכפה על המסמך מכאן ולהבא רכיב של הבטחה ושאיפה לעתיד. גם אם תיגרע ממנו בהמשך מידה גדולה מן הרוח האוטופית והנדיבה שהוטמעה בו על-ידי ועל-ידי רובשוב לפניו, עדיין תשוב טיטה אחר טיטה עד

ידי בעהם הצעיר, אחר כך יחד אתי, אחרי זה תיקונים של רוזנבליט ולבסוף עם תיקונים שונים של זילברג". ייחוסו של שלב הניסוח הבא לזילברג נתמך בראיה ארכיונית (בתיק גנזך המדינה: ג/20/5664 שני עותקים של נוסח מאוחר יותר, מתוארך 10.5.48 ועליהם כיתוב בכתב-יד "נוסח זילברג"). ראו להלן הערה 142, ובכך תמיכה מסוימת בדיוקה של רשימה זו. לעומת זאת, נשמטה ממנה התייחסות להשתתפותו המוכחת של ברנזון, ותמוהה גם היעדרה של ראיה חיצונית כלשהי, כולל בזכרונותיו ועובדו של רוזנבליט עצמו, על מעורבות ישירה בניסוח בפועל בשלב זה.

הנוסח הסופי ותיחלץ מתוך מצוקת הדובר ותביעותיו, ולו גם לרגע, על-מנת להסתכל על הזולת ולהכיר באחריות הבאה עם הכוח.

ז. נוסח המחלקה

זאב שרף, מזכיר מנהלת-העם והאחראי המנהלי על כל ההכנות להקמת המדינה בשלב אחרון זה, מביא בספרו¹⁴⁰ את הנוסח שהונח על שולחן מנהלת-העם בדיון הראשון שהתקיים בעניין זה ב-12 במאי. נוסח זה אינו 'נוסח ההומנה'. כיוון שהונח על שולחן מנהלת-העם על-ידי רוזנבליט, הממונה על מחלקת המשפטים, אני קורא לו 'נוסח המחלקה'.¹⁴¹ בגנוך המדינה מצוי נוסח זה בכמה עותקים, כשעל שניים מהם הוסף בכתב-יד של אדם בלתי-ידוע הכיתוב "נוסח זילברג".¹⁴² לייחוס זה תמיכה ברורה ביומנו של ידן,¹⁴³ אך עדויות אחרות מדברות על עבודת עריכה שעשה רובשוב בשלב כלשהו בהצעת ברנזון¹⁴⁴ לפני שהוגשה למנהלת-העם, וחלקן ממקדות אותה בנוסח הנוכחי.¹⁴⁴ לא ניתן להכריע בין ייחוסים אלה, ובשלב הנוכחי תישאר שאלת זהותו של הנוסח פתוחה.

140 שרף, לעיל הערה 15, בע' 103.

141 ראו את 'נוסח המחלקה' במלואו בסוף המאמר הנוכחי, לאחר הערה 152.

142 שני עותקים מודפסים של נוסח זה, אחד מקוד ואחד העתק על נייר דק, מצויים בתיק גנוך המדינה: ג/5664/20, ועל שניהם נכתב בכתב-יד הכיתוב "נוסח זילברג". הדפסה אחרת של נוסח זה, ועליה כיתובים שונים בכתב-יד, אך בלא כיתוב המייחס אותה למחבר כלשהו, מצויה בתיק גנוך המדינה: ג/124/21. אחת התוספות על הדפסה אחרת זו היא השורה "שם המדינה יהיה..." (כך במקור, כולל הנקודות שנועדו להשאיר את שאלת השם להכרעת מנהלת-העם). מבחינה מילולית, הנוסח בספרו של שרף זהה כמעט לחלוטין להדפסה זו האחרונה, ויש להניח כי הוא או זהה לו היו לפני מנהלת-העם.

143 ראו הציטטה לעיל בהערה 138.

144 זאב שרף (לעיל הערה 15, בע' 103) כותב: "שלושה אלה [בעהם, ידן ובייקר], או אחד מהם טרחו לשתף את ז. רובשוב... בניסוח העברי של הצעת ההכרזה. טיוטה זו שהוכנה בנוסחה האחרון ב-10 במאי..." גרסה זו, המאפיינת את תרומתו של רובשוב במונחים סגנוניים-לשוניים, מופיעה בגוונים שונים במקורות אחדים. דוד בן-גוריון כותב במכתב ליצחק כהן מה-14.8.63: "טיוטה זו... תורגמה לעברית בעזרת ז. רובשוב." ארכיון המכון למורשת בן-גוריון. רות בונדי כותבת (לעיל הערה 5, בע' 392) על הצעת ברנזון כי "עובדה בידי שלושה משפטנים, ובהם צבי עלי בקר... כשבניסוח הטכסט העברי שותף זלמן רובשוב". גרסה אחרת, המנוסחת במונחים מהותיים יותר, מופיעה אצל בנימין אקצין, הכותב (ב' אקצין "ההכרזה על הקמת מדינת ישראל" ספר היוכל לפנחס רוזן (ח' כהן עורך, ירושלים, הוצאת מפעל השכפול - בית ההוצאה של הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, תשכ"ב) 52, 62): "טיוטה חדשה, המבוססת על עבודתו של מר ברנזון ועל הערות השלושה, מופיעה ביום 10.5.48, כשהיא מנוסחת על-ידי מר ז. שור". מתוך אופי הטעויות (אין ספק, למשל, שרובשוב לא 'תרגם' משפה

כיצד ניתן ליישב את קיומו של נוסח זה ('נוסח המחלקה') עם הטענה שטענתי למעלה כי נוסח אחר ('נוסח ההזמנה') צורף להזמנה לשיבת מנהלת-העם? הזמנה זו מתוארכת 11 במאי, ולכאורה, הנוסח הנוכחי המתוארך 10 במאי היה צריך להיות מצורף אליה. אלא שהימצאותו של 'נוסח ההזמנה' בתיקו האישיים של אחד מחברי מנהלת-העם צמוד להזמנה עצמה,¹⁴⁵ ריבוי העותקים של נוסח זה בתיקים השונים¹⁴⁶ והעובדה ששוכפל¹⁴⁷ לאחר שהודפס מעידים לדעתי על סדר האירועים הבא: ההזמנה, אף שתוארכה לבסוף 11 במאי, הוכנה יום או יומיים קודם-לכן, והנוסח שהיה גמור באותה עת, הוא 'נוסח ההזמנה' מן ה-9 במאי, צורף אליה. כך נשלחה לחברי מנהלת-העם. אלא שבינתיים המשיך מישור, אולי זילברג ואולי רובשוב, לעבד את הנוסח. משסיים, הודפס נוסח זה ותוארך 10 במאי, ואותו לקח רוזנבליט לשימו לפני מנהלת-העם. להבדיל מהנוסח הבא שיונח לפני המנהלת ('נוסח שרת'), שזכה בדיון מפורט, פסקה אחר פסקה, לא הגיע 'נוסח המחלקה' לדיון כזה, ועל-כן לא התעוררה להערכתו שאלה ברבר הפער בין הנוסח שקיבלו השרים בהזמנה לבין הנוסח שהונח על שולחנה של מנהלת-העם.

מה שינה 'נוסח המחלקה' מן הנוסח שקדם לו?

השינוי החשוב ביותר מן הבחינה המעשית נעשה בשאלת הגבולות. מי שהעביר נוסח זה תחת ידיו שב וסילק מן ההכרזה את המחויבות לגבולות של תוכנית החלוקה שבהחלטת העצרת, ובמקומה השאיר בפסקת ההכרזה האופרטיבית התייחסות כללית להקמתה של "מדינה יהודית... כדבר עצרת האומות המאוחדות בהחלטתה...". איני יודע

אחת לאחרת) ומתוך האסמכתות שהם מזכירים (בן-גוריון ואקצין מאזכרים במפורש את ספרו של שרף), אני משער כי בן-גוריון, בונדי ואקצין ניוונים כולם משרף, ולא מידיעה אישית או ממקורות חיצוניים מדויקים. ידן מדבר ביומנו (לעיל הערה 18, בע' 25) על שיתופו של רובשוב כתקווה שלא מומשה. ברנזון מתייחס בראיון עם גורארי (לעיל הערה 118) להתערבותו של רובשוב כהשערה. שז"ד עצמו מעיד בנאום שנשא כי נטל חלק בניסוח מסמך כלשהו הקשור להכרזה, אך קשה לדעת אם הוא מדבר על מסמך פנימי של מפא"י או על נוסח ההכרזה עצמו; נאום שז"ד באזכרה לבן-גוריון, 9.12.73 (ז' שז"ד "לזכרו של בן גוריון" העבר - לדברי ימי היהודים והיהדות ברוסיה (ספר כ, תל-אביב, הוצאת אלתירא, תשל"ג)). בתנאים אחרים היה שפע זה של אזכורים ממקורות שונים יכול להעיד על התערבות פעילה של שז"ד. אני נוטה לסבור כי במקרה הנוכחי הם מעידים על ההיפך. קרבתו של שז"ד לרוזנבליט ולהנהגת מפא"י, אפיונו הנפוץ כאיש מלל לצד אנשי המעשה וחלקו האמיתי בניסוח מסמכים חגיגיים אחרים באותה עת הולידו להערכתו שמועה על חלקו בניסוח ההכרזה עצמה, וזו הלכה וניזונה מתוך עצמה.

145 אהרון ציולינג, לעיל הערה 136.

146 בגנון המדינה מצויים עותקים של מסמך זה, בהדפסות שונות ועל סוגי נייר שונים, לפחות בשישה תיקים שונים: ג/123/23; ג/123/31; ג/123/38; ג/124/21; ג/124/22; ג/5664/20.

147 פעולת השכפול הצריכה באותה עת הדפסה מיוחדת, ויש להניח כי נעשתה רק במסמכים שיועדו במכוון לתפוצה רחבה.

כיצד נקלע רוזנבליט למצב שבו נטל עמו למנהלת-העם דווקא נוסחה זו המנוגדת ישירות לעמדתו, אך אני מוכן להניח כי בשל מצב זה בדיוק לא טרח כלל להגן שם על הנוסח כולו, והזכיר, בתמיכה לעמדתו דווקא את הנוסח המתחרה. ידיו מציין ביומנו בגאון את העובדה ששלושה עובדי המשרד או חלקם הרבו להתנצח עם הממונה עליהם ("התווכחנו הרבה עם רוזנבליט"¹⁴⁸) בשאלה זו, וייתכן שגם הנסח האחרון, בין זילברג ובין רובשוב, ניסה לכפות כאן עמדה נוגדת לעמדת ידידו-עמיתו, אלא שאולי בשל כך איבד המסמך כולו את תמיכתו של בעל הכוח הפוליטי האמיתי.

יתר השינויים הנעשים במסמך זה נראים לכאורה שינויים של סגנון, אלא שגם כאן הם נובעים בבירור משוני ערכי ורגשי בין נסחים שונים. אני בוחר להביא תחילה פסקה שלמה שהוספה אל הנוסח ונסתלה בטבורו של הנרטיב הציוני המצדיק:

"ובתוקף ברית הדמים שנכרתה לעינינו בין העם והארץ בחמשת חדשי המערכה הגדולה, בה עמד היישוב על נפשו, בגבורה עילאית, מול גלי שנאה ומשטמה אשר אמרו להציפו מכל צד..."

בעצם הוספתה של פסקה זו, בתוכנה ובמטען הרגשי המסומל בה, מסתמן כיוון חדש בעיבודי 'הצעת ברנזון'. הצעתו המקורית הצטיינה בקיצורה ובאיוון הלשוני המופלא שבה בין התכלית והפתטי. דרך כל תיקוני השלושה ו'נוסח ההזמנה' לא נפגמו מאפיינים אלה באופן משמעותי. גם אם נעשו שינויי תוכן משמעותיים, הם נוסחו בלשון מאוזנת, ולא נפגם גם משמעותית היחס המשקלי בין הנרטיב הציוני המקדים לבין הפסקות שלאחר פסקת ההכרזה האופרטיבית. הפסקה הנוכחית פותחת מגמה שתלך ותתעצם בהמשך הדרך – השבת הטון הפתטי אל הנרטיב הציוני ומתיחתו מסיפור קצר על קשר היסטורי ועל בנייה-מחדש לסיפור על סבל היהודים ומשטמת הגויים.

גם פסקה אחרת שנבנתה מחדש מייצגת מגמה זו. כך היה כתוב ב'נוסח ההזמנה':
 "ולמען הסיר את מארת הגולה של העם היהודי ותלותו בזרים כמעוט בכל מקום, וכדי לקבץ את פזורי העם ולהבטיח לו חיי עבודה ויצירה, חרות ועצמאות..."

וכך כתוב ב'נוסח המחלקה':

"ולמען גלול, אחת ולתמיד, את חרפת הגולה של העם היהודי וקללת היותו תלוי בזרים כמעוט בכל מקום, וכדי לקבץ את פזורי העם ולהבטיח לו חיי שלום וכבוד, חרות ועצמאות, במדינתו הוא אשר תפוס את מקומה הראוי בקרב עמי תבל..."

כמעט כל מה שאמר ברנזון בקצרה ושרד את תיקוני המשרד נאמר כאן באריכות רבה יותר ובטון פתטי יותר. המארה נהפכת לחרפה, ותלותו של העם בזרים נעשית ל"קללת היותו תלוי בזרים". אלא שמלבד שינויים של רמת הקול המדבר, מסתתרת בעיבודה של פסקה זו מגמה נוספת שלא נידונה עד כאן במפורש. את "חיי עבודה ויצירה" באוטופיה היהודית החדשה מחליף הנסח ב"חיי שלום וכבוד". אין ספק כי יש ביסודו של שינוי זה שוני עמוק של דעות. "עבודה ויצירה" באו ממאגר הדימויים של השמאל הפועלי והמערך

148 יומן ידיו, לעיל הערה 18, בע' 23.

האידיאולוגי שמסביבו. "שלום וכבוד", בהקשר זה, הם קוד בורגני-אזרחי מובהק. מי שכותב מילים אלה מבקש להחליף את מערך הסמך האידיאולוגי של המסמך ולהזיחו ימינה.

האם ניתן לנחש משינויים אלה ומגמתם את זהותו של הנסח? למעלה הנחתי כי שתי ההנחות המסתברות ביותר מתמקדות במשה זילברג ובולמן רובשוב. לכאורה ניכר דמיון מובהק בין התיקונים הנעשים כאן לבין אופיו של הנרטיב הציוני בפיו של רובשוב הנואם לפני הוועד הפועל הציוני. אלא שלו היה אחראי לעיבוד משמעותי כל-כך של המסמך, יש להניח כי היה מחזק גם את אותן פסקות בדיוק שאותן נטל ממנו ברנזון, להערכתו, ודווקא הן הגיעו אל הנוסח הנוכחי קצוצות ומרוטות. קשה להאמין כי מי שטרם לנסח את פסקות השוויון המפורטות והנדיבות שבאותו נאום יניח לנסח זה לצאת מתחת ידיו כשאינו בו מלה מפורשת אחת על שוויון. רובשוב היה מקורב לשמאל הסוציאליסטי, וקשה גם להאמין כי מצא צורך להחליף "עמל" ב"כבוד". לו הייתי צריך לנחש את זהותו של הכותב מתוך הכתוב לבדו, הייתי סבור שלא רובשוב נוטל כאן אחריות על מסמך ההקמה הלאומי, אלא משה זילברג, הבא מחוגי המרכז הבורגני של תל-אביב. אני מעדיף לא לנקוט עמדה חד-משמעית ולכנות את המסמך 'נוסח המחלקה' כדי להצביע על העובדה הכרונולוגית שהוא הנוסח המאוחר ביותר של מחלקת המשפטים, לפני שמלאכת הניסוח עוברת לדרג המדיני.

כך, באמצע היום של ה-12 במאי, כארבעים ושמונה שעות לפני קריאתה במוזיאון, עברה הכרות העצמאות לידי חבורת ההנהגה הפוליטית. מלבד פליקס רוזנבליט, שליווה מקרוב את שלבי הניסוח האחרונים, סולקו בעלי הנוסחים המוקדמים מחדר היצירה,¹⁴⁹ ולא נותר להם אלא לראות ולשמוע את המוצר המוגמר יחד עם כל היישוב. דובס לא יזכו להיזכר בזכות תרומתם להכרות העצמאות, וחלקם לא יזכו להיכנס כלל לזיכרון הקיבוצי הישראלי.

זלמן רובשוב יהיה לנשיא השלישי של מדינת-ישראל. משה זילברג, צבי ברנזון וחיים כהן יהיו שופטים של בית-המשפט העליון. צבי בייקר יהיה נשיא בית-המשפט המחוזי בירושלים ושופט בפועל של בית-המשפט העליון. אורי ידן יהיה פרופסור של האוניברסיטה העברית בירושלים ואחד מקברניטי החקיקה הישראלית החדשה. שניים בלבד יישארו אלמונים כמעט. מרדכי בעהם יחזור למשרד עורכי-הדין של אביו וימשיך להפעילו לטובת כמה מהגופים הכלכליים הגדולים במדינה. בני משפחתו יזכירו בעיקר את החידושים הלשוניים שהנחיל לתרבות המקומית באמצעות לקוחותיו, כגון 'חיש גד' שנתן ל'מפעל הפיס'. האדי דוידוביץ' ימשיך לתרגם את שייקספיר, צ'וסר וטולקין,¹⁵⁰ ויראה רק את מקצת תרגומיו מתפרסמים.

149 מהצלבתם של יומן ידן (לעיל הערה 18, בע' 26) וכתבתו של גורארי (לעיל הערה 118) מסתבר כי עוד למחרת, ה-13 במאי, הגיע ידן למשרדי הסוכנות היהודית בתל-אביב, על-פי הזמנתו של רוזנבליט מן הלילה הקודם, בכוונה ברודה לעבוד עם שרתוק על המשך ניסוחה של ההכרזה. בהגיעו לשם, הוסט לעבודה אחרת, בעוד שרתוק, רוזנבליט ואחרים יושבים ועוסקים בניסוח באותו בניין.

150 כתבי-יד רבים מעובדו של דוידוביץ' מצויים באוסף פרטי של המשפחה.

לשני האחרונים אני מקדיש, במקום סיכום, את הנוסח האחרון שבו עמדה הכרזת העצמאות רגע לפני שנבלעה בזירת ההתגוששות הפוליטית. נסיבות הזמן והמקום שמו על נוסח זה רק את שמו של צבי ברנזון, אלא שגם בעהם ודוידוביץ כתבו אותו ורבים אחרים היו מעורבים בכתיבתו. ברנזון עשה לעצמו תהילת-עולם כאחד מגיבורי המשפט הציבורי הישראלי.¹⁵¹ לא ייגרע דבר מתהילתו אם יוצבו לידו השניים שנפתחו לראשונה רוח חיים במסמך ההקמה הלאומי, ויצאו לספר את סיפורו של העם היהודי כ"השתלשלות העניינים שהביאו לידי הקמת השלטון העצמאי".¹⁵² כל אחד מהם, וכל אחד מן הבאים אחריהם, יספר סיפור זה אחרת, על-פי תבנית העולם שבנפשו, אלא שלשניים אלה הבעלות על עצם הסיפור. אני מזכיר אותם על-ידי הנוסח הנוכחי דווקא משום שהוא האחרון שנעשה בידי מי שהיו באותה עת אנשים מן היישוב. הנוסחים הבאים ייבנו על-ידי מנהיגים פוליטיים. וזה 'נוסח המחלקה':

"בזכות הקשר ההיסטורי והמסורתי אשר לא נותק מעולם בין ישראל וארצו, ובזכות העמל וההקרבה של חלוצים, בונים ומגינים שהחיו את שממות הארץ וכוננוה מחדש כביתו הלאומי של עם ישראל;

ובתוקף ברית הדמים שנכרתה לעינינו בין העם והארץ בחמשת חדשי המערכה הגדולה, בה עמד היישוב על נפשו, בגבורה עילאית, מול גלי שנאה ומשטמה אשר אמרו להציפו מכל צד;

ונוכח גלויו הנעלה של מצפון האנושות אשר מצא את בטויו בהצהרת בלפור, המנדט על ארץ ישראל מטעם חבר הלאומים, והחלטת עצרת האומות המאוחדות מיום ט"ז כסלו תש"ח (29 בנובמבר 1947) על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל; ולאחר שמלך בריטניה הניח מידו את המנדט על הארץ הזאת ונטש את האחריות לשלטון בה;

ולמען גלול, אחת ולתמיד, את חרפת הגולה של העם היהודי וקללת היותו תלוי בזרים כמעוט בכל מקום, וכדי לקבץ את פזורי העם ולהבטיח לו חיי שלום וכבוד, חרות ועצמאות, במדינתו הוא אשר תתפוס את מקומה הראוי בקרב עמי תבל; אנו, מועצת העם, נבחרת התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל, המכונסים כאן במעמד חגיגי, מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית חפשית, וריבונית כדבר עצרת האומות המאוחדות בהחלטתה מיום ט"ז כסלו תש"ח, עם כל הזכויות והסמכויות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית. שם המדינה יהיה

המדינה היהודית תהיה מדינה דימוקראטית, חפשית לעלית יהודים, - מדינת חרות צדק ושלום ברוח חזונם של נביאי ישראל ואבי הציונות המדינית, תיאודור הרצל ו"ל, וחדורת העקרונות של מגילת האומות המאוחדות. אנו מכריזים, כי מהיום ועד להקמת שלטונות סדירים על פי החוקה, אשר תאושר על-ידי האסיפה המכוננת של המדינה היהודית, תהיה מועצת העם למועצת

151 ראו, כללית, ספר ברנזון, לעיל הערה 101.

152 כלשון 'התזכיר התל-אביבי', לעיל טקסט ליד הערה 23.

ממשלה זמנית, ובידה יהא מלא סמכות החקיקה והשלטון במדינה, חובת השמירה על בטחונה, וההגנה על שלמותה ועצמאותה. ¹ יצונו על הממשלה הזמנית. אנו קוראים לערבים, אזרחי המדינה היהודית, ליטול חלק בבניין המדינה, מושיטים יד שלום ואחווה לעמי הארצות השכנות, ופונים אל עמי העולם להכיר בנו כחבר שווה וזכויות וחובות במשפחת העמים. כל תושבי המדינה נדרשים לשמור על השקט והשלום ומצווים בזה לציית ולהשמע למועצת הממשלה הזמנית ו[ל]הרשויות שתוקמנה על ידה, ולשתף פעולה אתן. ובבטחנו בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לראיה ולתעודה על הכרותנו זו; פה על אדמת ארץ ישראל, היום הזה, אור ליום ז' אייר התש"ח (15 במאי, 1948).

¹ "הכרזת העצמאות", *הארץ*, 14.5.1948, עמ' 1.
² "הכרזת העצמאות", *הארץ*, 14.5.1948, עמ' 1.

נספחים

נספח 1

רשימה כרונולוגית

ברשימה זו מובאים מסמכים ומאורעות מרכזיים בניסוחה של הכרות העצמאות לפי סדרם הכרונולוגי. כינויי המסמכים כאן הם ככינויים במאמר. כל התאריכים בשנת 1948.

- הצעת ליאו כהן - ינואר
- הכרות רובשוב - 12 באפריל
- המנשר הראשון (Proclamation no. 1) - לפני 22 באפריל
- התזכורת הירושלמית - 22 באפריל
- התזכורת התל-אביבית - 24 באפריל
- טיוטת הפסוקים - 24 באפריל
- הטיוטה האנגלית - בין 24 ל-27 באפריל
- הטיוטה העברית - בין 24 ל-27 באפריל
- ההצעה הראשונה - 27 באפריל
- תזכורת בעהם - 27 באפריל
- מסמך השלד - בין 2 ל-4 במאי
- ההצעה השנייה - 4 במאי
- ההצעה השלישית - 4 במאי
- ההצעה הרביעית - 4 במאי
- הצעת ברנזון - בין 5 ל-6 במאי
- דף העבודה - בין 7 ל-9 במאי
- תזכורת השלושה - בין 7 ל-9 במאי
- נוסח ההזמנה - 9 במאי

- נוסח המחלקה - 10 במאי
- ההזמנה לשיבת מנהלת־העם - 11 במאי
- [הצעת לאוטרפכט - אפריל או תחילת מאי]
- ישיבת מנהלת־העם - 12 במאי, ערב
- נוסח שרת המקורי - 12-13 במאי, לילה
- ישיבת ועדת הניסוח הראשונה - 13 במאי, בוקר
- נוסח שרת הסופי - 13 במאי, אחר־הצהריים
- ישיבת מנהלת־העם - 13 במאי, אחר־הצהריים
- תיקוני בן־גוריון - 13 במאי, ערב
- ישיבת ועדת הניסוח השנייה - 13 במאי, ערב
- ישיבת מועצת־העם - 14 במאי, צהריים
- הקראת ההכרזה - 14 במאי, אחר־הצהריים

נספח 2

הכרזת רובשוב

עם ההכרזה על הקמת הממשלה

הועד הפועל הציוני, המוסד העליון של התנועה הציונית העולמית, המכריז היום על החלטתו להקים בארץ את הרשות העליונה של עצמאותנו המדינית, רואה לעצמו חובה וצורך לפנות לכל עמי התרבות בעולם, לנציגי האומות המאוחדות ולכל פזורי ישראל בתפוצותיהם לאמור:

מלאה סאת שעבודנו. שואת ישראל בגלויות הוכיחה לעין כל מה עלול להיות צפוי לעמנו כל עוד הוא נידון לחיות בכל מקום בעולם חיי מיעוט התלוי בחסדי זרים. וברכת גדולנו והשתרשותנו במולדת הוכיחה לכל מעיין מה רבה עלולה להיות הישועה לפזורי עמנו ולשממות ארצנו אילולי היד הזרה שנשתלחה להצר את צעדינו ואימת הסכנה לעמנו עוד לא סרה. ושערי הברכה הגנוזה בארצנו עדיין נעולים.

והנה תמו ימי שלטון המנדט. ביום 15 לחודש מאי תקבלנה האומות המאוחדות בחזרה מידי ממשלת בריטניה את הפקדון אשר הפקיד בידיה חבר הלאומים לפני עשרים ושבע שנים ואשר לא השכילה לקיימו. התכחשות ממשלת המנדט ליעודה בארץ גברה והלכה והפכה במשך עשר השנים האחרונות ליסוד מדיניותה במזרח. במקום לסייע לעליית היהודים לביתם הלאומי נעלה את השערים בפני מעוני עמנו בשעה הטראגית ביותר בחיי עמנו בנכר. על מעפילינו שמה הסגר וגייסה כוחות ממרחקים לדון אותם לחיי סכנה ואבדון. את שממות ארצנו הסגירה לשימון־נצח ואת יריבינו בנפש, בני בריתם של גדול צוררי עמנו

ואויב האנושות כולה בחרה לבני ברית לה. היד שנעלה את שערי הארץ בפני אחינו המעונים, אשר להצלתם נועד הבית הלאומי בארץ מטעם העמים כולם, היא שפתחה אותם בפני פורעים-פולשים שחדרו מעברים למנוע את הגשמת החלטת העמים ולבצע כאן את אשר זמם ולא כלה שטן העולם. ולפני פרידתה מארץ-פקדונה אומרת ממשלת המנדט להתעמר ביסודות יצירתנו ולהפקיר לתוהו ובוהו את אשר טפחנו ורבינו בעמל נמלים במשך דורות. ארץ תקות גאולתנו עומדת ליהפך, חלילה, למלכודת לשארית ישראל.

על כן גמרנו אומר, על דעת התנועה הציונית העולמית על דעת כנסת ישראל בארץ ובהסכמת כל בית ישראל: עם תום שלטון-אכזב של ממשלת המנדט יתום שלטון זרים בארץ ישראל. יקום העם על נחלתו ויקים את עצמאותו במולדת.

המדינה היהודית – ראשית חזונו של אבי הציונות המדינית, ד"ר ת. הרצל, ואדיר חפצה של האומה העברית בכל דורות פזוריה – הפכה עתה תביעת חיים לעמנו בכל תפוצותיו וצו גורל לארצנו לכל תושביה.

נציגים מוסמכים של מדינות-עולם אשר חקרו וחזרו וחקרו את הסוגיה לצדדיה וגילויה לא העלו בסוף הסופים שום פתרון יעיל אחר לשאלת עמנו בגלויות ולשאלת עתיד ארצנו בלתי אם זה אשר חרתה על דגלה והגשימה במעשיה תנועת התחיה הציונית. טובי אנשי המצפון והגדולות שבתנועות השחרור בעולם הבטיחו את עזרתם. ועצרת האומות המאוחדות, אחרי שקול ועיון מדוקדק, בהכרעת יותר משני שלישי חבריה מבין נציגי כל ממשלות עולם המרוכזות בה, שוו לפתרון הזה סמכות משפטית בין-לאומית, אשר כוחה היורדי אינו מוטל בשום ספק וכוחה המוסרי יכון לעולם. הנה הגיעה שעת בצועה. עם תום מועד שלטון המנדט תקום הרשות העליונה של המדינה היהודית.

המדינה היהודית אשר עם ישראל יקים בארץ נחלתו תהא מדינה של צדק ושל חירות, של שוויון לכל תושביה, ללא הבדל של דת גזע ומין וארץ מוצא, מדינה של קיבוץ גלויות והפרחת שממות, מדינה של חיי יושר ודעת, וחזון נביאי ישראל יאיר לפנינו את הדרך.

ואל ערבי המדינה העברית ואל שכנינו סביבנו מופנית קריאתנו היום – בעצם ימי מערכת הדמים אשר כפו עלינו – לאחווה ולשלום ולשתוף פעולה. עם השלום הננו ולבנין של שלום באנו הנה. נקום ונבנה יחד את מדינתנו כאזרחים שוים שוי זכויות ושוי חובות, מתוך אמון וכבוד הדדי ומתוך הבנת אמת לצרכי הזולת. אנו אמונה ותקוה, כי קרוב היום וערבי המדינה ושכנינו סביבנו יוכחו לדעת כמונו כי חרותנו אחות היא לחרותם, ובכנות שתופנו נעוצה הברכה לארץ כולה על כל תושביה ושכניה.

נדבכי היסוד של בנין המדינה הונחו לפנינו, ולעינינו מוקמות הקירות, דורות חלוצים עמלו על הקמתם בקרבנות מחים [כך?]. בשדות ובכרמים, בסדנאות ובבתי חרושת, במסחר ובתעשייה, בעמקים ובהרים, על חופי הים ובמרחבי אויר, בצבא ובמשטרה ובשרותי צבור, בספרות ובאמנות ובמעבדות אנשי המדע ובכל חדרי יצירה. העובדים – על מכונם, והמגינים – בעמדותיהם והנאמנים – על משמרתם. יוקמו נא עתה הטפחות ויתגלה בנין המדינה על כל ראשית היקפו.

ועמי התבל אשר התאזרו בשעת-עליה כללית לתקן יחד את עוול הדורות ולהכיר בזכותנו לחיי עצמאות יקומו נא עתה, בראשית ימי חבלי הבצוע, ויושיטו לנו את היד העוזרת.

ופזורי ישראל בעולם, פליטי אסונות ואסירי התקוה אשר מערכתם היא עתה המערכה הנטושה בארץ ועל עתידם היא נטושה, יגלו נא עתה את כל מעינות הנאמנות והאהבה וכיסופי הגאולה המפכים בגנויהם ויתלכדו לעם אחד הנאבק על שחרורו ועל עתיד עצמאותו המוקמת.

אנו – חיינו קודש להגנת חרות עמנו, ואם נכוננו לנו עוד נסיונות ומערכות – בכל נפשנו ובכל מאודנו נגן על מפעל תקותנו.

לימינו הצדק. אתנו מאויי כל הדורות באומה. אתנו מצפון העולם. אתנו צוואת מיליוני קדושינו-מעונינו ואתנו רצון החיים האיתן של מיליוני שרידינו. עלינו קדושת הגבורה של לוחמינו-מגינינו, ואל אלוהי ישראל לנו לעזר.

נספח 3

מגשר מספר 1

FINAL DRAFT

SECRET

THE PROVISIONAL COUNCIL OF GOVERNMENT
OF THE JEWISH STATE

PROCLAMATION NO. 1

Recognition of the inherent right of the Jewish People to reconstitute in Palestine its independent state having been contained in a Resolution on the Future Government of Palestine adopted by the General assembly of the United Nations at its 128th Plenary meeting on 29 November, 1947.

It being a necessary preliminary in reconstituting such State that a Provisional Council of Government should forthwith assume authority and responsibility in respect of the Jewish State in accordance with the general law of nations and the said Resolution of the General Assembly of the United Nations:

The elected representatives of the World Zionist Organization/ Alternatively "World Jewry"/, namely the Executive of the Jewish Agency for Palestine, and the elected representatives of the Jews of Palestine, namely the Vaad Leumi, having after due consultation, each resolved that we, the undersigned, shall constitute the Provisional Council of Government, as has been given approval

by the Commission set up under the said resolution of the General Assembly of the United Nations

Now, therefore, it is hereby proclaimed as follows: -

The Provisional Council of Government today assumes full authority and responsibility for the administration of the Jewish State, and calls upon all inhabitants to render it obedience, to keep the peace and to co-operate for the general welfare.

Signed ... on ... 1948

(To be signed by all members of the Provisional Council of Government)

נספח 4

טיוטת הפסוקים

The Declaration of Independence

When in the Course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bonds which have connected them with another, and to assume among the Powers of the earth, the separate and equal station to which the Laws of Nature and of Nature's God entitle them, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impel them to the separation.

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain inalienable Rights, that among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness. That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed...

We, therefore, the Representatives of the United States of America, in General Congress, Assembled, appealing to the Supreme Judge of the world for the rectitude of our intentions, do, in the Name, [?] and by Authority of the good People of these Colonies, solemnly publish and declare, That these United Colonies are, and of Right ought to be Free and Independent States, [page 2] that they are Absolved from all Allegiance to the British Crown, and that all political connection between them and the State of Great Britain, is and ought to be totally dissolved; and that as Free and Independent States, they have full Power to levy War, conclude Peace, contract Alliances, establish Commerce, and to do all

other Acts and Things which Independent States may of right do. And for the support of this Declaration, with a firm reliance on the Protection of Divine Providence, we mutually pledge to each other our Lives, our Fortunes and our sacred Honor.

(Signatures). 56 patriots representing the 13 states

"True, ancient and indubitable right of the people of this realm" (English Bill of Rights).

(Page 3)

Deutronomy I, 8

Behold, I have set the land before you: go in and possess the land which the Lord sware unto your fathers, Abraham, Isaac and Jacob, to give unto them and to their seed after them.

Q. re [?] Resolution of U.N. gives Provisional Council [has to] of gov. has to be established By Commission (Part I, B. s.4) + if cannot be selected by 1st April 1948 fact should be communicated to security council, for such action as deemed? by them proper.

Independent Arab + Jewish States shall "come into existence in Palestine two months after the evacuation of the armed forces of the Mandatory Power has been completed but in any case not later then 1st October 1948. Boundaries as prescribed.

נספח 5

הטיוטה האנגלית

מילים שהושמו כאן בסוגריים מרובעים נמחקו על-ידי הנסח על-ידי העברת קו.
מילים (מלבד כותרת ההכרזה) שהודגשו כאן באותיות נטויות הוספו על-ידי הנסח מעל השורה.
סימן-שאלה מסמן מלה (או חלקה) שלא פוענחו.

Declaration of the Jewish State

WHEREAS this Holy Land has been promised *by the Lord God* to our [ancient Jewish People] fathers, Abraham, Isaac and Jacob, and to their seed after them, and

WHEREAS our ancient Jewish People had [its] for a millenium and a half its State in this Holy Land

(שתי הפסקות הבאות כתובות אחרי סוף הנוסח. מיקומן כאן נעשה באמצעות סימן X)

AND WHEREAS the ancient Jewish State in this land [?] ceased to exist after the destruction of our Holy Temple in Jerusalem by the Roman Legions, and the [banishment] exile *from Palestine* of the greater part of our people and their (AND WHEREAS) dispersal amongst the Nations of the world

AND WHEREAS throughout the centuries of (our People's) *their* exile our people has suffered loss of life and property by the hands of their many oppressors *such as no people has been called upon to endure since time began*, culminating in the [mon] cruel extermination of one third of our people [by] at the hands of the enemies of mankind since the outbreak of the Second World War

AND WHEREAS [the Laws of Nature] the opinion of mankind, as represented in the *Balfour Declaration and in the Palestine Mandate* of the Council of Nations has given recognition to the historical connection of the Jewish People with Palestine and to the grounds of reconstituting their national home in this country

AND WHEREAS by the Resolution of the [Uni] General Assembly of the United Nations it has been resolved that an independent Jewish State should come into existence in Palestine

AND WHEREAS by virtue if the said Resolution a Provisional Council of government should have been established in the Jewish State by the Commission set up under the *said* Resolution

AND WHEREAS the said Commission has failed to establish a Provisional Council of Government in the Jewish State [?] [?]

AND WHEREAS [the] his Britannic Majesty has [terminated] [?] *laid down* the Mandate *in respect of Palestine* conferred upon him by the League of Nations and has withdrawn his government from Palestine

AND WHEREAS it is the [undisputed and indubitable] *true, ancient and indubitable* right of the Jewish People to reconstitute their state in this Holy Land, and to assume among the Powers of the earth, the separate and equal station to which the Laws of God [and??] Nature [and of nature] entitle them, [?]

to secure and enjoy the [?] inalienable rights to Life, Liberty and the pursuit of happiness

AND WHEREAS to secure these rights, governments are established among men, deriving their just power from the consent of the governed

NOW THEREFORE, WE, the Representatives of the Jewish People in solemn gathering assembled, and appealing to [our Lord God] the Supreme Judge of the world for the rectitude of our intentions, do, in the Name, and by Authority of the Jewish People, solemnly publish and declare the Establishment in Palestine as of right of a Free and Independent Jewish State, Absolved of all [?] allegiance to or *political* connection with any other State, and that? as a Free and Independent State, it has full power to levy War, conclude Peace, contract Alliances, establish Commerce, and to do all other Acts and Things which Independent States may of right do.

AND for the support of this Declaration, with a firm reliance on the Protection of Divine Providence, we do in the name and on behalf of our Jewish People, mutually pledge to each other our Lives, our Fortunes and our sacred Honour.

נספח מספר 6

הטיוטה העברית בנוסחה המקורי (תרגום הטיוטה האנגלית לעברית)¹⁵³

מילים שהושמו כאן בסוגריים מרובעים נמחקו על-ידי הנסח על-ידי העברת קו.

מילים שהודגשו כאן באותיות נטויות הוספו על-ידי הנסח מעל השורה. סימן-שאלה מסמן מלה (או חלקה) שלא פוענחו.

153 בנספח זה מובאת לשונה של הטיוטה העברית כפי שנכתבה במקורה. בשלב זה התמקד בעהם בעיקר בתרגום הטיוטה האנגלית (נספח 5) לעברית, אך במקומות שונים חרג מתרגום מילולי וביטא רעיונות חדשים. בנספח הנוכחי הצבעתי (באמצעות סוגריים מרובעים וקווי הדגשה) רק על לבטי הניסוח בשלב ראשוני זה של ניסוח הטיוטה העברית, כפי שהתבטאו במחיקות ותוספות על כתב-היד. טיוטה זו עברה מאוחר יותר שינויים רבים נוספים עד לנוסחה הסופי, שהודפס כ'הצעה הראשונה' (נספח 7). שינויים מאוחרים אלה נעשו על אותו מסמך המובא בנספח הנוכחי, אך הם רבים ומורכבים מכדי שיהיה ניתן להציגם כאן בתבנית נוחה לקריאה. ניתן לאתר את עיקרם של שינויים מאוחרים אלה על-ידי השוואת הטקסט הנוכחי לטקסט שבנספח 7.

הצהרה בדבר מדינה יהודית

הואיל והארץ הזאת נתנה על ידי צור ישראל לאבותינו, לאברהם ליצחק וליעקב ולזרעם אחריהם, להיות להם לאחוזת עולם, והואיל ועמנו [החזיק?] קיים את מדינתו בארץ הזו במשך אלף שנה ומחצה מימות יהושע ועד חורבן בית שני, והואיל ומדינת היהודים העתיקה חדלה מלהתקיים לאחר חורבן בית מקדשנו בירושלים על ידי הלגיונים הרומאיים, ולאחר שחלק גדול מעמנו גורש מארצו ופוזר בין כל עמי תבל, והואיל ובמשך כל שנות גלותו הארוכה סבל עמנו אבדות קשות בנפש וברכוש מידי מדכאיו הרבים, אשר שום עם אחר לא נקרא להתנסות בהם מבריאת העולם ועד היום, אשר הגיעו לשיאן? בהשמדה האכזרית של שלישי עמנו בידי אויבי המין האנושי מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה, והואיל ולדעתו של המין האנושי כפי [שבוטא] שהוא בא לידי בטוי בהצהרת בלפור ובמנדט הארץ-ישראלי מטעם מועצת חבר הלאומים, הכירו? בקשר ההסטורי של העם היהודי לארץ ישראל, ובנמוקים להקמתו מחדש של ביתו הלאומי בארץ הזו, והואיל ובהתאם להחלטת אספת המליאה של ארגון האומות המאוחדות החלט שמדינה יהודית [אצמעת] עצמאית תקום בארץ ישראל, והואיל ובהתאם לאותה החלטה היה על ועדה [אשר] שהוקמה בהתאם להחלטה הנ"ל להקים מועצת ממשלה זמנית [בארץ יש] במדינה היהודית, והואיל הועדה הזוכרת לעיל לא הקימה מועצת ממשלה זמנית במדינה היהודית, והואיל והוד מלכותו הבריטי החזיר את המנדט ביחס לארץ ישראל אשר קיבל מידי חבר הלאומים, [ולק?] והוציא את שלטונו מארץ-ישראל, והואיל ויש לעם היהודי הזכות האמיתית, העתיקה ואשר איננה מוטלת בספק להקים מחדש את מדינתו בארץ הקדושה הזו [ולה] [ולהשתמש] ולתפוס בקרב עמי התבל את המקום העצמאי והשווה כמגיע לו על פי חוקי הטבע ואלוהים לשם הבטחת הזכויות המוקנות לו לעולם [ליהנות] לחיים, וחופש ולרדיפת האושר, והואיל ולשם הבטחת הזכויות האמורות מקימים בני האדם ממשלות היונקות את סמכויותיהם הצודקות מהסכמתם של הנתונים לשלטונם, לכן, אנו, באי כוחו של העם, המכונסים כאן בכינוס חגיגי, ובתפילתנו לשופט העולם העליון בדבר צדקת כוונותינו, הננו מפרסמים ומצהירים בזה חגיגית, בשם העם היהודי ובסמכותו, על הקמתה בארץ ישראל בזכות של מדינה יהודית חפשית ועצמאית בארץ ישראל פטורה מכל נאמנות לכל מדינה אחרת [?] ומכל קשר פוליטי אתה, ושבטורת מדינה חפשית ועצמאית, תהיה לה הסמכות המלאה לנהל מלחמה, לכרות שלום, לכרות בריתות, להקים סחר, ולעשות את כל אותם הפעולות והדברים האחרים אשר מדינות עצמאיות רשאיות לעשותם בזכות. ולתמיכה בהצהרה זו, בהסתמכות על הגנתו של צור ישראל, [אנו] הננו בשמו

ובמקומו של העם היהודי, נשבעים בזה באופן הדדי לתת את חיינו, את [גורלנו], רכושנו ואת כבודנו.
(חתימות)

נספח 7

ההצעה הראשונה (הטיטה העברית בנוסחה הסופי)

סודי

הצעה ראשונה

27.4.1948

הצהרה בדבר מדינה יהודית

הואיל ואלוהי ישראל נתן את הארץ הזאת לאבותינו, לאברהם ליצחק וליעקב ולזרעם אחריהם, להיות להם לאחזת עולם, והואיל ועמנו קיים את מדינתנו בארץ הזו מימות יהושע ועד חורבן בית שני ע"י הגוינים הרומאיים, וגלותו של מרבית עמנו מארצו, והואיל ובמשך שנות גלותו הארוכה ופזורו בין עמי תבל סבל עמנו מידי מדכאוי הרבים אבדות קשות בנפש וברכוש, והואיל ומצפון האנושות, כפי שהוא בא לידי בטוי בהצהרת בלפור ובמנדט הארץ-ישראלי מטעם מועצת חבר הלאומים, הכיר בקשר ההיסטורי בין העם היהודי וארץ ישראל, ובנמוקים להקמתו מחדש של ביתו הלאומי בארץ הזו, והואיל ואחר ההשמדה האכזרית של שליש עמנו בידי אויבי המין האנושי מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה, החליטה עצרת האומות המאוחדות שהמנדט לארץ ישראל יפקע ושמדינה יהודית עצמאית תקום בארץ ישראל, והואיל ובהתאם לאותה החלטה הקימו האומות המאוחדות ועדה והטילו עליה להקים מועצת ממשלה זמנית במדינה היהודית, והואיל ולפני שהועדה האמורה הקימה מועצת ממשלה זמנית במדינה היהודית, הוד מלכותו המלך הבריטי הניח מידו את המנדט ביחס לארץ ישראל אשר קיבל מידי חבר הלאומים, והסיר מעצמו את האחריות לשלטון בארץ-ישראל, והואיל ולאחר שהעם היהודי לא וותר מעולם על זכותו להקים מחדש את מדינתו בארץ הקודש, הוא זכאי כעת לתפוס מקום לעצמו בקרב עמי התבל תוך עצמאות ושוויון כמגיע לו על פי חוקי הטבע ומשפט העמים כדי לחזור לחיים תקינים חפשיים ומאושרים במולדתו, לכן, אנו, נבחרי היהדות העולמית בתפוצות והיישוב היהודי בארץ ישראל,

המכונסים כאן בכינוס חגיגי, הננו מפרסמים ומצהירים בזה חגיגית, בשם העם היהודי וסמכותו, על הקמת מדינה יהודית חפשית ועצמאית בארץ ישראל ללא תלות בכל מעצמה אחרת ועם כל אותן הזכויות והסמכויות המלאות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית.

בהתאם לכך, אנו החתומים מטה, מכריזים שהננו מהוים מהיום את מועצת המדינה היהודית ונטלנו לידינו את השלטון המלא במדינה היהודית, עם כל הסמכויות, הרשויות, והתפקידים למנהל המדינה, עד להקמת השלטונות הסדירים עפ"י חוקה אשר תתקבל על-ידי אספה מכוננת אשר תכונס בהקדם למטרה זו. כל תושבי המדינה היהודית מצווים בזה לציית למועצת המדינה היהודית ולכל השלטונות אשר יוקמו על ידה ונדרשים לשמור על השקט והשלום ולשתף פעולה לטובת הכלל.

בבטחנו על צור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לעדות הצהרתנו זו, פה על אדמת ארץ-ישראל, היום הזה, יום ראשון לשבוע ז' אייר, התשי"ח, ה-16 במאי, 1948

(חתימות)

נספח 8

ההצעה השנייה

מנהלת העם
מחלקת המשפטים

סודי
הצעה שניה.

4.5.1948

ה צ ה ר ה

על הקמת מדינה יהודית.

הואיל והעם היהודי קשור מראשית תולדותיו קשר היסטורי לארץ-ישראל, ושמר על קשר זה במשך כל שנות גלותו הארוכה ופזורו בין עמי תבל, והואיל ומזה כמה דורות עמל העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי בארץ-ישראל,

והואיל ומצפון האנושות, כפי שהוא בא לידי בטוי בהצהרת בלפור ובמנדט הארץ-ישראלי מטעם מועצת חבר הלאומים, הכיר בקשר ההיסטורי בין העם היהודי וארץ-ישראל, ובנמוקים להקמתו מחדש של ביתו הלאומי בארץ הזו, והואיל ועצרת האומות המאוחדות, בישיבתה ביום ט"ז כסלו תש"ח (29 בנובמבר, 1947), קבלה החלטה בדבר עתידה של ממשלת ארץ ישראל, שפתחה במלים הבאות:

"האסיפה הכללית שנתכנסה למושב מיוחד, לפי בקשתה של המעצמה המנדטורית, כדי להקים ועדה מיוחדת ולתת לה הוראות לעיין בבעית עתידה של ממשלת א"י במושב רגיל שני, משהקימה ועדה מיוחדת ונתנה לה הוראות לחקור את כל השאלות הנוגעות לבעית א"י ולהכין הצעות לפתרון הבעיה, ומשקיבלה ובחנה את הדו"ח של הוועדה המיוחדת, ובכלל זה כמה המלצות שנתקבלו פה אחד ותוכנית חלוקה עם איחוד כלכלי שאושרו על ידי רוב חברי הוועדה המיוחדת, סבורה שהמצב הנוכחי בא"י הוא כזה שע[ו]לול הוא לפגוע ברווחה הכלכלית וביחסי הידידות שבין האומות, היא שמה את לבה להצהרת המעצמות המנדטוריות שיש בדעתה לסיים את פינוייה של א"י עד ל-1 באוגוסט 1948 וממליצה בזה בפני הממלכה המאוחדת כמעצמה המנדטורית לא"י, ובפני כל שאר חברי האו"ם, לקבל ולהוציא לפועל, בקשר לעתידה של ממשלת א"י, את תוכנית החלוקה עם האיחוד הכלכלי..."

והואיל ועצרת האומות המאוחדות החליטה שהמנדט לארץ ישראל יפקע ושמדינה יהודית עצמאית תקום בארץ ישראל, לכן, אנו, נבחרי התנועה הציונית בתפוצות והיישוב היהודי בארץ ישראל, המכונסים כאן בכינוס חגיגי, הננו מפרסמים ומצהירים בזה חגיגית, על הקמת מדינה יהודית חפשית ועצמאית בארץ-ישראל ללא תלות בכל מעצמה אחרת ועם כל הזכויות והסמכויות המלאות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית.

בהתאם לכך, אנו החתומים מטה, מכריזים שהננו מהוים מהיום את מועצת הממשלה הזמנית במדינה היהודית ונטלנו לידנו את השלטון המלא במדינה היהודית, עם כל הסמכויות, הזכויות, הרשויות, והתפקידים למנהל המדינה, עד להקמת השלטונות הסדירים עפ"י חוקה אשר תתקבל על-ידי האספה המכוננת של המדינה היהודית.

כל פקיד או אדם אחר שהיה בשרותה של ממשלת ארץ-ישראל לשעבר בערב היום בו הניח מידו המלך הבריטי את המנדט ביחס לארץ-ישראל והנמצא כיום במדינה היהודית, מצווה בזה להמשיך בעבודתו ובתפקידיו עד להודעה חדשה על פי הוראות אשר תנתנה מדי פעם בפעם מטעם הממשלה הזמנית, לבל יגרם נזק לשרותים הצבוריים.

כל תושבי המדינה היהודית מצווים בזה לציית למועצת הממשלה הזמנית במדינה היהודית ולכל השלטונות אשר יוקמו על ידה ונדרשים לשמור על השקט והשלום ולשתף פעולה לטובת הכלל.
בבטחנו על צור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לעדות הצהרתנו זו, פה על אדמת ארץ-ישראל, היום הזה, יום ראשון לשבוע ז' אייר, התש"ח, (16 במאי, 1948).

(חתימות)

(לי"ז חברי מועצת העם).

נספח 9

ההצעה הרביעית

מנהלת העם

מחלקת המשפטים

סודי

הצעה רביעית

4.5.1948

ה צ ה ר ה

על הקמת מדינה יהודית

הואיל והעם היהודי קשור מראשית תולדותיו קשר היסטורי לארץ-ישראל, ושמר על קשר זה במשך כל שנות גלותו הארוכה ופיזורו בין עמי תבל, והואיל ומזה כמה דורות עמל העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי בארץ-ישראל, והואיל ומצפון האנושות, כפי שהוא בא לידי בטוי בהצהרת בלפור ובמנדט הארץ-ישראלי מטעם מועצת חבר הלאומים, הכיר בקשר ההסטורי בין העם היהודי וארץ-ישראל, ובנמוקים להקמתו מחדש של ביתו הלאומי בארץ הזו, והואיל ועצרת האומות המאוחדות החליטה שהמנדט לארץ ישראל יפקע ושמדינה יהודית עצמאית תקום בארץ ישראל, לכן, אנו, נבחרי התנועה הציונית בתפוצות והיישוב היהודי בארץ ישראל, המכונסים כאן בכינוס חגיגי, הננו מפרסמים ומצהירים בזה חגיגית, על הקמת

מדינה יהודית חפשית ועצמאית בארץ-ישראל ללא תלות בכל מעצמה אחרת ועם כל הזכויות והסמכויות המלאות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית.

בהתאם לכך, אנו החתומים מטה, מכריזים שהננו מהוים מהיום את מועצת הממשלה הזמנית במדינה היהודית ונטלנו לידנו את השלטון המלא במדינה היהודית, עם כל הסמכויות, הזכויות, הרשויות, והתפקידים למנהל המדינה, עד להקמת השלטונות הסדירים עפ"י חוקה אשר תתקבל על-ידי האספה המכוננת של המדינה היהודית.

כל העובדים בשרותים הציבוריים נדרשים להמשיך בעבודתם וכל תושבי המדינה היהודית מצווים בזה לציית למועצת הממשלה הזמנית במדינה היהודית ולכל השלטונות אשר יוקמו על ידה ונדרשים לשמור על השקט והשלום ולשתף פעולה לטובת הכלל.

בבטחנו על צור ישראל הננו חותמים בחתימת ידנו לעדות הצהרתנו זו, פה על אדמת ארץ-ישראל, היום הזה, יום ראשון לשבוע ז' אייר, התש"ח, (16 במאי, 1948).

(חתימות)

(ל"ז חברי מועצת העם)

נספח 10

נוסח ההזמנה

מנהלת העם
מחלקת המשפטים

סודי

9.5.48

ה צ ע ה

ה כ ר ז ת ה ע צ מ א ו ת

של המדינה היהודית.

בזכות הקשר ההסטורי והמסורתי הבלתי מנותק של עם ישראל לארץ

ישראל, ובזכות העמל וההקרבה של חלוצים, בונים ומגינים שהפריחו את שממות הארץ וכוננוה מחדש כביתו הלאומי של העם היהודי; ובהתאם לרצון מצפון האנושות, שבא לידי בטוי בהצהרת בלפור, במנדט על ארץ ישראל מטעם חבר הלאומים, ובהחלטת עצרת האומות המאוחדות מיום ט"ז כסלו תש"ח (29 בנובמבר 1947) בדבר הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל; ולאחר שמלך בריטניה הניח מידו את המנדט על הארץ הזאת ונטש את האחריות לשלטון בה;

ולמען הסיר את מארת הגולה של העם היהודי ותלותו בזרים כמיעוט בכל מקום, וכדי לקבץ את פזורי העם ולהבטיח לו חיי עבודה ויצירה, חרות ועצמאות; אנו, מועצת העם, נבחרו התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל, המכונסים כאן במעמד חגיגי, מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית חפשית, וריבונית בגבולות שהותוו בהחלטת עצרת האומות המאוחדות, עם כל הזכויות והסמכויות אשר חוקי הטבע ומשפט העמים מקנים למדינה עצמאית.

שם המדינה יהיה

המדינה תהיה מדינה דמוקרטית, חופשית לעליית יהודים, מדינת חרות, צדק ושלוש ברוח חזון נביאי ישראל ואבי הציונות המדינית, תאודור הרצל ז"ל, חדורת העקרונות של מגילת האומות המאוחדות;

אנו מכריזים כי מהיום ועד להקמת שלטונות סדירים על פי החוקה, אשר תאושר על ידי אסיפה מכוננת של המדינה היהודית, תהיה מועצת העם למועצת ממשלה זמנית, ובידה יהא מלא סמכויות החקיקה והשלטון במדינה, חובת השמירה על בטחונה, וההגנה על שלמותה ועצמאותה.

אנו קוראים לערבים, אזרחי המדינה היהודית, ליטול חלק בבניין המדינה, מושיטים יד שלום ואחוה לעמי הארצות השכנות ופונים אל עמי העולם להכיר בנו כחבר שווה זכויות וחובות במשפחת העמים.

כל תושבי המדינה, נדרשים לשמור על השקט והשלום והם מצווים בזה לציית ולהישמע למועצת הממשלה הזמנית ולרשויות, שתוקמנה על ידה ולשתף פעולה איתן.

ובבטחנו בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזתנו זו, פה על אדמת ארץ ישראל, היום הזה, אור ליום ז' אייר תש"ח (15 במאי 1948)

(חתימות ל"ז חברי מועצת העם.)

נספח 11

נוסח שרת

הכרזה

1. הואיל והעם היהודי שהוגלה בכוח הזרוע מארצו, ארץ-ישראל, שמר לה אמונים בכל דורות גלותו ובכל ארצות פזוריו, לא מצא לו בכל נדודיו ארץ תמורתה, ולא חדל מתפילה ומתקווה לכנס את פזוריו ולחדש את חירותו בתוכה;
2. והואיל ובכל דור ודור חתרו בני העם היהודי לשוב ולהיאחז במכורתם עד שזכו בדורות האחרונים חלוצי ישראל, מעפיליו ומגיניו לעלות לארצם בהמון, לגאול אדמתה ולהפרות שממותיה, להחיות בה את שפתם העברית ולהקים יישוב רב-איל, שליט על משקו ועל תרבותו, מגן על עצמו בעוז ובגבורה, מביא ברכת קידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית ולרבונות לאומית;
3. והואיל והקונגרס הציוני הראשון, שנתכנס בשנת תרנ"ז—1897 לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל, הכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו ויסד את ההסתדרות הציונית העולמית כמכשיר להגשמת החזון;
4. והואיל והזכות הזאת הוכרה בהצהרת ממשלת בריטניה מיום ב' בנובמבר 1917, אשר הונחה ביסוד המנדט הבריטי לארץ ישראל;
5. והואיל והמנדט אשר אושר על-ידי 42 מדינות חברות הלאומים ועל-ידי ממשלת ארצות הברית, הכיר בקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ובזכות העם היהודי להקים בארץ-ישראל מחדש את ביתו הלאומי, לעלות אליה ולהתיישב על אדמתה;
6. והואיל והרדיפות שמצאו מאז את המוני ישראל בארצות שונות, וביתר שאת השואה שנתחוללה על ראשם באירופה, בה הוכרעו לטבח מיליוני גברים, נשים וטף, הוכיחו מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי על-ידי חידוש מדינתו העצמאית בארצו, למען יהיו שעריה פתוחים לצמיתות לכל יהודי מבקש בית ולמען תנחיל לעם היהודי מעמד של אומה שוות זכויות בתוך משפחת העמים;
7. והואיל והישוב העברי בארץ ישראל תרם את מלוא חלקו למאבק האומות שוחרות החרות והשלום נגד כוחות הרשע והשעבוד במלחמת-העולם השנייה, ובפועל כפיו ובדם חייליו המתנדבים קנה לו את זכות להמנות עם העמים שחברו יחד ביסוד ברית האומות המאוחדות;
8. והואיל וניצולי תופת אירופה, אנשי שארית הפליטה, לא חדלו מהעפיל לארץ על אף כל תלאה וסכנה, גירוש והסגר, ולא פסקו לתבוע קבל העולם כולו את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם;

9. והואיל ועצרת האומות המאוחדות במושבה השנתי הסדיר השני, לאחר חקירה ממצה ושיקול מעמיק, קיבלה ביום כ"ט בנובמבר 1947, ברוב של שני שלישים ומעלה, החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ-ישראל;
10. והואיל ובהחלטה זו המליצה העצרת בפני כל חברי האומות המאוחדות על קבלתה וביצועה של תוכנית חלוקת ארץ-ישראל עם האחדות הכלכלית, קראה לתושבי ארץ-ישראל לפעול מצדם להגשמת התכנית וביקשה את כל הממשלות והעמים להימנע מכל פעולה העלולה לפגום או לעכב את ביצוע המלצתה;
11. והואיל והכרת זכותו של העם היהודי בארץ-ישראל להקים את מדינתו העצמאית, הכלולה בהחלטת העצרת, אינה ניתנת להפקעה;
12. והואיל וממשלת בריטניה, הממונה על ארץ-ישראל מטעם חבר הלאומים, מניחה מידה היום את המנדט ונוטשת את האחריות לשלטון בארץ;
13. לפיכך אנו, חברי מועצת העם, נבחרים התנועה הציונית והיישוב העברי בארץ, נתכנסנו היום במעמד חגיגי ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות הננו מכריזים בזאת באזני העם היהודי בתפוצות הגולה והעולם כולו, על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, ושמה מדינת ישראל.
14. אנו קובעים כי החל משעת סיום המנדט, הלילה בחצות, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד בוא המועד להקמת השלטונות הסדירים של המדינה בהתאם לחוקתה שתאושר על-ידי האסיפה המכוננת הנבחרת, תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, ושמה ישראל.
15. אנו נודרים, כי מדינתנו ישראל תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תהא פתוחה לרוחה לעליה יהודית; תעניק שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל גזע ודת; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תבטיח חופש דת, מצפון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים לבני כל הדתות, ותהא דבקה בעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.
16. אנו מוכנים לשיתוף עם מוסדות האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת ונפעל להקמת האחדות הכלכלית בהתאם להחלטה. אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם העברי בבניין מדינתו ובהגנה עליה ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.
17. נוכח התקפת-הדמים הנערכת עלינו אנו קוראים לבני העם הערבי תושבי ישראל לשמור על השלום, לנטול חלקם בבניין המדינה המציעה להם אזרחות מלאה וליהנות מהזכות המגיעה להם להיות מיוצגים במוסדותיה העליונים, הזמניים והקבועים.
18. בעצם עמידתנו בקרב אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לעמי הארצות השכנות וקוראים להם לחדול מריב עם העם העברי הזכאי כמוהם לחיי חירות ועצמאות בארצו והמוכן לתרום חלקו במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.
19. אנו מזעיקים את הישוב העברי למאמץ עליון ולגיוס כל כוחותיו בנפש

וברכוש לשם עמידה במערכה תוך בנין המדינה ולשם בנין המדינה תוך עמידה במערכה.

20. אל העם היהודי ברחבי תבל אנו קוראים להתלכד סביב היישוב הלוחם ולהתנדב לעזרתו במערכה הכבדה על הגשמת חלום הדורות.

21. אל העולם הנאור כולו אנו נושאים את קולנו לעמוד לימין העם היהודי בהקמת מדינתו.

22. ובבטחנו בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזתנו זו במושב חברי מועצת המדינה הזמנית, בכללם חברי הממשלה הזמנית, פה בעיר העברית תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948.

נספח 12

הנוסח הסופי

הכרזה על הקמת מדינת ישראל

בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית. מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו יישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי. השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.

במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלוש נגד כוחות הרשע הנאצי ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה. זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

לפיכך נתכנסנו אנו, חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל.

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תשי"ח, 15 במאי 1948 ועד להקמת השלטונות הנבחרים הסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האסיפה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 – תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד בביצוע שלה, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקבוצות גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלוש לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

אנו קוראים – גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חודשים – לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלוש וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים

להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו. אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל. מתוך בטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948.